

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธีการสอน เพื่อเสริมสร้างจริยธรรมของนิสิต คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร วรรณกรรม และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นหัวข้อที่มีความสำคัญที่จะเป็นฐานของการวิจัย ผู้วิจัยได้นำเสนอตามลำดับ ดังนี้

1. ข้อมูลเบื้องต้น มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์
2. หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
3. รูปแบบการจัดการเรียนรู้
4. รูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธีการสอน
5. การพัฒนาจริยธรรม
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
7. กรอบแนวคิดการวิจัย

ข้อมูลพื้นฐาน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์

ที่ตั้ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ หมู่ที่ 8

บ้าน โคกกระเพอ ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ รหัสไปรษณีย์ 32000

โทรศัพท์ 044 - 142107 แฟกซ์ 044 - 142108

ประวัติความเป็นมาโดยย่อ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ เป็นส่วนงานระดับ วิทยาเขต ซึ่งได้รับการอนุมัติให้จัดตั้งขึ้นเป็นลำดับที่ 8 ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งได้รับการสถาปนาขึ้น โดยพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เมื่อ พ.ศ. 2430 ปัจจุบัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ มีสถานภาพเป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ไทย และเป็นมหาวิทยาลัยในกำกับของรัฐ โดยตั้งอยู่บนพื้นที่ จำนวน 100 ไร่ หมู่ที่ 8 (ห้วยเสนง) ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ 32000 โดยมีประวัติการก่อตั้งและพัฒนาการ ดังนี้

แนวคิดที่จะตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้เริ่มมาตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2529 โดยพระราชสิทธิโกศล เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ และพระศรีธีรพงศ์ ฝ่ายจัดการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ มีแนวคิดที่จะขยายการศึกษาของคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ให้ครบวงจรขึ้น ทั้งนี้ได้รับความเห็นชอบและความสนับสนุนจาก นายเสนอมูลศาสตร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ พระราชสิทธิโกศล เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ จึงมีหนังสือนิมนต์เจ้าคณะพระสังฆาธิการของจังหวัดสุรินทร์มาร่วมประชุมปรึกษาหารือที่อุโบสถวัดกลางสุรินทร์ เมื่อเดือนพฤศจิกายน 2529 ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้จัดตั้ง มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ขึ้น ในปีพุทธศักราช 2530 แต่ทางคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ ไม่สามารถดำเนินการได้ทันที เนื่องจากขาดบุคลากรผู้จะดำเนินการ

ปีพุทธศักราช 2531 คณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์พร้อมทั้งข้าราชการ คณาจารย์ พ่อค้า และประชาชน ได้พร้อมใจกันประชุมอีกครั้งหนึ่งที่วัดกลางสุรินทร์ โดยมีพระราชสิทธิโกศล เจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และนายเถกิง เจริญศรี ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ เป็นประธานฝ่ายฆราวาส ที่ประชุมได้มีมติให้ดำเนินการขออนุญาตจัดตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ขึ้น โดยใช้อาคารสถานที่ของวัดศาลาลอย อำเภอเมืองสุรินทร์ เป็นสำนักงานและอาคารเรียนชั่วคราว ที่ประชุมได้มอบหมายให้ พระศรีธีรพงศ์ รองเจ้าคณะจังหวัดสุรินทร์ฝ่ายจัดการศึกษา และพระมหาประจักษ์ จุกกธมโม พุทธศาสตรบัณฑิต พระจริยนิเทศก์ประจำจังหวัดสุรินทร์ เป็นผู้แทนคณะสงฆ์จังหวัดสุรินทร์ เป็นผู้ดำเนินการขออนุมัติจัดตั้งมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ต่อมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ประชุมสภามหาวิทยาลัย ครั้งที่ 2/2531 เมื่อวันที่ 24 มีนาคม 2531 มีมติเป็นเอกฉันท์ให้จัดตั้ง วิทยาเขตสุรินทร์ ขึ้นใน “คณะสังคมศาสตร์” โดยมีชื่อเต็มว่า “มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตสุรินทร์”

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตสุรินทร์ ได้ทำการปฏิมนิเทศเปิดการศึกษารุ่นแรก เมื่อวันที่ 19 พฤษภาคม 2531 มีพระภิกษุสามเณรสมัครเป็นนิสิตรุ่นแรกจำนวน 49 รูป และได้ประกอบพิธีเปิดป้าย ณ อาคารเรียน โรงเรียนปริยัติธรรม วัดศาลาลอย เมืองสุรินทร์ เมื่อวันที่ 30 ตุลาคม 2541 โดยมีสมเด็จพระพุทธาจารย์ ปฏิบัติหน้าที่สมเด็จพระสังฆราช เป็นประธานฝ่ายสงฆ์ และนายพิศาล มุลศาสตรสาทร ปลัดกระทรวงมหาดไทย เป็นประธานฝ่ายฆราวาส โดยมีเจ้าคณะจังหวัดในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทั้ง 17

จังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดทั้ง 17 จังหวัด ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระสังฆาธิการ
ข้าราชการ พ่อค้า และประชาชนร่วมในพิธีเป็นจำนวนมาก

ในปีพุทธศักราช 2540 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับ

พระราชบัญญัติรับรองสถานภาพความเป็นนิติบุคคลของมหาวิทยาลัย และมีพระราชบัญญัติ
ของมหาวิทยาลัย เรียกชื่อว่า พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.
2540 โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงลงพระปรมาภิไธย เมื่อวันที่ 21
กันยายน 2540 และประกาศในพระราชกิจจานุเบกษา ฉบับกฤษฎีกา เล่มที่ 114 ตอนที่ 51 ก
ลงวันที่ 1 ตุลาคม 2540

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ วิทยาเขตสุรินทร์ จึงได้ชื่อ
อย่างเป็นทางการว่า “มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์”

ปีพุทธศักราช 2542 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้
ย้ายมาดำเนินการยังสถานที่ตั้งถาวรบนเนื้อที่ 100 ไร่ ณ บ้าน โลกพระเพอ หมู่ที่ 8 (ห้วยเสนง)
ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

ปีพุทธศักราช 2542 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้
ขยายการจัดการศึกษาไปที่จังหวัดบุรีรัมย์ โดยจัดตั้งเป็นห้องเรียนมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ห้องเรียนวัดพระพุทธบาทเขากระโดง จังหวัดบุรีรัมย์ เปิดสอน
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

ปรัชญา ปณิธาน วิสัยทัศน์และพันธกิจ

ปรัชญา : จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนา
จิตใจและสังคม เชื่อมโยงการเรียนรู้ในภูมิภาคและประเทศเพื่อนบ้าน

ปณิธาน : ศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและ
คฤหัสถ์

สุภาษิต : ปญญา โลกสุมิ ปชโชโต แปลว่า ปัญญาเป็นแสงสว่างในโลก

(ส.ส. 15/8/51 (บาลี), ส.ส. 15/80/85 (ไทย) ฉบับมหาจุฬาฯ)

วิสัยทัศน์ : ศูนย์กลางการศึกษาพระพุทธศาสนา ที่สร้างคนดีและเก่งอย่างมี
สมรรถภาพ จัดการศึกษาและวิจัยอย่างมีคุณภาพ บริการวิชาการอย่างมีสุขภาพ บริหารดี
อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งในระดับภูมิภาคและประเทศเพื่อนบ้าน

พันธกิจ : ผลิตบัณฑิต วิจัยและพัฒนา ส่งเสริมพระพุทธศาสนาและบริการ
วิชาการแก่สังคม และทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรม

เอกลักษณ์มหาวิทยาลัย อัครลักษณ์มหาวิทยาลัยและอัครลักษณ์บัณฑิต

เอกลักษณ์มหาวิทยาลัย คือ “บริการวิชาการด้านพระพุทธศาสนา”

อัครลักษณ์มหาวิทยาลัย คือ “ประยุกต์พระพุทธศาสนาเพื่อพัฒนาจิตใจและ

สังคม”

อัครลักษณ์บัณฑิต คือ “มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา”

ผู้บริหาร กรรมการบริหาร และกรรมการสภาชุดปัจจุบัน

รายชื่อผู้บริหารวิทยาเขตสุรินทร์ ปีการศึกษา 2556

	1. พระธรรมโมลี ดร.	รองอธิการบดี
	2. พระครูปริยัติกิจธำรง	ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายบริหาร
	3. พระมหาเจริญสุข คุณวีโร	ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ
	4. พระครูศรีสุนทรสรกิจ, ผศ.ดร.	รักษาการผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต
สุรินทร์	5. พระศรีวิสุทธิคุณ	ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์
	6. พระมหาวิจิต ธีรวิโส, ผศ.	ผู้อำนวยการสำนักวิชาการวิทยาเขต
สุรินทร์		
	7. นายพลนภัส แสงศรี	รองผู้อำนวยการสำนักงานวิทยาเขต
สุรินทร์		
	8. นายนนทวรรณ แสงทองกุล	รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์สุรินทร์
	9. นางหอมหวล ศรีทอง	หัวหน้าฝ่ายคลังและพัสดุ
	10. ผศ.ทวีศักดิ์ ทองทิพย์	หัวหน้าสาขาวิชาพระพุทธศาสนา
	11. นายเศรษฐพร หนูนงู	หัวหน้าสาขาวิชารัฐศาสตร์
	12. พระปลัดฉัฐพนธ์ วิริโย	หัวหน้าสาขาวิชาหลักสูตรและการสอน
	13. นายไชยรัตน์ ปัญญาเอก	หัวหน้าฝ่ายวิชาการและวิจัย
	14. นางสาวเพ็ญศรี อินทร์ชัย	หัวหน้าห้องสมุดและเทคโนโลยี

สารสนเทศ

รายชื่อกรรมการประจำวิทยาเขตสุรินทร์

1. พระธรรมโมลี,ดร.	ประธานกรรมการ
2. พระครูปริยัติกิจธำรง	รองประธานกรรมการ
3. พระมหาเจริญสุข คุณวีโร	กรรมการ

4. พระศรีปริยัติธาดา	กรรมการ
5. พระศรีวิสุทธิคุณ	กรรมการ
6. พระครูปริยัติภัทรคุณ	กรรมการ
7. พระมหาวิสิต ธีรวโส, ผศ.	กรรมการ
8. นายเมฆไท ละม้ายวรรณ	กรรมการ
9. ผศ.บรรจง โสดาดี	กรรมการ
10. นายเศรษฐพร หนูนุช	กรรมการ
11. พระครูศรีสุนทรสรกิจ, ผศ.ดร.	กรรมการและเลขานุการ

หลักสูตรและจำนวนนิสิต

หลักสูตร ในปีการศึกษา 2556 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ ได้จัดการศึกษาตามหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ระดับปริญญาตรี และ พุทธศาสตรมหาบัณฑิต ระดับปริญญาโท ดังนี้

ระดับปริญญาตรี

1. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิชาเอกพระพุทธศาสนา
2. สาขาวิชาสังคมศึกษา หลักสูตร 5 ปี ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
3. สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ หลักสูตร 5 ปี ภาควิชาหลักสูตรและการสอน
4. สาขาวิชารัฐศาสตร์
5. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์

ระดับปริญญาโท

1. หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

จำนวนนิสิต

ในปีการศึกษา 2556 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ มีนิสิตทั้งหมด รูป 522 รูป / คน จำแนกตามหลักสูตร ดังนี้

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต ระดับปริญญาตรี จำนวน 468 รูป/คน ดังนี้

1. ยังไม่เลือกสาขาวิชา (ปี 1-2) จำนวน 273 รูป/คน
2. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา จำนวน 12 รูป
3. สาขาวิชาสังคมศึกษา จำนวน 40 รูป/คน
4. สาขาวิชาการสอนภาษาอังกฤษ จำนวน 14 รูป/คน

5. สาขาวิชารัฐศาสตร์ (การปกครอง '50) จำนวน 98 รูป/คน
 6. สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (การบริหารรัฐกิจ '50) จำนวน 31 รูป
- หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต ระดับปริญญาโท จำนวน 54 รูป/คน ดังนี้

1. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ 1 จำนวน 9 รูป
2. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ 2 จำนวน 17 รูป
3. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ 3 จำนวน 14 รูป/คน
4. สาขาวิชาพระพุทธศาสนา รุ่นที่ 4 จำนวน 14 รูป/คน

อาจารย์และบุคลากร

ปีการศึกษา 2556 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ มีอาจารย์และบุคลากรทั้งสิ้น 67 รูป/คน ดังนี้

จำแนกตามสายงาน

1. อาจารย์สายวิชาการ จำนวน จำนวน 30 รูป/คน
2. สายปฏิบัติการ จำนวน 37 รูป/คน

จำแนกตามวุฒิการศึกษา

1. สายวิชาการ จำนวน 30 รูป/คน
 - 1.1 ปริญญาโท จำนวน 21 รูป/คน
 - 1.2 ปริญญาเอก จำนวน 9 รูป/คน
2. สายปฏิบัติการ จำนวน 37 รูป/คน
 - 2.1 ต่ำกว่าปริญญาตรี จำนวน 14 คน
 - 2.2 ปริญญาตรี จำนวน 17 รูป/คน
 - 2.3 ปริญญาโท จำนวน 6 รูป/คน

ข้อมูลพื้นฐานเกี่ยวกับอาคารสถานที่

ปีการศึกษา 2556 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์ มีอาคารเรียน อาคารบริการและอาคารบริการ จำนวน 15 หลัง ดังนี้

1. อาคารเฉลิมพระเกียรติ 50 พรรษา	จำนวน 1 หลัง
2. อาคารหอสมุดและเทคโนโลยีสารสนเทศ	จำนวน 1 หลัง
3. อาคารหอประชุมเฉลิมพระเกียรติ	จำนวน 1 หลัง
4. อาคารสำนักงานวิทยาเขต (เก่า)	จำนวน 1 หลัง

5. ศาลาปฏิบัติธรรมพระวิเทศธรรมรังษี	จำนวน 1 หลัง
6. อาคารกุฏิรับรอง	จำนวน 6 หลัง
7. อาคารรับรอง(กุฏิสมเด็จพระ)	จำนวน 1 หลัง
8. อาคารอเนกประสงค์	จำนวน 1 หลัง
9. อาคารศาลาปฏิบัติธรรม	จำนวน 1 หลัง
10. อาคารสำนักงานวิทยาเขต (ใหม่)	จำนวน 1 หลัง

(มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 2556 : 1 – 30)

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นมหาวิทยาลัยสงฆ์แห่งคณะสงฆ์ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงสถาปนาขึ้นเพื่อเป็นสถานศึกษาพระไตรปิฎกและวิชาชั้นสูงสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนทั่วไป

มหาวิทยาลัยมีเป้าหมายชัดเจนที่พัฒนาคุณลักษณะของบัณฑิตที่พึงประสงค์คือ มีปฏิปทาน่าเลื่อมใส ใฝ่รู้ ใฝ่คิด เป็นผู้นำด้านจิตและปัญญา มีความสามารถในการแก้ปัญหา มีศรัทธาอุทิศตนเพื่อพระพุทธศาสนา รู้จักเสียสละเพื่อส่วนรวม รู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม มีโลกทัศน์ที่กว้างไกล มีศักยภาพที่จะพัฒนาตนเองให้เทียบพร้อมด้วยคุณธรรม

จริยธรรม

วัตถุประสงค์ของหลักสูตร

1. เพื่อผลิตบัณฑิตให้เข้าใจความเป็นมาและหลักคำสอนของศาสนาต่าง ๆ
2. เพื่อผลิตบัณฑิตให้สามารถอธิบายให้เห็นความสำคัญของศาสนาต่อสังคม
3. เพื่อผลิตบัณฑิตให้มีโลกทัศน์ที่กว้างไกลและสามารถสนทนาเกี่ยวกับศาสนา

ปรัชญา ความสำคัญ และวัตถุประสงค์ของหลักสูตร

1. ปรัชญา

หลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิตคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็น หลักสูตรที่มีความเชื่อว่าบัณฑิตสาขาวิชาสังคมศึกษา จะต้องเป็นผู้มีความรอบรู้และใฝ่รู้ด้านวิชาการ มีจิตวิทยาของความเป็นครู และจิตสำนึกในการบริการ และช่วยเหลือบุคคลตามจรรยาบรรณวิชาชีพบน พื้นฐานของคุณธรรม ศีลธรรม มนุษยธรรม และเป็นแบบอย่างที่ดีของสังคม

2. วัตถุประสงค์

เพื่อผลิตบัณฑิตสาขาวิชาสังคมศึกษาให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ดังนี้

2.1 มีความรู้ ความเข้าใจ ในสังคมศึกษา

2.2 มีทักษะด้านการสอน ด้านการคิดวิเคราะห์เชิงตัวเลข และการสื่อสาร

เทคโนโลยี

2.3 สามารถพัฒนารูปแบบการสอน และจัดการเรียนรู้วิชาสังคมศึกษาอย่าง

ต่อเนื่อง

2.4 สามารถนำความรู้ทางสังคมศึกษาไปประยุกต์ใช้อย่างมีประสิทธิภาพ

2.5 เป็นผู้นำด้านการสอนสังคมศึกษาที่มีคุณธรรม ศีลธรรม และมนุษยธรรม

2.6 มีจิตอาสาในการให้บริการช่วยเหลือบุคคลตามจรรยาบรรณวิชาชีพ

2.7 มีความรับผิดชอบและมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชน

3. คุณลักษณะบัณฑิต

3.1 มีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม และจรรยาบรรณวิชาชีพ ถ่อมตน เป็นแบบอย่างที่ดี และ ทำหน้าที่พลเมืองดี รับผิดชอบต่อตนเองและสังคม เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เข้าใจ เห็นคุณค่าตนเอง และผู้อื่นตามความเป็นจริง

3.2 มีความอดทน ใจกว้างและมีความเชี่ยวชาญในการจัดการเรียนรู้ รวมทั้งการทำงานร่วมกัน กับผู้เรียนและผู้ร่วมงานทุกกลุ่ม

3.3 มีความรอบรู้และมีความสามารถประยุกต์ความเข้าใจอันต้องแท้ในทฤษฎีและระเบียบ วิธีการศึกษาวิจัย เพื่อสร้างความรู้ใหม่

3.4 มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการแก้ไขปัญหา และข้อโต้แย้ง โดยการแสดงออกซึ่งภาวะผู้นำ ในการแสวงหาทางเลือกใหม่ที่เหมาะสมและปฏิบัติได้

3.5 มีความสามารถในการพิจารณาแสวงหา และเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาทาง วิชาการ วิชาชีพและสังคมอย่างมีเหตุผล โดยการบูรณาการศาสตร์แบบสหวิทยาการและพหุวิทยาการเพื่อ เสริมสร้างการพัฒนาที่ยั่งยืน

3.6 มีความสามารถในการติดตามพัฒนาการของศาสตร์ทั้งหลาย และมีความมุ่งมั่นในการ พัฒนาสมรรถนะของตนเองอยู่เสมอ

4. หลักสูตร

4.1 จำนวนหน่วยกิต รวมตลอดหลักสูตร จำนวน 177 หน่วยกิต

4.2 โครงสร้างของหลักสูตร แบ่งออกเป็นหมวดวิชา ดังนี้

1) หมวดวิชาศึกษาทั่วไปจำนวน 30 หน่วยกิต ประกอบด้วย

ก. กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ 8 หน่วยกิต

ข. กลุ่มวิชามนุษยศาสตร์ 8 หน่วยกิต

ค. กลุ่มวิชาภาษา 8 หน่วยกิต

ง. กลุ่มวิชาวิทยาศาสตร์และคณิตศาสตร์ 6 หน่วยกิต

2) หมวดวิชาชีพครู จำนวน 50 หน่วยกิต

3) หมวดวิชาเฉพาะด้าน จำนวน 91 หน่วยกิต ประกอบด้วย

ก. วิชาแกนพระพุทธศาสนา 30 หน่วยกิต

ข. วิชาพระพุทธศาสนาประยุกต์ 30 หน่วยกิต

ค. วิชาเฉพาะสาขา 51 หน่วยกิต

4) หมวดวิชาเลือกเสรี จำนวน 6 หน่วยกิต

รวมตลอดหลักสูตร ไม่น้อยกว่า 177 หน่วยกิต

(มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551 : 18-40)

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทำการวิจัย เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธีการสอนเพื่อเสริมสร้างจริยธรรม ของนิสิตคณะครุศาสตร์ ในการค้นหารูปแบบ แนวทางในการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และพัฒนาจริยธรรม เพื่อให้ นิสิตบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว

รูปแบบการจัดการเรียนรู้

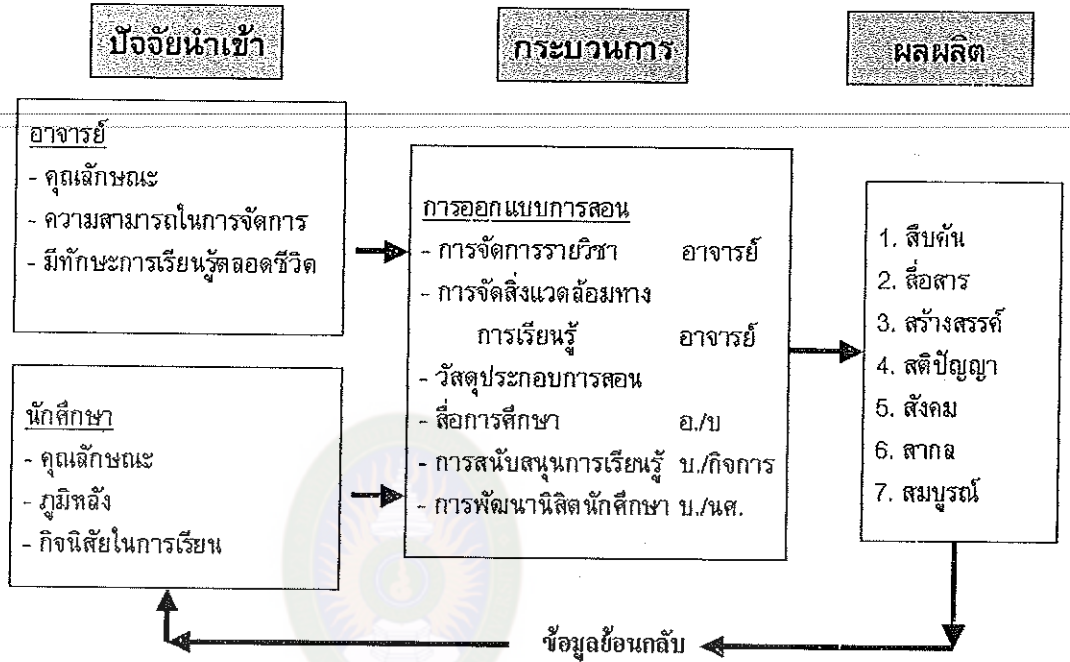
รูปแบบการจัดการเรียนรู้ หมายถึง แผนการทำงานเกี่ยวกับการสอนที่จัดทำขึ้นอย่างเป็นระบบระเบียบ โดยวางแผนการจัดองค์ประกอบและงานเกี่ยวกับการสอน อย่างมีจุดหมายที่เฉพาะเจาะจงที่จะให้ผู้เรียนบรรลุผลสำเร็จอย่างใดอย่างหนึ่ง

รูปแบบ Model หมายถึง ชุดของความสัมพันธ์จะเป็นเชิงปริมาณหรือคุณภาพก็ได้ ซึ่งจะแสดงให้เห็นความหมายเกี่ยวพันของลักษณะที่แท้จริงของสิ่งที่เราเกี่ยวข้องกับคำว่า รูปแบบ โดยมโนทัศน์ของคำจะมีความหมายอย่างน้อย 3 อย่าง

1. ในทางสถาปัตยกรรมหรือทางศิลปะ จะ หมายถึง หุ่นจำลอง
2. ในทางคณิตศาสตร์และเศรษฐศาสตร์ จะหมายถึง สมการ

3. ในทางศึกษาศาสตร์ จะหมายถึง ความสัมพันธ์ของตัวแปร กรอบของความคิด หรือ การแทนความคิดออกเป็นรูปธรรม

รูปแบบของการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

แหล่งที่มา: วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2543

หมายเหตุ ผู้รับผิดชอบคือ อ=อาจารย์ น=ผู้บริหาร นศ=คณบดี

แผนภูมิที่ 1 รูปแบบของการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ

รูปแบบการเรียนการสอน (Instructional Model)

รูปแบบ (Model) เป็นเครื่องมือทางความคิดที่ใช้ในการสืบสอบหาคำตอบ หรือ ความรู้ความเข้าใจในปรากฏการณ์ทั้งหลาย ซึ่งสร้างขึ้นจากความคิด ประสบการณ์ หรือทฤษฎี และหลักการต่าง ๆ ลักษณะที่สำคัญของรูปแบบคือ จะต้องนำไปสู่การทำนายผล (Prediction) ที่สามารถพิสูจน์ได้ โครงสร้างของรูปแบบจะต้องมีความสัมพันธ์เชิงสาเหตุที่สามารถอธิบาย ปรากฏการณ์ได้ และสามารถสร้างความคิดรวบยอด (Concept) ได้ (ทิสนา แวมมณี, 2545: 218-221) รูปแบบการเรียนการสอน จึงหมายถึง สภาพหรือลักษณะของการเรียนการสอนที่ ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญซึ่งได้รับการจัดไว้อย่างเป็นระเบียบ ตามหลักปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อต่าง ๆ โดยประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญใน

การเรียนการสอน รวมทั้งวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ ที่สามารถช่วยให้การเรียนการสอนนั้นบรรลุวัตถุประสงค์ ดังนั้น รูปแบบการเรียนการสอน จึงต้องมีองค์ประกอบดังต่อไปนี้

1. มีปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อ ที่เป็นพื้นฐานหรือเป็นหลักของรูปแบบการเรียนการสอนนั้น ๆ
2. มีการบรรยายและอธิบายสภาพหรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักการที่ยึดถือ
3. มีการจัดระบบ คือ มีการจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบให้สามารถนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายของระบบหรือกระบวนการนั้น ๆ
4. มีการอธิบายหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ อันจะช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนนั้น ๆ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

นอกจากนี้ รูปแบบการเรียนการสอน จะต้องสามารถทำนายผลที่จะเกิดตามมาได้ และมีศักยภาพในการสร้างความคิดรวบยอดและความสัมพันธ์ใหม่ ๆ ได้ “รูปแบบการเรียนการสอน” มีความหมายเหมือนกันกับ “ระบบการเรียนการสอน” แต่นิยมใช้ต่างกัน ในแง่ระบบใหญ่และระบบย่อย โดยนิยมใช้คำว่า “ระบบ” กับการจัดการเรียนการสอนในระบบใหญ่ที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญในภาพรวม ส่วน “รูปแบบ” จะใช้กับระบบที่น้อยกว่า โดยเฉพาะกับวิธีสอน และยังพบว่า มีการใช้คำที่มีความหมายเดียวกันกับรูปแบบการเรียนการสอนอีกหลายคำ ได้แก่ “การสอน” “กระบวนการเรียนการสอน” “การจัดการเรียนการสอน” “รูปแบบการสอน” “รูปแบบการจัดการเรียนการสอน” ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยเลือกใช้คำว่า “รูปแบบการจัดการเรียนการสอน” เนื่องจากเห็นว่า เป็นคำที่ครอบคลุมทั้ง โน้ตสัณและกระบวนการตามคำกล่าวที่ว่า การจัดการเรียนการสอนจะกลายเป็นรูปแบบได้ จะต้องผ่านการจัดองค์ประกอบต่าง ๆ อย่างเป็นระบบระเบียบ (ทิสนา แคมมณี. 2545 : 220)

รูปแบบการเรียนการสอน

รูปแบบการเรียนการสอน (Instructional model) เป็นสภาพลักษณะของการเรียนการสอนที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญซึ่งได้รับการจัดการไว้อย่างเป็นระเบียบ ตามหลักปรัชญา ทฤษฎี หลักการแนวคิดหรือความเชื่อต่าง ๆ โดยประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญในการเรียนการสอน รวมทั้งวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ ที่สามารถช่วยให้สภาพการเรียนการสอนนั้นเป็นไปตามทฤษฎี หลักการหรือแนวคิดที่ยึดถือ รูปแบบการเรียนการสอนมีองค์ประกอบสำคัญ ๆ (ทิสนา แคมมณี. 2550 : 220–222) ดังนี้

1. มีปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อที่เป็นพื้นฐานหรือเป็นหลักการของรูปแบบการสอนนั้น ๆ

2. มีการบรรยายและวิธีการอธิบายสภาพหรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องของรูปแบบการสอนนั้น ๆ

3. มีการจัดระบบ คือ การจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบให้สามารถนำผู้เรียน ไปสู่เป้าหมายของระบบหรือขบวนการนั้น ๆ

4. มีการให้อธิบายหรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ อันจะช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนนั้น ๆ เกิดประสิทธิภาพสูงสุด

รูปแบบการเรียนการสอนสามารถนำเสนอในรูปแบบ โครงสร้างหรือแบบแผนที่แสดงกระบวนการ ขั้นตอนและกิจกรรมการสอนเอาไว้อย่างเป็นระบบและสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง โดยในแต่ละขั้นตอนจะระบุหรือบ่งบอกพฤติกรรมการเรียนรู้จากการเรียนการสอน รูปแบบการสอนจัดทำขึ้นเพื่อให้ผู้สอนมองเห็นกระบวนการสอนอย่างเป็นขั้นตอนและเป็นการชี้ให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

ประเภทของรูปแบบการเรียนการสอน

Cole and Chan. (1994 : 6-11) ได้แบ่งรูปแบบการเรียนการสอนเป็น 7 กลุ่มดังนี้

1. Personality Characteristics Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นให้ความสำคัญกับบทบาทของผู้สอนในด้านองค์ประกอบการตัดสินใจ (Consideration) ความอบอุ่น (Warmth) และความเข้าใจ (Understanding) ที่มีต่อการจัดการเรียนการสอน

2. Behaviorist Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เชื่อว่าผู้สอนมีบทบาทหน้าที่ในการกำกับพฤติกรรมกรรมการเรียนการสอนของผู้เรียนตามหลักจิตวิทยาการเรียนรู้แบบ Conditioning ซึ่งส่งผลให้ผู้เรียนเกิดกระบวนการเรียนรู้ที่ไม่ค่อยยืดหยุ่น และพัฒนากระบวนการคิดขั้นสูงได้น้อย

3. Subject Methods Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เชื่อว่าการเรียนการสอนที่ดีมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับหลักสูตร ทำให้การเรียนการสอนได้รับผลกระทบจากการกำหนดโดยกรอบของหลักสูตรทั้ง ๆ ที่บริบทของห้องเรียนแต่ละแห่งมีความแตกต่างและหลากหลาย รูปแบบการเรียนการสอนที่เหมาะสมสำหรับการเรียนการสอนแบบหลักสูตรรายวิชา

4. Teaching Skills Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนให้ความสำคัญกับทักษะที่จำเป็นต่าง ๆ ซึ่งจะให้ผู้เรียนได้พัฒนาความสามารถด้านต่าง ๆ จนเกิดความชำนาญ แต่

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาทักษะอาจจะต้องให้ระยะเวลาอันยาวนานจนอาจทำให้ละเลยการพัฒนาคุณลักษณะด้านอื่น ๆ ของผู้เรียน

5. Process-product Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เชื่อว่าผู้สอนและผู้เรียนมีบทบาทในการเรียนรู้ร่วมกัน การเรียนการสอนจึงเน้นทั้งกระบวนการสร้างองค์ความรู้ของผู้เรียนและผลผลิตที่ได้รับจากกระบวนการเรียนการสอนที่เหมาะสม

6. Reflective Teacher Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งเสริมคุณค่าของการคิดแก้ปัญหาและการสะท้อนทางความคิด ซึ่งผู้สอนจะต้องมีบทบาทที่สำคัญในการทำหน้าที่กระตุ้นเร้าให้ผู้เรียนได้ผู้สอนจะต้องมีบทบาทที่สำคัญในการทำหน้าที่กระตุ้นเร้าให้ผู้เรียนได้เกิดกระบวนการทางปัญญาและแก้ปัญหาด้วยการคิดอย่างเป็นระบบ

7. Teaching Principles Model เป็นรูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นด้านการนำเทคนิคและวิธีการสอน มาปรับใช้ในห้องเรียน โดยอาศัยกระบวนการวิจัยทางการศึกษารูปแบบการเรียนการสอนนี้จะช่วยขยายขอบเขตของการยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนได้ดีตามบริบทของหลักสูตรและการสอนที่เกิดขึ้นตามสภาพจริง

Joyce and Weil. (2004 : 161-178) พัฒนารูปแบบโดยมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. ทฤษฎี/หลักการ/แนวคิดของรูปแบบ

Bruner, Goodnow, and Austin. (1978) กล่าวว่า การเรียนรู้โมโนทัศน์ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งนั้น สามารถทำได้โดยการค้นหาคุณสมบัติเฉพาะที่สำคัญของสิ่งนั้น เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการจำแนกสิ่งใหม่และไม่ใช่อื่นนอกจากกัน

2. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ

เพื่อช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ โมโนทัศน์ของเนื้อหาสาระต่าง ๆ อย่างเข้าใจ และสามารถให้คำนิยามของมโนทัศน์นั้นด้วยตนเอง

3. กระบวนการเรียนการสอนของรูปแบบ

ขั้นที่ 1 ผู้สอนเตรียมข้อมูลสำหรับให้ผู้เรียนฝึกหัดจำแนก ผู้สอนเตรียมข้อมูล 2 ชุด ชุดหนึ่งเป็นตัวอย่างของมโนทัศน์ที่ต้องการสอน อีกชุดหนึ่งไม่ใช่ตัวอย่างของมโนทัศน์ที่ต้องการสอนในการเลือกตัวอย่างข้อมูล 2 ชุดข้างต้น ผู้สอนจะต้องเลือกหาตัวอย่างที่มีจำนวนมากพอที่จะครอบคลุมลักษณะของมโนทัศน์ที่ต้องการนั้นถ้ามโนทัศน์ที่ต้องการสอนเป็นเรื่องยากและซับซ้อนหรือเป็นนามธรรม อาจใช้วิธีการยกเป็นตัวอย่างเรื่องสั้น ๆ ที่ผู้สอนแต่งขึ้นเองนำเสนอแก่ผู้เรียนผู้สอนเตรียมสื่อการสอนที่เหมาะสมจะใช้นำเสนอตัวอย่างมโนทัศน์เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะต่าง ๆ ของมโนทัศน์ที่ต้องการสอนอย่างชัดเจน

ขั้นที่ 2 ผู้สอนอธิบายกติกาในการเรียนให้ผู้เรียนรู้และเข้าใจตรงกัน ผู้สอนชี้แจงวิธีการเรียนรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจก่อนเริ่มกิจกรรมโดยอาจสาธิตวิธีการและให้ผู้เรียนลองทำตามที่ผู้สอนบอกจนกระทั่งผู้เรียนเกิดความเข้าใจพอสมควร

ขั้นที่ 3 ผู้สอนเสนอข้อมูลตัวอย่างของมโนทัศน์ที่ต้องการสอน และข้อมูลที่ไม่ใช่ตัวอย่างของมโนทัศน์ที่ต้องการสอน การนำเสนอข้อมูลตัวอย่างนี้ทำได้หลายแบบ แต่ละแบบมีจุดเด่น- จุดด้อย ดังต่อไปนี้

1. นำเสนอข้อมูลที่เป็นตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนทีละข้อมูลจนหมดทั้งหมด โดยบอกให้ผู้เรียนรู้ว่าเป็นตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนแล้วตามด้วยข้อมูลที่ไม่ใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนทีละข้อมูลจนครบหมดทั้งหมดทั้งชุดเช่นกัน โดยบอกให้ผู้เรียนรู้ว่าข้อมูลชุดหลังนี้ไม่ใช่สิ่งที่จะสอน ผู้เรียนจะต้องสังเกตตัวอย่างทั้ง 2 ชุด และคิดหาคุณสมบัติร่วมและคุณสมบัติที่แตกต่างกัน เทคนิควิธีนี้สามารถช่วยให้ผู้เรียนสร้างมโนทัศน์ได้เร็วแต่ใช้กระบวนการคิดน้อย

2. เสนอข้อมูลที่ใช่และไม่ใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนสลับกันไปจนครบ เทคนิควิธีนี้ช่วยสร้างมโนทัศน์ได้ช้ากว่าเทคนิคแรก แต่ได้ใช้กระบวนการคิดมากกว่า

3. เสนอข้อมูลที่ใช่และไม่ใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอนอย่างละ 1 ข้อมูล แล้วเสนอข้อมูลที่เหลือทั้งหมดทีละข้อมูล โดยให้ผู้เรียนตอบว่าข้อมูลแต่ละข้อมูลที่เหลือนั้นใช่หรือไม่ใช่ตัวอย่างที่จะสอน เมื่อผู้เรียนตอบ ผู้สอนจะเฉลยว่าถูกหรือผิด วิธีนี้ผู้เรียนจะได้ใช้กระบวนการคิดในการทดสอบสมมติฐานของตนไปที่ละขั้นตอน.

4. เสนอข้อมูลที่ใช่และไม่ใช่ตัวอย่างสิ่งที่จะสอนอย่างละ 1 ข้อมูล แล้วให้ผู้เรียนช่วยกันยกตัวอย่างข้อมูลที่ผู้เรียนคิดว่าใช่ตัวอย่างของสิ่งที่จะสอน โดยผู้สอนจะเป็นผู้ตอบว่าใช่หรือไม่ใช่ วิธีนี้ผู้เรียนจะมีโอกาสคิดมากขึ้นอีก

ขั้นที่ 4 ให้ผู้เรียนบอกคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งที่ต้องการสอน จากกิจกรรมที่ผ่านมาในขั้นต้น ๆ ผู้เรียนจะต้องพยายามหาคุณสมบัติเฉพาะของตัวอย่างที่ใช่และไม่ใช่สิ่งที่จะสอนที่ต้องการสอนและทดสอบคำตอบของตน หากคำตอบของตนผิดผู้เรียนก็จะต้องหาคำตอบใหม่ ซึ่งก็หมายความว่าต้องเปลี่ยนสมมติฐานที่เป็นฐานของคำตอบเดิม ด้วยวิธีนี้ผู้เรียนจะค่อย ๆ สร้างความคิดรวบยอดของสิ่งนั้นขึ้นมา ซึ่งก็จะมาจากคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งนั้นนั่นเอง

ขั้นที่ 5 ให้ผู้เรียนสรุปและให้คำจำกัดความของสิ่งที่ต้องการสอนเมื่อผู้เรียนได้รายการของคุณสมบัติเฉพาะของสิ่งที่ต้องการสอนแล้ว ผู้สอนให้ผู้เรียนช่วยกันเรียบเรียงให้เป็นคำนิยามหรือคำจำกัดความ

ขั้นที่ 6 ผู้สอนและผู้เรียนอภิปรายร่วมกันถึงวิธีการที่ผู้เรียนใช้ในการหาคำตอบ
ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เกี่ยวกับกระบวนการคิดของตัวเอง

4. ผลที่ผู้เรียนจะได้รับจากการเรียนตามรูปแบบ

เนื่องจากผู้เรียนเกิดการเรียนรู้มีโน้ตทัศน์ จากความคิด วิเคราะห์และตัวอย่างที่
หลากหลาย ดังนั้นผลที่ผู้เรียนจะได้รับโดยตรงคือ จะเกิดความเข้าใจในมโนทัศน์นั้น และได้
เรียนรู้ทักษะการสร้างมโนทัศน์ซึ่งสามารถนำไปใช้ในการทำความเข้าใจมโนทัศน์อื่น ๆ ต่อไป
ได้ รวมทั้งช่วยพัฒนาทักษะการใช้เหตุผลโดยการอุปนัย (Inductive Reasoning) อีกด้วย

Joyce, Weil and Showers. (2004 : 12-21) ได้สำรวจรูปแบบการเรียนการสอน
จากผลการวิจัยและได้จัดรูปแบบการเรียนการสอนเป็น 4 กลุ่ม ดังนี้

1. กลุ่มรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนาปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Family) เป็นรูปแบบที่จัดเน้นความสัมพันธ์ในสังคม เพื่อให้บุคคลสามารถอยู่ร่วมกันในสังคม
โดยการเรียนรู้ร่วมกัน รูปแบบนี้จัดอยู่ในกลุ่มนี้ คือ การสืบเสาะแสวงหาความรู้เป็นกลุ่ม
(Group Invertigation) การแสดงบทบาทสมมุติ (Role Playing) การซักคำถาม (Jurisprudentially
Inquiry) การสืบเสาะทางสังคม (Social Inquiry)และการฝึกปฏิบัติ (Laboratory Method)
2. กลุ่มรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนากระบวนการคิด (Information family) เป็นรูปแบบที่เน้นถึงกระบวนการ ได้มาซึ่งข้อมูลข่าวสารความรู้ต่าง ๆ และเน้นให้เกิด
พฤติกรรมทางความคิด เพื่อพัฒนาความสามารถทางสมองโดยเฉพาะการมีเหตุผล การลงข้อมูล
สรุปข้อค้นพบด้วยตนเอง รูปแบบการเรียนการสอนที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้คือ การสอนคิดแบบ
อุปนัย (Inductive thinking) การสอนมโนทัศน์ (Conceptatainment) การฝึกสืบเสาะหาความรู้
(Inquiry training) การนำเสนอโน้ตทัศน์กว้างล่วงหน้า (Advance organizer) การพัฒนาการมี
เหตุผล (Developing Intellect) การสอนพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ (Synectics)
3. กลุ่มรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนาบุคลิกภาพ (Personal Family) เป็นรูปแบบที่เน้นพัฒนาการของบุคลิกภาพของบุคคล เน้นกระบวนการที่พัฒนาตนเอง
รับผิดชอบตัวเอง และตระหนักในตนเองรูปแบบการเรียนการสอนที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้คือ การ
เรียนแบบไม่นำทาง (Nondirective Teaching)การฝึกความตระหนักในตนเอง (Awareness
Training) การประชุมในชั้นเรียน (Classroom Meeting)
4. กลุ่มรูปแบบการเรียนการสอนที่มุ่งพัฒนาพฤติกรรม (Behavioral System Family) เป็นรูปแบบที่วิเคราะห์พฤติกรรมของคนโดยกำหนดสิ่งแวดล้อมให้รูปแบบการเรียน

การสอนที่จัดอยู่ในกลุ่มนี้คือ การวางเงื่อนไข (Operant Conditioning) การควบคุมตนเอง (Self Control) การผ่อนคลาย (Relaxation) การคลายเครียด (Stress Reduction)

การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน

รูปแบบการเรียนการสอนเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นเพื่อศึกษาความสัมพันธ์ของตัวแปร เนื่องจากงานวิจัยทางการศึกษามีความสัมพันธ์กิจกรรมที่มีหลายปัจจัยร่วมกัน ดังนั้นจึงจำเป็นต้องศึกษาขอบเขตของการศึกษาเพื่อใช้รูปแบบการสอนที่ได้เป็นแนวทางในการทำงาน ซึ่งมีวิธีการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน ดังนี้

1. ศึกษาทฤษฎีและรูปแบบการสอน เนื่องจากทฤษฎีและรูปแบบมีความแตกต่างกัน ดังนั้นในการศึกษาปัญหาการวิจัยจึงต้องมีหลาย ๆ สมมติฐานไว้ใช้ในการแก้ปัญหา ซึ่งการตั้งสมมติฐานต้องมีการศึกษาทฤษฎีเพื่อช่วยตั้งสมมติฐานได้อย่างถูกต้องและจะได้สร้างรูปแบบการสอนได้สัมพันธ์กันสมมติฐาน

2. การหาข้อบกพร่องของรูปแบบการสอน ในการใช้รูปแบบการสอนที่สร้างขึ้นมีสิ่งที่จะต้องระวังหลายประการ เพื่อไม่ให้เกิดข้อบกพร่องในการสร้างรูปแบบการสอน ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 รูปแบบการสอนที่สร้างขึ้นต้องระวังไม่ให้อากหรือยากเกินไป ซึ่งอาจเกิดจากการอ้างอิงหลักการที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้เกิดข้อบกพร่องของรูปแบบการสอนได้

2.2 การใช้สัญลักษณ์ที่มีความเฉพาะเจาะจง จะทำให้การให้ความหมายของสัญลักษณ์เป็นไปเพื่อการอธิบายหลักการมากกว่าอธิบายโครงสร้าง ซึ่งจะก่อให้เกิดความผิดพลาดได้

2.3 การเน้นรูปแบบการสอนมากเป็นพิเศษ รูปแบบการสอนที่สร้างขึ้นถ้าเน้นลักษณะหนึ่งลักษณะใดมากเกินไป ไม่ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบ การใช้สูตรคณิตศาสตร์ หรือใช้ไดอะแกรม จะทำให้เกิดความหมายที่แฝงเร้นในตัวโครงสร้างของรูปแบบการสอนมากกว่าความสัมพันธ์ของรูปแบบการสอนที่สร้างขึ้น

3. การทดสอบรูปแบบการสอนในการทดสอบที่สร้างขึ้นต้องใช้ข้อมูลที่ได้จากประสบการณ์หรือจากการทดลอง เพื่อให้สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนการตรวจสอบรูปแบบการสอนจะประเมินที่ตัวแปรตามที่กำหนดไว้เพื่อนำไปปรับปรุงให้เหมาะสมกับการใช้งาน

4. การเลือกชนิดของรูปแบบการสอนชนิดของรูปแบบการสอนมีหลายชนิด ซึ่งจำแนกตามวิธีการที่ใช้ศึกษา เช่น รูปแบบการสอนแบบการอนุมานและอุปมาน รูปแบบการ

สอนที่เป็นสัญลักษณ์ รูปแบบการสอนที่เป็นคณิตศาสตร์ รูปแบบการสอนที่ใช้เหตุผล ซึ่งจะใช้ให้เหมาะสมตามเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษา

5. การสรุป เมื่อได้รูปแบบที่เหมาะสมจะต้องนำตัวแปรที่ศึกษาไปคำนวณหาความสัมพันธ์ตามหลักคณิตศาสตร์ เพื่อนำไปพัฒนาและแก้ไขให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่ศึกษา (ธวัช เดิมฉนวน. 2548 : 87 – 91)

รูปแบบการเรียนการสอนจึงจัดได้ว่าเป็นกรอบกระบวนการสอน (Teaching Process Frame) หรือแบบแผนการสอน (Teaching Pattern) ที่แสดงกระบวนการจัดชั้นตอนและกิจกรรมการสอนเอาไว้ไว้อย่างมีระเบียบและเป็นระบบ ทุกชั้นจะมีความสัมพันธ์อย่างต่อเนื่อง และในแต่ละชั้นจะชี้แนะหรือบ่งบอกถึงพฤติกรรมการเรียนการสอนที่ทำให้ นักเรียนเกิดความรู้โดยครูผู้สอนสามารถจะนำเอาวิธีการสอน เทคนิค การสอนกิจกรรมการสอนอื่น ๆ รวมทั้งสื่อการสอนประเภทต่าง ๆ มาผสมผสานหรือบูรณาการเข้าด้วยกัน แล้วใช้ดำเนินการสอนภายใต้เงื่อนไขกระบวนการสอนตามลำดับขั้นตอนของรูปแบบนั้น ๆ เพื่อมุ่งหมายให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด Bybee. (2009 : 20) ได้เสนอหลักการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพโดยการพัฒนาการเรียนการสอน ดังนี้

1. รูปแบบการเรียนการสอนควรมีประมาณ 3-5 ชั้น ที่นำเสนอลำดับขั้นของการเรียนการสอนแบบบูรณาการ
2. รูปแบบการเรียนการสอนควรอยู่บนพื้นฐานของงานวิจัยร่วมสมัย (Contemporary Research) เกี่ยวกับการเรียนการสอนและการพัฒนาผู้เรียน
3. รูปแบบการเรียนการสอนต้องช่วยให้ผู้เรียนบูรณาการ ทักษะและความสามารถใหม่ ๆ เข้ากับประสบการณ์เดิม
4. รูปแบบการเรียนการสอนต้องช่วยทำให้ผู้เรียนเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Social Interactions)
5. รูปแบบการเรียนการสอนต้องสามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวาง (Wide Range Classroom)
6. รูปแบบการเรียนการสอนต้องใช้ได้สำหรับห้องเรียนที่มีผู้เรียนประมาณ 25 – 30 คน หรืออาจมากกว่า
7. รูปแบบการเรียนการสอนต้องระบุบทบาทของผู้เรียนและผู้สอนอย่างชัดเจน

8. รูปแบบการเรียนการสอนต้องสอดคล้องเหมาะสมกับการเรียนการสอนที่หลากหลาย เช่น การทดลอง การปฏิบัติการ การใช้เทคโนโลยีการอ่าน การเขียน เป็นต้น

รูปแบบการเรียนการสอนจึงเป็นแบบแผนการดำเนินการสอนที่ได้รับการจัดเป็นระบบอย่างสัมพันธ์สอดคล้องกับทฤษฎี หลักการการเรียนรู้หรือการสอนที่เป็นรูปแบบนั้น ยึดถือ และรับการพิสูจน์ ทดสอบว่ามีประสิทธิภาพ สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ตาม จุดมุ่งหมายเฉพาะของรูปแบบนั้น ๆ โดยทั่วไปแบบแผนการดำเนินการสอนดังกล่าวมัก ประกอบด้วยทฤษฎี/หลักการนั้นยึดถือและกระบวนการสอนที่มีรูปแบบเฉพาะ อันจะนำผู้เรียน ไปสู่จุดมุ่งหมายเฉพาะที่รูปแบบนั้นกำหนด ซึ่งผู้สอนนำไปใช้เป็นแบบแผนหรือแบบอย่างในการจัดและดำเนินการสอนอื่น ๆ ที่มีจุดมุ่งหมายเฉพาะเช่นเดียวกันได้ (ทิสนา เขมมณี. 2550 : 177)

การพัฒนาารูปแบบการเรียนรู้

วีณา ประชากุล (2554 : 117-120) ได้นำเสนอวิธีการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ จากแนวคิดของ Keeves และ Bybee ดังนี้

แนวคิดของ Keeves

1. ศึกษาทฤษฎีและรูปแบบการสอน เนื่องจากทฤษฎีและรูปแบบมีความหมายต่างกันดังนั้นในการศึกษาปัญหาการวิจัยจึงต้องมีหลาย ๆ สมมติฐานไว้ใช้ในการแก้ปัญหา ซึ่งการตั้งสมมติฐานต้องมีการศึกษาทฤษฎีเพื่อช่วยให้ตั้งสมมติฐานเพื่อช่วยให้ตั้งสมมติฐานได้อย่างถูกต้องและสามารถสร้างรูปแบบการเรียนรู้ได้สัมพันธ์กับสมมติฐาน

2. การหาข้อบกพร่องของรูปแบบการเรียนรู้ในการใช้รูปแบบการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นมีสิ่งที่จะต้องระวังหลายประการ เพื่อไม่ให้เกิดความบกพร่องในการสร้างรูปแบบการเรียนรู้ มีรายละเอียด ดังนี้

2.1 รูปแบบการเรียนรู้ที่สร้างขึ้นต้องระวังไม่ให้อากหรือง่ายเกินไป ซึ่งอาจเกิดจากการอ้างอิงหลักการที่ไม่เหมาะสม ส่งผลให้เกิดข้อบกพร่องของรูปแบบการเรียนรู้ได้

2.2 การใช้สัญลักษณ์ที่มีความเฉพาะเจาะจง จะทำให้ความหมายของสัญลักษณ์เป็นไปเพื่อการอธิบายหลักการมากกว่าการอธิบาย โครงสร้าง ซึ่งจะทำให้เกิดความผิดพลาดได้

2.3 การเน้นรูปแบบการเรียนรู้มากเป็นพิเศษ รูปแบบการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น ถ้าเน้นสัญลักษณ์ใด สัญลักษณ์หนึ่งมากเกินไป ไม่ว่าจะเป็นการเปรียบเทียบ การใช้สูตร

คณิตศาสตร์หรือใช้ไดอะแกรมจะทำให้เกิดความหมายที่แฝงในตัวโครงสร้างของรูปแบบการเรียนรู้มากกว่าความสัมพันธ์ ของรูปแบบการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น

3. การทดสอบรูปแบบการเรียนรู้ ในการทดสอบรูปแบบการเรียนรู้ที่สร้างขึ้น

ต้องใช้ข้อมูล ที่ได้จากประสบการณ์หรือการทดลอง เพื่อให้สอดคล้องกับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนการตรวจสอบรูปแบบการสอนจะประเมินตามตัวแปรที่กำหนดไว้เพื่อนำมาปรับปรุงให้เหมาะสมกับการใช้งาน

4. การเลือกชนิดรูปแบบการเรียนรู้ ชนิดของรูปแบบการเรียนรู้มีหลายชนิด ซึ่งจำแนกตามวิธีการที่ใช้ศึกษา เช่น รูปแบบการเรียนรู้แบบการอนุมานและอุปมาน รูปแบบการเรียนรู้ที่เป็นสัญลักษณ์ รูปแบบการสอนคณิตศาสตร์ รูปแบบการสอนที่ใช้เหตุผล ซึ่งจะเหมาะสมตามเนื้อหาที่ใช้ในการศึกษา

5. การสรุป เมื่อได้รูปแบบการสอนที่เหมาะสมจะต้องนำตัวแปรที่ศึกษาไปคำนวณหาความสัมพันธ์ตามหลักคณิตศาสตร์ เพื่อนำไปพัฒนาและแก้ไขให้สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายที่ศึกษา

แนวคิดของ Bybee

1. รูปแบบการเรียนการสอนควรมีประมาณ 3-5 ชั้น ที่นำเสนอลำดับขั้นตอนของการเรียนการสอนแบบบูรณาการ
2. รูปแบบการเรียนรู้ควรอยู่บนพื้นฐานของการวิจัยร่วมสมัย เกี่ยวกับการเรียนการสอนและพัฒนาผู้เรียน
3. รูปแบบการเรียนการสอนต้องช่วยในผู้เรียนบูรณาการ ทักษะและความสามารถใหม่ ๆ เข้ากับประสบการณ์เดิม
4. รูปแบบการเรียนการสอนต้องช่วยให้ผู้เรียนเกิดปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (Socilinteraction)
5. รูปแบบการเรียนรู้ต้องสามารถนำไปใช้ได้อย่างกว้างขวาง (Wide rang of Classroom)
6. รูปแบบการเรียนการสอนต้องใช้ได้สำหรับห้องเรียนที่มีผู้เรียนประมาณ 25-30 คน หรืออาจมากกว่านั้น
7. รูปแบบการเรียนรู้ต้องระบุบทบาทของผู้เรียนและผู้สอนอย่างชัดเจน
8. รูปแบบการเรียนการสอนต้องสอดคล้องเหมาะสมกับการเรียนการสอนที่หลากหลาย เช่น การทดลอง การปฏิบัติการ การใช้เทคโนโลยี การอ่าน การเขียน เป็นต้น

มนตรี แย้มกสิกร (2546 : 67-68) ได้นำเสนอแนวคิดที่สำคัญสำหรับให้ผู้พัฒนา รูปแบบคำนึงถึงความคิดของ เซเลอร์ (Saylor) และคณะ และ จอยส์และเวลล์ ดังนี้

1. เป้าหมายและวัตถุประสงค์ ผู้พัฒนารูปแบบการสอนควรได้คำนึงถึง วัตถุประสงค์ในการสอนการกำหนดจุดประสงค์ของกิจกรรมที่มอบหมายให้ผู้เรียนทำจะช่วยให้บรรลุเป้าหมายโดยทั่วไปของการสอนให้มากที่สุดดังนั้นรูปแบบที่จะพัฒนาจะต้อง สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายโดยทั่วไป
2. ความมีโอกาสสูงในการบรรลุเป้าหมาย ผู้พัฒนารูปแบบการสอนจะคำนึงถึงความเป็นไปได้ขึ้นอยู่กับความสอดคล้องระหว่างกิจกรรมการฝึกในรูปแบบกับ วัตถุประสงค์ในการสอน
3. แรงจูงใจของผู้เรียน ความมีประสิทธิภาพของรูปแบบการสอนขึ้นอยู่กับ ระดับการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้เรียนผู้พัฒนารูปแบบจึงควรให้มีกิจกรรมที่ สร้างแรงจูงใจในการเรียนให้กับผู้เรียน อาจจะได้โดยมีสื่อใหม่ ๆ ที่ท้าทายผู้เรียนที่ไม่ให้ ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายในการเรียน
4. หลักการเรียนรู้ การพัฒนารูปแบบการสอนไม่ควรยึดมั่นกับทฤษฎีหรือ หลักการเรียนรู้เพียงอย่างเดียว แต่ควรนำหลักการเรียนรู้หลาย ๆ อย่างมาปรับใช้ในทางปฏิบัติ ด้วย เช่น พัฒนาการทางด้านสติปัญญา แรงจูงใจ การเสริมแรง พัฒนาการด้านเจตคติและค่านิยม ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์
5. สิ่งอำนวยความสะดวก เครื่องมือและทรัพยากร ผู้พัฒนารูปแบบการสอน จะต้องคำนึงถึงความพร้อมในด้านเครื่องมือสิ่งอำนวยความสะดวกและทรัพยากรที่จำเป็นต่อ การนำสาระสำคัญบางประการที่เป็นข้อสังเกตเกี่ยวกับการพัฒนารูปแบบการสอน ดังนี้
 - 5.1 รูปแบบการสอน ควรต้องมีทฤษฎีรองรับ เช่น ทฤษฎีด้านจิตวิทยาการ เรียนรู้
 - 5.2 เมื่อพัฒนารูปแบบการสอนแล้ว ก่อนนำไปใช้อย่างแพร่หลาย ต้องมี การวิจัยเพื่อทดสอบทฤษฎี และตรวจสอบคุณภาพในเชิงการ ไซในสถานการณ์จริงและนำข้อ ค้นพบมาปรับปรุงแก้ไข
 - 5.3 การพัฒนารูปแบบการสอน อาจจะออกแบบให้ใช้ได้กว้างขวางหรือ เพื่อวัตถุประสงค์เฉพาะเจาะจงอย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้
 - 5.4 การพัฒนารูปแบบการสอน จะมีจุดมุ่งหมายหลักที่ถือเป็นตัวตั้งในการ พิจารณาเลือกรูปแบบ กล่าวคือ ถ้าผู้ใช้นารูปแบบการสอนไปใช้กับจุดมุ่งหมายหลัก จะทำ

ให้เกิดผลสูงสุดแต่ก็สามารถนำรูปแบบนั้น ไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์อื่น ได้ถ้าพิจารณาว่าเหมาะสม

Dick Carey and Carey. (2009 : 6-8)มีขั้นตอนในการพัฒนารูปแบบการเรียนรู้

ดังนี้

1. ระบุเป้าหมายของรูปแบบ (Identify Instructional Goal) ขึ้นแรกในการพัฒนารูปแบบคือการหาข้อมูลและทักษะที่ต้องการให้เกิดกับนักเรียน หลังจากได้รับการจัดการเรียนรู้ระบุเป้าหมายของรูปแบบ เป้าหมายของรูปแบบอาจมาจากเป้าหมายของหลักสูตร, การวิเคราะห์ ความต้องการจำเป็นที่เกี่ยวข้องกับหลักสูตรจากประสบการณ์ปัญหาการเรียนรู้ของนักเรียน, การวิเคราะห์ผู้ที่ทำงานแล้ว หรือจากความต้องการเพื่อสร้างรูปแบบการสอนใหม่ ๆ
2. ดำเนินการวิเคราะห์ขั้นตอนการปฏิบัติกิจกรรม (Conduct an Instructional Analysis) หลังจากได้เป้าหมายของรูปแบบการสอน ในขั้นต่อมาคือ กำหนดขั้นตอนของการปฏิบัติ เมื่อผู้เรียนบรรลุเป้าหมายและระบุทักษะย่อยที่จำเป็น ในขั้นตอนสุดท้ายของกระบวนการวิเคราะห์ ต้องระบุทักษะความรู้ ทักษะคิด เป็นรายการทักษะ (Entry Skills) ที่ต้องการให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จในการเรียน การสอน ตัวอย่างเช่น นักเรียนต้องรู้หลักการของรัศมีและเส้นผ่านศูนย์กลางในการคำนวณหาพื้นที่และเส้นรอบวง ดังนั้นหลักการรายการทักษะสำหรับการเรียนการสอนคือการคำนวณหาพื้นที่และเส้นรอบวง
3. วิเคราะห์ผู้เรียนและบริบทการจัดการเรียนรู้ (Analysis Learners and Contexts) การวิเคราะห์ผู้เรียนและบริบทที่ผู้เรียนจะเรียนรู้ทักษะบริบทที่จำเป็นต้องใช้ในการเรียนรู้ทักษะคุณลักษณะพิเศษ และทักษะคิด เป็นคุณลักษณะของการเรียนการสอนที่ตั้งไว้ ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญของกระบวนการในรูปแบบ เพราะเป็นกลุ่มกลยุทธ์ที่ทำให้การเรียนการสอนประสบความสำเร็จ
4. ระบุวัตถุประสงค์ของการแสดงพฤติกรรมกรรมการเรียนรู้ (Write Performance Objectives) เขียนบรรยายเฉพาะเจาะจงในสิ่งที่ผู้เรียนสามารถทำได้ เมื่อสิ้นสุดกระบวนการเรียนการสอน ระบุทักษะผู้เรียน กิจกรรมเป็นเงื่อนไขให้ผู้เรียนเกิดทักษะ ผู้เรียนสามารถแสดงออก ปฏิบัติในทักษะนั้นได้และมีเกณฑ์บ่งบอกถึงความสำเร็จของการปฏิบัตินั้น
5. พัฒนาเครื่องวัดและประเมินผลการเรียนรู้ (Develop Assessment Instruments) การพัฒนาเครื่องมือการวัดอยู่ต้องขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ที่ได้ตั้งไว้ เครื่องมือต้องสอดคล้องในการวัดความสามารถการปฏิบัติผู้เรียน ที่อธิบายในวัตถุประสงค์เน้นความสัมพันธ์ของการอธิบายพฤติกรรมที่ต้องการวัด ระดับเกณฑ์การวัดที่ตัดสินผลสัมฤทธิ์ของทักษะที่

สำคัญรวมทั้งการทดสอบวัตถุประสงค์การประเมินตามสภาพจริง การวัดทัศนคติ และเพิ่ม
 สะสมผลงาน

6. พัฒนากลยุทธ์ในการจัดการเรียนรู้ (Develop an Instructional Strategy)

จากข้อมูลการดำเนินทั้ง 5 ขั้นในข้างต้นระบุกลยุทธ์การสอนที่จะใช้ในการเรียนการสอน
 เพื่อให้ผู้เรียนสัมฤทธิ์ผลในแต่ละวัตถุประสงค์ ให้ความสำคัญรวมถึงกิจกรรมก่อนการเรียน
 การสอน การกระตุ้นแรงจูงใจและความสนใจ การนำเสนอเนื้อหาใหม่ด้วยการยกตัวอย่างและ
 สาธิต ผู้เรียนมีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้และการวัดผล การเรียนรู้ตลอดจนกิจกรรมที่มี
 ความสัมพันธ์กับการเรียนรู้ทักษะใหม่ที่สามารถนำไปใช้ในชีวิตจริงกลยุทธ์การสอนต้องอยู่บน
 พื้นฐานของทฤษฎีการเรียนรู้และผลจากการวิจัยการเรียนรู้ สื่อที่ช่วยเร้าความสนใจของผู้เรียน
 เนื้อหาที่จะสอนและคุณลักษณะของผู้เรียนขั้นตอนนี้เป็นการเลือกวัสดุและอุปกรณ์การสอน
 และการวางแผนกิจกรรมการเรียนรู้

7. เลือกวัสดุอุปกรณ์และสื่อการเรียน (Develop and Select Instruction Materials)

เป็นขั้นตอนที่ใช้กลยุทธ์ในกระบวนการจัดการเรียนรู้ รวมถึงแนวทางการเรียนรู้สำหรับผู้เรียน วัสดุและอุปกรณ์การเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ (เช่น คู่มือการเรียน การสอน หนังสือที่นักเรียนต้องอ่าน การนำเสนอ Power Point กรณีสึกษา, วีดีโอ, คอมพิวเตอร์ สื่อต่าง ๆ และเว็บไซต์ สำหรับการเรียนรู้ทางไกล) การตัดสินใจพัฒนาวัสดุและอุปกรณ์ขึ้นอยู่กับ ชนิดของการเรียนรู้เกณฑ์การเลือกขึ้นอยู่กับสิ่งที่จะต้องจัดเตรียมในการสอน

8. ออกแบบการประเมินระหว่างเรียน (Design and Conduct The Formative Evaluation)

การวัดและการประเมินผลคือการเก็บข้อมูลเพื่อระบุปัญหาหรือโอกาสที่จะทำให้ การเรียนการสอนที่ดีขึ้น เรียกว่าการประเมินผลระหว่างเรียน (Formative) เพราะมีวัตถุประสงค์ เพื่อช่วยเหลือผู้เรียนพัฒนากระบวนการสอนและผลผลิต การวัดมี 3 รูปแบบคือ แบบเดี่ยว,แบบ รายกลุ่มย่อยและแบบภาพรวม เช่นเดียวเทคนิคการวัดและประเมินนี้สามารถนำไปใช้การวัด และประเมินผลสื่อการสอนหรือการเรียนการสอนในชั้นเรียน

9. ปรับปรุงรูปแบบการเรียนรู้ (Revise Instruction)

การปรับปรุงการเรียนการสอนนำข้อมูลและผลการวิเคราะห์จากการวัดและการประเมินทั้งระหว่างเรียนและหลังเรียนมา วิเคราะห์อุปสรรคที่ทำให้ผู้เรียน ไม่สามารถบรรลุตามวัตถุประสงค์เพื่อหาปรับปรุงกลยุทธ์การ สอนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

10. ออกแบบการประเมินหลังการเรียน (Design and Conduct Summative Evaluation)

การประเมินประสิทธิภาพของการเรียนการสอนในขั้นตอนนี้ ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของ

การออกแบบ แต่เป็นการประเมินผลอย่างสมบูรณ์มีความสัมพันธ์กับคุณค่าของการเรียนการสอนและสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากกระบวนการเรียนการสอนทั้งหมดทั้งสิ้นลง การปรับปรุงในท้ายที่สุดสามารถทำได้ถึงมาตรฐานของหลักสูตรหรือไม่

โดยทั่วไปแล้วจะได้จากทฤษฎีทางการศึกษา และมีข้อตกลงพื้นฐานเกี่ยวกับสิ่งที่ผู้เรียนควรเรียน และวิธีการเรียน บางครั้งรูปแบบการเรียนการสอนจะมีการศึกษาวิจัยเพิ่มเติมทำให้รู้ถึงประสิทธิภาพของรูปแบบการเรียนการสอนนั้น ๆ มากขึ้น รูปแบบการเรียนการสอนจะเน้นหน้าที่ในการสอน และต้องการให้ผู้สอนได้รับการฝึกฝน โดยเฉพาะ และรูปแบบการเรียนการสอนแต่ละรูปแบบจะมีข้อเด่นข้อด้อยต่างกัน ไม่มีไม่มีรูปแบบใดที่เหมาะสมเป็นสากลสำหรับทุกกลุ่มผู้เรียน ผู้สอนต้องปรับรูปแบบการเรียนการสอนให้เหมาะกับผู้เรียนและบริบทการเรียนรู้อยู่เสมอ

Joyce, Weil and Calhoun. (2011 : 25-37) จัดรูปแบบการเรียนรู้ออกเป็น 4 กลุ่มตามพื้นฐานของการเริ่มต้นเรียนรู้ของมนุษย์และวิธีการเรียนรู้ ประกอบด้วย

1. กลุ่มรูปแบบการสอนที่เน้นกระบวนการจัดการข้อมูล (The Formation Processing Family) ธรรมชาติของมนุษย์เริ่มจากการรับรู้ การแสวงหาและการจัดการข้อมูลสามารถรับรู้ปัญหาและรวบรวมวิธีการแก้ไขปัญหา พัฒนาหลักการและภาในการสื่อสาร ในกลุ่มนี้จึงออกแบบการเรียนรู้เพื่อจัดเตรียมผู้เรียนให้เรียนรู้ผ่านข้อมูลและหลักการ หรือให้ความสำคัญหลักการสารสนเทศและการทดสอบสมมติฐาน การคิดสร้างสรรค์ ความสามารถทางสติปัญญา ช่วยให้บรรลุวัตถุประสงค์ทั้งผลสัมฤทธิ์ของบุคคลและเป้าหมายของสังคม รูปแบบการเรียนรู้จัดอยู่ในกลุ่มนี้มี 7 รูปแบบดังนี้

1.1 การเรียนรู้แบบอุปนัย (Inductive Thinking) พัฒนาโดย Hilda Taba เพื่อจัดการเรียนรู้ให้ผู้เรียนค้นพบการจัดการข้อมูล ความสร้างสรรค์ และทดสอบสมมติฐานเพื่ออธิบายความสัมพันธ์ของกลุ่มข้อมูล ถูกนำไปใช้อย่างหลากหลายและกับผู้เรียนทุกวัย วิเคราะห์โครงสร้างของการออกเสียงบนหลักการเรียนรู้ กฎของไวอากรณ์ การศึกษาบนพื้นฐานการจัดจำแนก เช่น สังคม เชื้อชาติ ประวัติศาสตร์ ไม่เหมาะสมกับวิชาวิทยาศาสตร์

1.2 การเรียนรู้มโนทัศน์ (Concept Attainment) พัฒนาโดย Bruner และ Austin พัฒนาโดย Light hall และ Joyce ออกแบบเพื่อการสอนหลักการและช่วยให้ผู้เรียนมีประสิทธิภาพในการเรียนหลักการ จัดเตรียมวิธีการนำเสนอ การจัดการข้อมูล ใช้ได้กับผู้เรียนทุกช่วงพัฒนาการ

1.3 การเรียนรู้ด้วยคำจากภาพ (The Picture Word Inductive Model) พัฒนาโดย Emily Calhoun ออกแบบจากการวิจัยวิธีการที่นักเรียนได้รับจากสื่อ ไม่เพียงการอ่านและการเขียน แต่ยังสามารถพัฒนาการฟังและการพูดได้อีกด้วย โดยนำการเรียนรู้คำจากภาพมารวมกับความคิดอุปนัยและหลักการ โดยให้ผู้เรียนศึกษาคำประโยค ตอน รูปแบบนี้มีประสิทธิภาพสำหรับเด็ก ปฐมวัย

1.4 การเรียนรู้แบบสืบเสาะทางวิทยาศาสตร์ (Scientific Inquiry) รูปแบบที่ทำให้ผู้เรียนสนใจในวิธีการสืบเสาะทางวิทยาศาสตร์ พัฒนาโดย Biological Sciences Curriculum Study (BSCS) เริ่มจาก นักเรียนจะถูกนำเข้าสู่กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ในการเก็บข้อมูล วิเคราะห์ผล ตรวจสอบสมมติฐาน ทฤษฎีและสะท้อนธรรมชาติของการสร้างองค์ความรู้ความสามารถสร้างความสนใจในวิทยาศาสตร์และมีประสิทธิภาพในการเรียนรู้ ช่วยลดความไม่เท่าเทียมเรื่องเพศ สังคมและเศรษฐกิจ BSCS ดำเนินการปรับปรุงและหลักสูตรวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการสอน โดยใช้กระบวนการสืบเสาะเป็นฐาน

1.5 การเรียนรู้ด้วยเทคนิคการจำ (Mnemonics) เป็นรูปแบบเกี่ยวกับกระบวนการจำและการดูซึมข้อมูลเป็นแนวทางเพื่อช่วยให้ผู้เรียนจดจำได้ง่ายและเพิ่มการเรียนรู้เป็นรายบุคคลและการเรียนรู้แบบรวมมือเกี่ยวกับข้อมูลและหลักการ ช่วยให้ผู้เรียนเรียนรู้หลักการที่น่าสนใจและสนุกสนาน

1.6 การเรียนรู้เพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ (Synetics) พัฒนาโดย Gordon สำหรับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น เพื่อพัฒนาวิธีการแก้ไขปัญหาจุดดุดกิจกรรมเชิงปฏิบัติกร เพื่อให้ผู้เรียนประยุกต์ใช้กระบวนการทำงานเดี่ยวและการทำงานแบบร่วมมือ (Cooperative Group) แม้ว่าการออกแบบจะเป็นการกระตุ้นความคิดสร้างสรรค์ทางตรงแต่ยังพัฒนาการทำงานแบบร่วมมือ ทักษะการทำงาน ความสัมพันธ์ที่ีระหว่างกลุ่มเพื่อน

1.7 การนำเสนอโนทัศน์กว้างล่วงหน้า (Advance Organizers) พัฒนาโดย David Ausubel ออกแบบเพื่อพัฒนาโครงสร้างสติปัญญา เพื่อการทำความเข้าใจการฟังบรรยาย การอ่าน หรือศึกษาจากสื่อต่าง ๆ สามารถใช้ได้ทุกเนื้อหา นักเรียนทุกวัยและใช้ร่วมกับรูปแบบอื่น ๆ

2. กลุ่มรูปแบบการเรียนรู้ที่เน้นปฏิสัมพันธ์ทางสังคม (The Social Family) รูปแบบการสอนที่ได้ประโยชน์จากการสร้างสังคมการเรียนรู้หรือเมื่อทำงานร่วมกัน วิธีการหลักคือการจัดการห้องเรียนเพื่อพัฒนาความสัมพันธ์ของการร่วมมือ (Cooperative) มี 4 รูปแบบ คือ 1) การร่วมมือในการเรียนรู้ (Partner in Learning) พัฒนารูปแบบนี้จากการเรียนรู้

แบบร่วมมือ (Cooperative Learning) เป็นเทคนิคที่ช่วยให้ผู้เรียนทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพ สามารถใช้ได้ทุกหลักสูตรและช่วงอายุ ช่วยพัฒนาความรู้คุณค่าในตนเอง (Self-esteem) ทักษะทางด้านสังคมและความสามัคคี การสืบเสาะ เป็นรูปแบบการสอนแบบ Cooperative Learning แบบธรรมดาดีกว่าแบบอื่น ๆ แต่เมื่อรวมกับรูปแบบการสอนแบบอื่น ๆ แล้ว จะได้รูปแบบที่ซับซ้อน เช่น แบบการสอน Group Investigation เป็นการรวมระหว่างการร่วมมือในการเรียนรู้กับ Group Investigation เพื่อเตรียมความพร้อมในให้ผู้เรียนมีความรู้และทักษะในสังคมประชาธิปไตยผ่านกระบวนการสืบเสาะแบบร่วมมือในประเด็นที่สังคมและปัญหา อันเป็นการพัฒนาความสามารถในการร่วมมือกันในสังคม 2) บทบาทสมมติ (Role Playing) เป็นรูปแบบที่ช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมทางสังคม ออกแบบโดย Fannie และ George Shaftel ช่วยให้ผู้เรียนศึกษาค่านิยมของสังคม สะท้อนผ่านบทบาทสมมติด้วยการรวบรวมและจัดการข้อมูลเกี่ยวกับประเด็นสังคม การเอาใจใส่ผู้อื่น การพัฒนาทักษะทางสังคม และ 3) การซักค้าน (Jurisprudentially Inquiry) เป็นรูปแบบการสอน ที่มุ่งให้นักเรียน ได้มีโอกาสสัมผัสกับกรณีศึกษาประเด็นปัญหาทางสังคมในทุกระดับตั้งแต่ระดับชุมชน ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมที่ใช้กับวิชาสังคมศึกษา ซึ่งเป็นกิจกรรมกรณีศึกษาปัญหาของสังคมเป็นหลัก

3. กลุ่มรูปแบบการเรียนรู้พัฒนาบุคลิกภาพของบุคคล (The Personal Family) รูปแบบนี้เริ่มจากการรับรู้ตนเอง เข้าใจตนเอง พัฒนาดตนเอง ให้มีชีวิตที่มีคุณภาพ เพื่อให้เป็นคนที่มีความตระหนักในการรับรู้อารมณ์ของตนเอง (Self-aware) เพิ่มมากขึ้นและรับผิดชอบในการเดินทางไปสู่จุดมุ่งหมายปลายทางชีวิตของตนเอง มี 2 รูปแบบคือ 1) การสอนทางอ้อม (Nondirective Teaching) พัฒนาจากทฤษฎีการให้คำปรึกษา Carl Rogers เน้นให้ครูสวมบทบาทของผู้ให้คำปรึกษา ให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ร่วมกัน ครูต้องพยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองเป็นหลัก กระตุ้นผู้เรียนให้แก้ไขปัญหาด้วยตนเองสามารถใช้เป็นรูปแบบพื้นฐานได้ทุกหลักสูตรและสามารถใช้ร่วมกับรูปแบบอื่น บทบาทของรูปแบบนี้คือการจัดสถานะแวดล้อมที่เอื้อให้ผู้เรียนมีอิสระในการวางแผนและทำโครงการ รูปแบบนี้ช่วยส่งเสริมความเข้าใจตัวเอง (Self-understanding) ความอิสระ สติปัญญา ทักษะคิด และพฤติกรรมที่พึงประสงค์ และ 2) การรับรู้ตนเอง (Enhancing Self Concepts Through Achievement) รูปแบบนี้ได้รับอิทธิพลมาจาก Maslow เพื่อออกแบบการสร้างการรับรู้คุณค่าของตนเอง (Self Esteem) และการรับรู้ศักยภาพของตนเอง (Self Actualizing) หลักการสร้างเชื่อมั่นใจของผู้เรียนที่มีทัศนคติเกี่ยวกับตนเอง ตามสไตน์และกระบวนการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล

4. กลุ่มรูปแบบการเรียนรู้ที่มุ่งพัฒนาพฤติกรรม (The Behavioral Systems Family) มนุษย์เริ่มมีการพัฒนาการตนเองและปรับเปลี่ยนพฤติกรรมจากการรับข้อมูล วิธีการที่ตอบกับงานและผลของการทำงาน นักจิตวิทยาได้เรียนรู้วิธีการจัดการงานและโครงสร้างสะท้อนผลกลับอย่างง่าย ๆ โปรแกรมนี้ช่วยลดความกลัว เรียนรู้การอ่านและคาร์คำนวณพัฒนา ด้านสังคมและกีฬาสร้างความผ่อนคลายแทนการวิตกกังวล เรียนรู้ความซับซ้อนของสติปัญญา สังคมและทักษะทางกายภาพรูปแบบนี้สนใจการสังเกตพฤติกรรมและความชัดเจนของภาระงาน พัฒนาการวิธีการสื่อสาร มี 2 รูปแบบ ดังนี้ 1) การเรียนแบบรอบรู้และ โปรแกรมการเรียนรู้ (Mastery Learning and Programmed Instruction) การเรียนรู้เริ่มจากง่ายไปสู่สิ่งที่ซับซ้อนขึ้นผ่านสื่อที่เหมาะสม (การอ่าน เทป กิจกรรม) เรียนรู้ทีละอย่างจนประสบความสำเร็จ หากไม่ประสบความสำเร็จสามารถทำซ้ำได้ 2) การเรียนรู้แบบนำทาง (Direct Instruction) การออกแบบวัตถุประสงค์การเรียนรู้ นำทาง จัดกิจกรรมที่ชัดเจนสัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ ตรวจสอบพัฒนาการอย่างรอบคอบ การสะท้อนกลับผลสัมฤทธิ์และเทคนิคที่ช่วยให้บรรลุ วัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพจะต้องเชื่อมกับชุดการอำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ และ 3) การเรียนรู้จากสถานการณ์จำลอง การฝึกฝน การปฏิบัติด้วยตนเอง (Learning from Simulations : Training and Self-Training) รูปแบบผสมผสานทักษะเข้ากับการสาธิต การฝึกฝน การสะท้อนกลับ และมีผู้ฝึกซ้อม (Coaching) จนสามารถใช้ทักษะอย่างชำนาญ

สรุป

การสอนเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้สอนกับผู้เรียนที่จะต้องมีความสอดคล้องเหมาะสม ผู้สอนต้องเตรียมการสอนมาอย่างดี ผู้สอนควรจัดการสอนอย่างมีกระบวนการและให้ครบองค์ประกอบการสอน ได้แก่ การตั้งจุดประสงค์การสอน การกำหนดเนื้อหา การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การใช้สื่อการสอน และการวัดผลประเมินผล สอดคล้องกับวัตถุประสงค์และตรงตามจุดหมายของหลักสูตร นอกจากนี้ผู้สอนควรได้คำนึงถึงหลักพื้นฐานในการสอน ลักษณะการสอนที่ดี และปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดจนรู้จักใช้หลักการสอนให้สอดคล้องกับหลักจิตวิทยาการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนเกิดการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

รูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธีการสอน

รูปแบบการเรียนการสอนโดยสร้างศรัทธาและโยโสมนสิการ

1. ทฤษฎี หลักการ และแนวคิดของรูปแบบ

ในปี พ.ศ. 2526 สุมน อมรวิวัฒน์ นักการศึกษาไทยผู้มีชื่อเสียงและมีผลงานทางการศึกษาจำนวนมาก ได้นำแนวคิดจากหนังสือพุทธธรรมของพระราชวรมุนี (ประยูรชัชปยุตโต) เกี่ยวกับการสร้างศรัทธาและโยโสมนสิการ มาสร้างเป็นหลักและขั้นตอนการสอนตามแนวพุทธวิธีขึ้น รูปแบบการเรียนการสอนนี้พัฒนาขึ้นจากหลักการที่ว่า ครูเป็นบุคคลสำคัญที่สามารถจัดสภาพแวดล้อม แรงจูงใจ และวิธีการสอนให้ศิษย์เกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้ การได้ฝึกฝนวิธีการคิดโดยแยกคาย และนำไปสู่การปฏิบัติจนประจักษ์จริงโดยครูทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตรช่วยให้ศิษย์มีโอกาสคิด และแสดงออกอย่างถูกวิธี จะสามารถช่วยพัฒนาให้ศิษย์เกิดปัญญาและแก้ไขปัญญาได้อย่างเหมาะสม (สุมน อมรวิวัฒน์. 2533 : 161)

2. วัตถุประสงค์ของรูปแบบ

รูปแบบนี้มุ่งพัฒนาความสามารถในการคิด (โยโสมนสิการ) การตัดสินใจและการแก้ปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาสาระที่เรียน

3. กระบวนการเรียนการสอนของรูปแบบ

3.1 ขั้นนำ การสร้างเจตคติที่ดีต่อครู วิธีการเรียนและบทเรียน

3.1.1 จัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม ได้แก่ เหมาะสมกับระดับชั้นของผู้เรียน วัยของผู้เรียน วิธีการเรียนการสอนและเนื้อหาของบทเรียน

3.1.2 สร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างครูกับศิษย์ ครูเป็นกัลยาณมิตร หมายถึงครูทำตนให้เป็นที่เคารพของศิษย์ โดยมีบุคลิกภาพที่ดี สะอาด แจ่มใส และสำรวม มีสุขภาพจิตที่ดี มีความมั่นใจในตนเอง

3.1.3 การเสนอสิ่งเร้าและแรงจูงใจ

1) ใช้สื่อการเรียนการสอน หรืออุปกรณ์และวิธีการต่าง ๆ เพื่อสร้างความสนใจ เช่น การจัดป้ายนิเทศ นิทรรศการ เสนอเอกสาร ภาพ กรณีปัญหา กรณีตัวอย่าง สถานการณ์จำลอง เป็นต้น

2) จัดกิจกรรมขั้นนำที่สนุก น่าสนใจ

3) ศิษย์ได้ตรวจสอบความรู้ ความสามารถของตน และได้รับทราบผล

ทันที

3.2 ขั้นสอน

3.2.1 ครูเสนอปัญหาที่เป็นสาระสำคัญบทเรียน หรือเสนอหัวข้อเรื่อง ประเด็นสำคัญของบทเรียนด้วยวิธีการต่าง ๆ

3.2.2 ครูแนะนำแหล่งวิทยาการและแหล่งข้อมูล

3.2.3 ครูฝึกการรวบรวมข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้ และหลักการ โดยใช้ทักษะที่เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ เช่น ทักษะทางวิทยาศาสตร์ และทักษะทางสังคม

3.2.4 ครูจัดกิจกรรมที่กระตุ้นให้ผู้เรียนคิด ลงมือค้นคว้า ทดวิเคราะห์ และสรุปความคิด

3.2.5 ครูฝึกการสรุปประเด็นของข้อมูล ความรู้ และเปรียบเทียบประเมินค่า โดยวิธีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทดลองทดสอบ จัดเป็นทางเลือกและทางออกของการแก้ปัญหา

3.2.6 ศิษย์ดำเนินการเลือกและตัดสินใจ

3.2.7 ศิษย์ทำกิจกรรมฝึกปฏิบัติเพื่อพิสูจน์ผลการเลือก และการตัดสินใจ

3.3 ขั้นสรุป

3.3.1 ครูและศิษย์รวบรวมข้อมูลจากการสังเกตการปฏิบัติการทุกขั้นตอน

3.3.2 ครูและศิษย์อภิปรายร่วมกันเกี่ยวกับข้อมูลที่ได้

3.3.3 ครูและศิษย์สรุปผลการปฏิบัติ

3.3.4 ครูและศิษย์สรุปบทเรียน

3.3.5 ครูวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน

4. ผลที่ผู้เรียนได้รับจะได้รับจากการเรียนตามรูปแบบ ซึ่งผู้เรียนจะพัฒนาทักษะในการคิด การตัดสินใจ และการแก้ปัญหอย่างเหมาะสม (ทิสนา แจมมณี. 2550 : 278-279)

วิธีสอนแบบพระพุทธเจ้า

ในทางพระพุทธศาสนา นอกจากมีหลักธรรมอันประเสริฐเพื่อการพัฒนาให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แล้ว พระพุทธเจ้าทรงมีวิธีที่สอนที่หลากหลาย เน้นให้เรียนรู้ได้ด้วยปฏิบัติด้วยตนเอง เรียกว่าเป็นการเรียนรู้แบบพุทธ ประเวศ วะสี (2546 : 39) มีวัตถุประสงค์เพื่อการลดความเห็นแก่ตัวหรือตัวกูของกู และเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยสันติ ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ และมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม กระบวนการเรียนรู้เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ กิจกรรม และการทำงานในวิถีชีวิต มีการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำหรือการสร้างความเป็นชุมชน สังคมในอุดมคติทางพุทธศาสนา คือชุมชนเรียนรู้ที่พึ่งตนเองได้ การเรียนรู้ต้องเรียนรู้การสร้างความเป็น

ชุมชน หรือรวมตัวร่วมคิดร่วมทำเสมอ ในการรวมตัวร่วมคิดร่วมทำจะต้องฝึกการมีความเอื้อ
อาทรต่อกัน ฝึกการเรียนรู้ร่วมกันในการกระทำ ฝึกการจัดการ ไม่ว่าจะเป็นการเล่น การอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมการประกอบอาชีพ ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือการใด ๆ อันเป็นเรื่องของวิถีชีวิต
ร่วมกัน ตลอด ไปจนถึงการฝึกการแก้ความขัดแย้งด้วยสันติวิธี การเรียนรู้แบบพุทธเป็นวิธีการที่
พระพุทธเจ้าทรงเผยแผ่พระธรรมที่พระองค์ได้ตรัสรู้เพื่อให้ประชาชนทุกหมู่เหล่าได้เรียนรู้
แนวการสอนของพระพุทธเจ้า (วราวิทย์ วสันตสารกร. 2545 : 29) ซึ่งมีลักษณะสำคัญ 4 ประการ
ดังนี้

1. สันติศาสนา ในการอบรมสั่งสอนธรรมะของพระองค์จะชี้แจงให้ผู้ฟังเข้าใจ
อย่างแจ่มแจ้ง ชัดเจน เห็นจริง
2. สมာทปนา พระองค์จะอธิบายให้ผู้ฟังเห็นว่าเรื่องที่พูดถึงนั้นเป็นความจริง
3. สมุตเตชนา พระองค์จะใช้วิธีปลุกเร้าใจให้ผู้ฟังคิดค้น กระตือรือร้นที่จะ
ปฏิบัติตามหลักธรรมนั้นให้ประสบความสำเร็จ
4. สัมปหังสนา ในการบรรยายธรรมะ พระองค์จะสร้างบรรยากาศให้เอื้อต่อ
การเรียนรู้

ด้วยเหตุนี้ในการสอนธรรมะทุกครั้ง พระองค์จึงใช้วิธียกตัวอย่างเป็นเรื่องจริงบ้าง
นิทานบ้าง เล่าประกอบเสมอซึ่งเรียกกันว่า ชาดก เห็น ได้ชัดเจนในพระไตรปิฎกฉบับเถรวาท
เมื่อพระองค์สอนครั้งใดการเรียนรู้จะเกิดขึ้นกับผู้เรียน ได้โดยธรรมชาติการเผยแผ่พระธรรม
ของพระพุทธเจ้านั้น สามารถเอาชนะความขัดแย้งและความเชื่อในสิ่งลึกลับไสยเวทย์ โหราศาสตร์ ซึ่งมี
การแบ่งชั้นวรรณะ มีความเชื่อในลัทธิต่าง ๆ และอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์มีอยู่อย่างมั่นคง
ทรงเล็งใช้วิธีสอนให้เหมาะสมกับบุคคลและชุมชนประกอบกับพระองค์ทรงมีพุทธลักษณะที่
น่าเลื่อมใสศรัทธา การสอนของพระองค์เป็นการคิดใคร่ครวญ ไตร่ตรองด้วยเหตุผลแล้วฝึก
ปฏิบัติให้เห็นจริงด้วยตนเอง พระพุทธศาสนาจึงแพร่หลายไปได้อย่างกว้างขวาง

วิธีสอนพระพุทธศาสนาตามแนวพุทธศาสตร์ จากการวิเคราะห์ผลการสอนของ
พระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง ผลการสอนจะออกมาในรูปแบบที่งดงาม สมบูรณ์ด้วยเนื้อหา สาระ
ปลูกศรัทธาและความชื่นชมยินดีให้แก่ผู้ฟัง (ประสาน ทองภักดี. 2526 : 41) จะเห็นได้ว่า พระ
ธรรมที่ทรงรู้แจ้งด้วยพระองค์เองนั้นเป็นแก่นสารมีสาระอันลึกซึ้ง แต่พระพุทธเจ้าก็ทรงเทศนา
สั่งสอนให้คนทุกระดับคนนอกศาสนา หันมาเลื่อมใสเข้าใจและปฏิบัติธรรมของพุทธศาสนา
อย่างสิ้นเชิง พุทธวิธีสอนจึงเป็นเรื่องที่ครูปัจจุบันควรสนใจศึกษา (สุมน อมรวิวัฒน์. 2533 :
13) แนวการสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อนำมาปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่การเรียนรู้ การสอนต่อไป

เพราะพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอนอันชาญฉลาด เมื่อพระองค์ทรงแสดง พระธรรมเทศนาจบลง มักมีผู้สรรเสริญพระธรรมเทศนาเสมอว่า แจ่มแจ้งจริงพระองค์ ผู้เจริญแจ่มแจ้งจริง พระธรรมเทศนาของพระองค์เหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในมือให้คนที่มืดมิดได้เห็นรูป (วคิน อินทสระ. 2543 : 38) การสอนธรรมะในพระพุทธศาสนา ควรยกย่องให้พระพุทธเจ้าเป็นบรมครู หมายถึงครูที่ยอดเยี่ยมที่สุด พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนที่หลากหลายตามแต่ระดับสติปัญญาของผู้เรียน และในการสอนแต่ละครั้งพระพุทธเจ้าทรงคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล โดยแบ่งบุคคลออกเป็น 4 จำพวก เปรียบเทียบกับบัว 4 เหล่า คือ

1. อุคฆฏิตัญญู ผู้อาจารย์ธรรมได้พลับเปรียบเหมือนดอกบัวอยู่เหนือน้ำ พอลูกแสงอาทิตย์ก็บาน
2. วิปจิตัญญู ผู้อาจารย์ธรรมได้ต่อเมื่อท่าน ได้อธิบายเปรียบเทียบดอกบัวปริ่มน้ำ อันจะบานในวันรุ่งขึ้น
3. ไนยะเย ผู้พอจะแนะนำสั่งสอนอยู่บ่อย ๆ จึงรู้ตามได้เปรียบเหมือนดอกบัวได้น้ำอันจะบานในวันต่อ ๆ ไป

4. ปทปรมะ พวกบรมโง่ คือ พวกที่แม้จะแนะนำสั่งสอนอย่างไรก็ไม่เข้าใจ หรือไม่รับฟังทั้งนั้น เปรียบเหมือนดอกบัวซึ่งติดอยู่กับดินอันจะเป็นอาหารของปลาและเต่าในบุคคลเหล่านี้ พระพุทธเจ้าทรงเลือกสอนบุคคล 3 ประเภทแรก โดยทรงเลือกธรรมะให้เหมาะสมกับอุปนิสัยและปัญญาบารมีของบุคคลนั้น (พระราชมุนี. 2530 : 34-35)

แนวคิดพื้นฐานของการสอนและวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าทรงวางพื้นฐานไว้ว่าสอนให้มีวิธีการใหม่ วางรากฐานอยู่บนสติปัญญาและการถามหาเหตุผล สอนให้คิดอย่างอิสระเชิญคิดหาเหตุผลให้เต็มที่แต่อย่าคิดอย่างเดียวให้ปฏิบัติด้วยการสอนธรรมะในพระพุทธศาสนา ถือได้ว่าพระพุทธเจ้าเป็นบรมครู หมายถึง ครูที่ยอดเยี่ยมที่สุด พระองค์ทรงใช้วิธีการสอนอย่างหลากหลายตามแต่ระดับสติปัญญาของผู้เรียน วิธีที่พระองค์ทรงใช้ เช่น (วคิน อินทสระ. 2543 : 3)

1. ทรงใช้วิธีเอ็งสลักษณะ คือ ทรงแสดงยืนยันไปข้างเดียว เช่น คิมิผลเป็นสุขชั่วมีผลเป็นทุกข์ แน่นอนไม่มีอย่างอื่น ๆ
2. ทรงสอนโดยวิธีภักทรลักษณะ คือ ทรงแยกประเด็นให้เห็นชัดเจน
3. ทรงสอนโดยวิธีปุจฉาลักษณะ คือ ทรงย้อนถามเสียก่อนแล้วจึงสอน

4. ทรงสอนโดยวิธีอุปนัยลักษณะ คือ พักปัญหาไว้ไม่ทรงพยากรณ์ เพราะเห็นว่าไม่เป็นประโยชน์หรือยังไม่ถึงเวลา

5. ทรงสอนโดยวิธีอุปมาลักษณะ คือ สอนแบบเปรียบเทียบให้เห็นจริง

6. ทรงสอนตามความสนใจของผู้เรียน

7. ทรงสอนตามลำดับความลึกซึ่งจากง่ายไปหายาก

8. ทรงใช้วิธีตอบปัญหาแบบต่าง ๆ

9. ทรงสอน โดยทำตัวอย่างให้ดู พระพุทธเจ้าทรงปฏิบัติดีปฏิบัติชอบให้เป็นแบบอย่างแก่สาวกทั้งหลาย ไม่ยอมให้ความโลภ ความโกรธ ความหลง มามีอำนาจเหนือพระพุทธเจ้าอันทรงสูง ให้สาวกถือเอาพระองค์เป็นแบบอย่างในความเพียรนั่นเอง

10. ทรงสอน โดยใช้อุปกรณ์ เช่น ดอกบัว น้ำ ผ้า ฯลฯ เช่น เรื่อง ภิภุจุลบัณฑก พระอรหันต์ภิภุผู้ที่คนจะสั่งสอนอย่างไรก็ไม่จดจำ ไม่ได้ผล เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงส่งผ้าขาวสะอาดผืนหนึ่งให้ลูบคลำ เมื่อลูบคลำนาน ๆ ลีคล้ำลงจนเห็นได้ชัด ทำให้ภิภุจุลบัณฑกเข้าใจว่าจิตนั้นสกปรกได้เพราะสิ่งภายนอก จึงบรรลุนิพพานในที่สุด

11. ทรงสอน โดยวิธีให้เลื่อนความเข้าใจของผู้ฟังเป็นขั้น ๆ ถ้าผู้ฟังไม่มีพื้นฐานความเข้าใจในเรื่องต้นมาก่อน พระองค์จะไม่ทรงสอนอริยสัจ ซึ่งเป็นธรรมชั้นสูง แต่จะสอนเรื่องราวง่าย ๆ เป็นการฟื้นฟูความเข้าใจระหว่างโลกกับธรรมให้ดีเสียก่อน

12. ทรงสอนให้เห็นว่าเรื่องของพระพุทธศาสนาไม่ใช่เรื่องของสมมติ คือ ไม่ใช่เรื่องของการเดาหรือการฝึกคิดเอาเอง แต่เป็นเรื่องที่สามารถค้นพบความจริงได้ โดยได้ทรงปฏิบัติแล้วนำความจริงที่ค้นพบมาสั่งสอน เป็นการปฏิเสธการเดา การคาดคะเน

การนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาใช้ในการเรียนการสอนวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชาวไทยได้รับการกล่อมเกลาจากคำสอนของพระพุทธศาสนาตั้งแต่วัยแรกของประวัติศาสตร์ชาติไทย จนกล่าวได้ว่าวิถีพุทธ คือ วิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ จนมีความเป็นเอกลักษณ์ที่ทั่วโลกตระหนักและให้การยอมรับ พุทธธรรมหรือพุทธศาสตร์เป็นองค์ความรู้ที่มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมชาติของโลกและชีวิตที่แท้จริงและฝึกให้ผู้ศึกษาสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม ตั้งแต่ระดับการดำเนินชีวิตประจำวันของคนทั่วไปคือ การกิน อยู่ ฟัง จนถึงระดับการดำเนินชีวิตของนักบวช ผู้มุ่งชีวิตที่บริสุทธิ์และในทุกระดับยังผลให้ผู้ศึกษามีความสุขพร้อม ๆ กับช่วยให้คนรอบข้างและสังคมมีความสุขพร้อมกันไปด้วยอย่างชัดเจน (กระทรวงศึกษาธิการ. 2546 : 7)

การนำหลักธรรมมาใช้หรือประยุกต์ในการจัดการเรียนการสอนจึงเป็นวิธีการที่พัฒนาจากความประพฤติกิจใจ และปัญญาของมนุษย์ แต่เดิมคนไทยได้ใช้หลักนี้ในการพัฒนาเป็นระยะเวลายาวนาน ต่อมา มีการนำหลักการศึกษาระดับตะวันตกเข้ามาใช้อย่างแพร่หลาย จนล้มหลักที่เป็นพื้นฐานของสังคมไทย ปัจจุบันได้มีการนำหลักพุทธธรรมมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน ดังเช่น โรงเรียนวิถีมุทธีเริ่มดำเนินการในปีการศึกษา 2546 เป็นโรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียน โดยรวมของสถานศึกษา เป็นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการผู้เรียนได้เรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต จุดเน้นที่สำคัญ คือ ใช้ปัญญาให้เกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และสถานศึกษาจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ (ปร โท โฆสะ) ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนอย่างรอบด้านด้วยวิถีวัฒนธรรมแสวงปัญญา

ทั้งนี้การพัฒนา ผู้เรียนดังกล่าวจัดผ่านระบบไตรสิกขาซึ่งเป็นกระบวนการพัฒนามนุษย์แบบองค์รวม และอย่างมีคุณภาพ หลักสำคัญในการพัฒนามี 3 ประการที่เป็นปัจจัยส่งทอดต่อกันอาศัยซึ่งกันและกันและประสานกัน หลักประการแรก คือ ศีล เป็นการฝึก ในด้านพฤติกรรม ใช้วินัยเป็นเครื่องมือในการฝึกและการจัดสภาพแวดล้อมที่จะเอื้อต่อการมีพฤติกรรมที่ดีงาม ป้องกันมิให้เกิดพฤติกรรมที่ไม่ดี และจัดระเบียบทางสังคมให้เกื้อหนุนต่อการเกิดพฤติกรรมที่ดีงาม หลักประการที่สองคือ สมาธิ หรือ ความแน่วแน่นมั่นคงหนักแน่นของจิตใจซึ่งสามารถฝึกได้หลายวิธี เช่น ให้คนอยู่กับกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งที่ไม่มีโอกาสเกี่ยวข้องกับความชั่ว ฝึกให้คุ้นกับสิ่งที่ดีงามอันมีคุณธรรมเป็นภูมิฐานทาน สุขุมคัจฉาใจไว้กับสิ่งที่ดีงามบางอย่างที่เรียกว่าอุคตมคติ และหลักประการที่สามคือ ปัญญา เป็นเรื่องของการฝึกพัฒนาในด้านการรู้ความจริงเริ่มตั้งแต่ความเชื่อ ความเห็น ความรู้ ความเข้าใจ ความหยั่งรู้ เหตุผล การรู้จักวินิจฉัยไตร่ตรอง ตรวจสอบ คิดสร้างสรรค์ รู้ตรงตามความเป็นจริง รู้แจ้งความจริง ที่เป็นสากลของสิ่งทั้งปวง จนถึงขั้นรู้เท่าทันธรรมชาติของโลกและชีวิต ในกระบวนการของการศึกษาทั้งหมดนี้ ปร โท โฆสะ (การถ่ายทอดจากปัจเจกภายนอก) เป็นแหล่งโดยตรงของการถ่ายทอดศิลปวิทยา ความรู้วิชาการ วิชาชีพ สุนทรียธรรม (2533 : 97-102) ได้นำหลักของศรัทธาและโยนิโสมนสิการมาประยุกต์ใช้ในการเรียนการสอน โดยมีความเชื่อว่าการสอนโดยการสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการ สอดคล้องกับวัฒนธรรมไทย และสอดคล้องกับเจตนารมณ์ของหลักสูตรเพราะวิถีแห่งวัฒนธรรมไทยนั้น ได้เน้นบรรยากาศที่เรียบง่าย มีลักษณะที่เหนียวแน่นใจให้ผู้เรียนเกิดความปิติและเลื่อมใสหลักการของการสอน โดยสร้าง

ศรัทธาและโยนิโสมนสิการ คือ ครูเป็นบุคคลสำคัญที่สามารถจัดสภาพแวดล้อม แรงจูงใจ และวิธีการสอนให้ศิษย์เกิดศรัทธาที่จะเรียนรู้ และได้ฝึกฝนวิธีการจัด โดยแยกกาย นำไปสู่การปฏิบัติจนประจักษ์จริง การสอน โดยสร้างศรัทธาและโยนิโสมนสิการนี้ใช้สอนได้ทุกระดับ การศึกษา มุ่งเน้นให้ครูเป็นกัลยาณมิตรของศิษย์ ครูและศิษย์มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และศิษย์ได้มีโอกาสคิดแสดงออก ปฏิบัติอย่างถูกวิธี จนสามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาได้อย่างเหมาะสม มีลำดับขั้นตอนในการสอน 3 ขั้นตอน คือ ขั้นนำ ขั้นสอน และขั้นสรุป และ วรรณาสฤติวิจิตร (2547 : 87) ได้นำหลักการสอนดังกล่าวไปทดลองสอนจริยศึกษาโดยการสร้างศรัทธาแก่นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่สาม ผลการวิจัยพบว่าความคิดรวบยอดเชิงจริยธรรมของนักเรียนที่ครูสอนตามแผนการสอนปกติ และที่ครูสอนโดยการสร้างศรัทธาตามแนวพุทธวิธี มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 และนักเรียนที่เรียนตามแผนการสอนปกติ และนักเรียนที่เรียนตามแผนการสอนโดยการสร้างศรัทธามีการเรียนรู้โดยมีขนิมิตเลขคณิต ของคะแนนหลังสอนสูงกว่าก่อนสอนอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับ .05 จากงานวิจัยดังกล่าวแสดงว่าการนำ หลักการสอนโดยการสร้างศรัทธาไปสอนจริยธรรมทำให้นักเรียนมีคะแนนการเรียนและความคิดรวบยอดเชิงจริยธรรมสูงขึ้น ทิศนา แจมมณี (2550 : 59-63) ได้นำพุทธวิธีไปประยุกต์ใช้เป็นกระบวนการสอนและวิธีการสอนในสถานการณ์ปัจจุบัน โดยเป็นการใช้ตามความเข้าใจและความสามารถในระดับปुरुชนเช่น การสอนด้วยลีลาทั้ง 4 คือ สันทัตสนา สมาทปนา สมุดเตชนา และสัมปหังสนา หรือการสอนให้แจ่มแจ้ง จูงใจ หาญกล้าและร่าเริง ในเนื้อหาสาระทั้งหลายที่ต้องการให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจและนำไปปฏิบัติจริง ตัวอย่างกิจกรรมการเรียนการสอน เรื่องการสื่อความหมายที่ดี ที่จัดกิจกรรมโดยประยุกต์ใช้ลีลาทั้ง 4 ดังนี้

1. สันทัตสนา ขั้นที่จัดกิจกรรมเพื่อมุ่งให้ผู้เรียนเห็นด้วยตา ได้ยินด้วยหูตนเองอย่างแจ่มแจ้ง ข้อมูลที่บอกเล่ากันมาต่อ ๆ อาจบิดเบือนผิดเพี้ยนไปจากต้นตอ ซึ่งความคิดเพี้ยนนี้อาจก่อให้เกิดความเข้าใจผิดกันได้ โดยการสร้างสถานการณ์ให้ผู้เรียน 3-4 คน ออกไปนอกห้อง แล้วให้ผู้เรียนคนหนึ่ง เล่าเรื่องใดเรื่องหนึ่งให้เพื่อน ๆ ฟังในห้อง ต่อจากนั้นจึงเรียกผู้ที่อยู่ข้างนอกคนที่ 1 เข้ามา แล้วเรียกให้ผู้ฟังคนหนึ่ง เล่าเรื่องนั้นต่อให้ผู้อยู่ข้างนอกคนที่ 1 ฟัง และผู้รับฟังคนที่ 1 ก็เล่าต่อให้ผู้รับฟังคนที่ 2 เช่นนี้เรื่อย ๆ ทำให้ผู้เรียนที่นั่งฟังในชั้นเรียนเห็นกระบวนการทั้งหมดที่เกิดขึ้น คือเรื่องจากคนที่ 1 ไปยังคนที่ 2 ก็จะเริ่มเปลี่ยนไปบ้างจากคนที่ 2 ไปยังคนที่ 3 ก็จะยิ่งเปลี่ยนหรือขาดหายไปมากขึ้น การได้เห็นทุกสิ่งทุกอย่างเกิดด้วยตาเช่น ทำให้ผู้เรียนเข้าใจแจ่มแจ้งชัดเจนถึงลักษณะของกระบวนการสื่อความหมายซึ่งความเข้าใจที่

นำไปสู่หลักการปฏิบัติที่ว่า ต่อไปนี้รับฟังอะไร จะต้องฟังหูไว้หู ไตร่ตรองและตรวจสอบให้แน่ชัดก่อนเชื่อ

2. สมาทปนา คือ การจงใจ เมื่อผู้เรียนเห็นประจักษ์ด้วยตาและเข้าใจแล้วก็จะพูดชักจูงให้เห็นถึงความสำคัญของสิ่งนั้นในชีวิตประจำวันและชวนให้ปฏิบัติ คือ การเตือนสติตนเองในการรับฟัง

3. สมุตเตชนา การเร้าใจให้ผู้เรียนรู้สึกคึกคัก และมีกำลังใจในการที่จะลงมือปฏิบัติตามอย่างการกระทำของผู้ที่เคยทำสำเร็จแล้ว การยกตัวอย่างเหตุการณ์ที่เคยเห็นผู้อื่นทำ ซึ่งทำให้ผู้เรียนเห็นจริงจางว่า สามารถนำไปใช้ได้จริง และเมื่อใช้แล้วได้ประโยชน์คุ้มค่าหรือเกินค่า ผู้เรียนก็จะเกิดความคึกคัก อยากทำและได้ประโยชน์ตามตัวอย่างที่ให้บ้าง

4. สัมปหังสนา การช่วยให้ผู้เรียนเกิดความร่าเริงใจ ชุ่มชื่นใจ ได้ปฏิบัติตามในสิ่งที่ถูกต้องดีงาม เช่น ให้ผู้เรียนขยันทำผลการปฏิบัติงานส่งให้ครูรับรู้ เมื่อครูอ่านแล้วและเขียนให้กำลังใจ ชมเชย และให้ข้อเสนอแนะต่าง ๆ เพิ่มเติมตามความเหมาะสม ก็จะทำให้ผู้เรียนเกิดความชุ่มชื่นใจ นอกจากนั้นครูอาจพยายามหาโอกาสให้ผู้เรียนเล่าเรื่องของตนเองให้เพื่อน ๆ ฟังแลกเปลี่ยนกัน ซึ่งทำให้ผู้เรียนได้รับแนวคิดแนวทางที่หลากหลายขึ้น รวมทั้งเกิดความภาคภูมิใจในตนเองด้วย

สรุป พุทธศาสนามีความสำคัญต่อการศึกษาของไทย และเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมวัฒนธรรมประเพณี ชีวิตความเป็นอยู่ของคนไทย การศึกษาของไทยได้นำหลักธรรมและวิธีสอนของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้กับการจัดการเรียนการสอนเป็นเวลายาวนาน เนื่องจากความสับสนและความเปลี่ยนแปลงในด้านต่าง ๆ อย่างไม่เป็นระบบทำให้คนไทยเราลืมปรัชญาการศึกษาทางพุทธศาสนาของไทยที่นำมาใช้ในการศึกษา ขณะเดียวกันก็มีนักการศึกษาบางส่วนพยายามนำหลักทางพุทธศาสนาเข้ามาใช้กับการศึกษาของเราเห็นได้จากการนำหลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนในปัจจุบัน และจากงานวิจัยที่นำหลักธรรมและวิธีสอนทางพุทธศาสนามาใช้ ผลที่เกิดขึ้นคือนักเรียนได้รับการพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพ

พุทธวิธีการสอน

ด้วยปัจจุบันมีนักการศึกษาเกือบทั่วโลก ต่างยอมรับนับถือคำสอนของพระพุทธเจ้าว่าประเสริฐและยอดเยี่ยมจริง ทั้งยังมีวิธีการสอนที่ทันสมัยอยู่เสมอ และใช้ได้ผลดีมาตั้งแต่โบราณกาล ดังนั้นนักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับวิธีการสอนตามแนวพุทธศาสตร์ไว้อย่างหลากหลาย ซึ่งล้วนแต่เป็นวิธีการที่น่าสนใจยิ่ง ในที่นี้

จะขอเสนอความคิดเห็นเฉพาะบางท่านที่มีสาระต่อการเรียนการสอนโดยตรง มากกล่าวโดยย่อ ดังต่อไปนี้

1. การสอนด้วยการยึด 4 โภ การสอนที่ได้ผลดีนั้น ต้องเป็นวิธีการสอนที่

ประกอบด้วยวาทศิลป์ ซึ่งเป็นศิลปะในการสอนของพระพุทธเจ้าในการสั่งสอนสาวกทุกครั้ง อันประกอบด้วยคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

1. สันทสโก สอนให้เห็นคือให้รู้แจ้งเห็นจริงด้วยใจเหมือนตาเห็น
2. สมหาปโก สอนให้เชื่อคือชักชวนให้ปฏิบัติตาม
3. สมุตตเตชโก สอนให้กล้าคือเร้าให้ผู้ฟังมีความกล้าหาญในการปฏิบัติ

ตามนั้น

4. สัมปหังสโก สอนให้สนุกคือให้ผู้ฟังมีความร่าเริงแจ่มใส เข้มขันในการฟัง และปฏิบัติตาม

2. การสอนแบบโบราณ ที่เรียกกันว่าหัวใจนักปราชญ์ 4 ประการ คือ ดังต่อไปนี้

1. สุ (สุตตะ) คือสอนให้รู้จักฟัง
2. จิ (จิตตะ) คือสอนให้รู้จักคิด
3. ปุ (ปุจฉา) คือสอนให้รู้จักถาม
4. ติ (ติชิตะ) คือสอนให้รู้จักเขียน 2

3. การสอนแบบอริยสัง คือสอนแบบตั้งปัญหา และแก้ปัญหา 4 ประการ คือ

1. ทุกข์ คือสอนให้รู้จักปัญหา ให้เห็นปัญหา คือตัวทุกข์
2. สมุทัย คือสอนให้รู้จักสาเหตุของปัญหา คือเหตุเกิดทุกข์
3. นิโรธ คือสอนให้รู้จักวิธีการแก้ปัญหาด้วยการทดลอง เก็บข้อมูลเพื่อนำมา

แก้ปัญหาให้ได้จนหมดปัญหา

4. มรรค สอนให้รู้จักสรุปผลที่เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา แล้วสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้

ศาโรช บัวศรี ได้กล่าวถึงวิธีการสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัง ไว้ว่า “ด้านพุทธประวัติ ได้ปรากฏชัดว่าในการแก้ปัญหาชีวิตของพระพุทธองค์นั้น ได้ทรงคิดแก้ปัญหาด้วยพระองค์เอง ทรงทดลองและทรงปฏิบัติหรือกระทำด้วยพระองค์เองทั้งสิ้นผลก็คือทรงตรัสรู้ได้ เรียนรู้อย่างแจ่มชัดหรือรู้แจ้งซึ่งเป็นการยืนยันว่า การคิดหรือคิดแก้ปัญหาด้วยตนเองนั้น ทำให้รู้แจ้งหรือเกิดการเรียนรู้ขึ้นเป็นอย่างดี

พระราชวรมุณี ได้กล่าวถึงเรื่องวิธีการสอนตามขั้นทั้ง 4 ของอริยสัจ นี้ว่า “การคิดแก้ปัญหาและการกระทำควบคู่กันไปในัน ได้ปรากฏอย่างชัดเจนในขั้นตอนของอริยสัจ 4 โดยเฉพาะในกิจของอริยสัจ ซึ่งเป็นหน้าที่ที่จะพึงกระทำต่ออริยสัจ 4 แต่ละอย่าง ที่จะต้องปฏิบัติให้ถูกต้องและเสร็จสิ้นในอริยสัจ 4 แต่ละอย่างด้วย จึงจะได้ชื่อว่ารู้อริยสัจ หรือเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว วิธีการสอนนั้น เป็นการกระทำอย่างหนึ่งที่จะทำอย่างไร ผู้เรียนจึงจะเกิดความเข้าใจหรือเกิดการเรียนรู้ขึ้นมาได้ ดังนั้นวิธีการสอนจะต้องประยุกต์จากกิจในอริยสัจ 4 เป็นส่วนใหญ่ เพราะเป็นเรื่องของการปฏิบัติหรือการกระทำ มิได้ประยุกต์จากตัวอริยสัจ 4 โดยตรง จึงเป็นวิธีสอนที่เรียกว่า “วิธีสอนทั้ง 4 ขั้นของอริยสัจ”

1. ปรัชญาพื้นฐาน
 2. คุณสมบัติของผู้สอน
 3. หลักทั่วไปในการสอน
 4. ศิลกาการสอน
 5. วิธีสอนแบบต่าง ๆ
 6. กลวิธีและอุบายประกอบการสอน
4. ตัวอย่างพุทธวิธีการสอน

หากยกเอาผลงานและพระจริยาของพระพุทธเจ้ามาพิจารณา จะมองเห็นแนวทางการบำเพ็ญพุทธกิจที่สำคัญหลายอย่าง เช่น ทรงล้มล้างความเชื่อถืองมงายในเรื่องพิธีกรรมอันเหลวไหลต่าง ๆ โดยเฉพาะการบูชาอัญญ ด้วยการสอนย้ำถึงผลเสียและความไร้ผลของพิธีกรรมเหล่านั้นที่ ทำให้คนเห็นแก่ตัว แล้วกลับทรงสอนย้ำหลักการให้ทาน เสียสละ สงเคราะห์ในสังคมยกเลิกระบบความเชื่อถือระบบวรรณะ ตั้งคณะสงฆ์รับคนทุกวรรณะให้เข้าสู่ความเสมอภาคกันซึ่งเป็นเรื่องน่าศึกษาว่าพระพุทธองค์ทรงทำอย่างไร ทรงให้สิทธิแก่สตรีที่จะได้รับประโยชน์จากพุทธธรรม ทรงสั่งสอนพุทธธรรมด้วยภาษาสามัญที่ประชาชนใช้ ทรงปฏิเสธโดยสิ้นเชิงที่จะทำเวลาให้สูญเสียไปกับการถกเถียงปัญหาที่เกี่ยวกับการแก่งความจริงทางปรัชญา สิ่งที่อยู่ด้วยคำพูดทรงแนะนำด้วยคำพูด สิ่งที่อยู่ด้วยการเห็น ทรงให้เขาดู ทรงสอนพุทธธรรมโดยปริยายต่าง ๆ เป็นอันมาก มีคำสอนหลายระดับ ทั้งสำหรับผู้ครองเรือน ผู้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคม ผู้สละเรือนแล้ว ทั้งคำสอนเพื่อประโยชน์ทางวัตถุ และเพื่อประโยชน์ลึกซึ้งทางจิตใจ ซึ่งหากมิใช่มหาบุรุษแล้วการกระทำอย่างนี้จะเกิดขึ้นมิได้เลยการสอนนั้นการเริ่มต้นเป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วยให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมากอย่างน้อยก็เป็นเครื่องดึงความสนใจ และนำเข้าสู่เนื้อหาได้พระพุทธเจ้ามีวิธีเริ่มต้นที่น่าสนใจ

มาก โดยปกติพระองค์จะไม่ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อธรรมที่เดียว แต่จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเข้าเฝ้าด้วยเรื่องที่เขาารู้เข้าใจดี หรือสนใจอยู่ เช่น พบพราหมณ์ก็สนทนาเรื่อง ไตรเพท หรือเรื่องธรรมของพราหมณ์ เมื่อทรงสนทนากับความซำ้ ก็ทรงเริ่มต้นวิธีฝึกช้าง พบชาวาก็สนทนาเรื่องทำนา บางทีทรงจับจุดสนใจ หรือเหมือน สะกิดให้สะดุ้งเป็นคารปลุกเร้าความสนใจ เช่น เมื่อเทศน์โปรดชฎิลผู้บูชาไฟ ทรงเริ่มต้นด้วยคำว่า “อะไร ๆ ร้อนลุกเป็นไฟไปหมดแล้ว” ต่อจากนั้นจึงถามและอธิบายต่อไปว่าอะไรร้อน อะไรลุกเป็นไฟนำเข้าสู่ธรรมะ บางทีก็ใช้เรื่องที่เขาสนใจหรือที่เขารู้นั่นเอง เป็นข้อสนทนาไป โดยตลอดแต่ความหมายทางธรรม เข้าไว้ วิธีการตอบปัญหา การสนทนา การชี้แนะ การสร้างแรงจูงใจ การสร้างกำลังใจ และการอบรมสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีหลายแบบอย่าง ดังตัวอย่างจากหนังสือพุทธวิธีในการสอนของท่านพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) พอสรุปได้ดังนี้แบบสากัจฉา หรือแบบสนทนา ทรงใช้กับผู้ที่ยังไม่เลื่อมใสศรัทธา ยังไม่รู้ไม่เข้าใจหลักธรรม พระพุทธเจ้าจะทรงเป็นผู้ถาม นำเข้าสู่ความเข้าใจธรรม และทรงส่งเสริมให้สาวกสนทนาธรรมกัน แบบบรรยาย ทรงใช้แสดงธรรมประจำวัน ที่มีผู้ฟังเป็นจำนวนมากซึ่งเป็นผู้มีพื้นความรู้ความเข้าใจเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้ว และทุกคนจะรู้สึกว่พระพุทธองค์ตรัสกับตน โดยเฉพาะซึ่งเป็นความมหัศจรรย์อย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า แบบตอบปัญหา มีทั้งผู้สงสัยในข้อธรรม ตามเพราะต้องการรู้คำสอน ตามเพื่อเทียบเคียงกับคำสอนในลัทธิของตน ผู้ที่จะมาลองภูมิมาข่มมาปราบให้จนหรือให้ได้รับความอับอาย ในการตอบพระพุทธองค์ทรงสอนให้พิจารณาคุณลักษณะของปัญหา และใช้วิธีตอบให้เหมาะสมกัน พร้อมทั้งให้คำนี้ถึงเหตุแห่งปัญหาด้วยแบบวางกฎข้อบังคับ เมื่อมีเหตุภิกษุกระทำผิด จนมีผู้นำความกราบทูลพระพุทธเจ้า พระองค์จะเรียกประชุมสงฆ์ ตรัสสอบสวนหาความจริง พร้อมทั้งดำเนินชี้โทษในการทำความผิดและประโยชน์ในการทำให้ถูกต้อง และทรงแสดงธรรมกถาที่สมควรเหมาะสมกับเรื่องนั้น แล้วทรงบัญญัติติลาขบท ตรัสให้สงฆ์ทราบถึงวัตถุประสงค์ โดยความเห็นพร้อมกันของสงฆ์ ในท่ามกลางสงฆ์ และโดยรับทราบร่วมกันของสงฆ์ในบางคราวพระองค์ทรงรอคอยให้อิทธิขัยของพระสาวกบางท่านแก่กล้าพอเสียก่อนแล้วจึงทรงแสดงธรรม จะเรียกว่าทรงรอคอยความพร้อมก็ได้ เช่น ที่ทรงรอคอยอิทธิขัยของพระวักกิลีเป็นเวลาหลายเดือนเพียงเพื่อจะตรัสพระวาจาว่า “ดูก่อนวักกิลี จะประโยชน์อะไรด้วยร่างกายที่เปื่อยเน่าซึ่งเธอตามดูอยู่ วักกิลี! ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม” เพราะฉะนั้นจึงเห็นได้ว่าด้วยวิธีอันชาญฉลาดและมีประโยชน์แก่ผู้ฟังนี้เอง จึงทรงสามารถตั้งพุทธศาสนาจักรขึ้นท่ามกลางศาสนเจ้าลัทธิทั้งหลายในสมัยนั้นซึ่งล้วนแต่ต่อต้านเป็นปฏิปักษ์ต่อคำสอนของพระองค์ เสมือนดอกบัวโผล่ขึ้นท่ามกลางหนามและโคลนตม

4.1 การสอนตามแนวพุทธวิธีเพื่อการสร้างแรงจูงใจ

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้พยายามศึกษาวิธีการต่าง ๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการดึงคนเข้าหาพุทธธรรม เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับหลักจิตวิทยา “เรื่องแรงจูงใจ” ในวิทยาการสมัยปัจจุบันซึ่งพอจะยกตัวอย่างบางส่วนที่รวบรวมจากพระไตรปิฎกได้ดังนี้

4.1.1 พุทธวิธีสร้างแรงจูงใจให้กับปัญญาวัคคีย์

ปัญญาวัคคีย์ได้เกิดความรู้สึกไม่พอใจที่เห็นพระพุทธองค์ทรงกลับมาเสวยอาหารอีก จึงพากันหนีมาอยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันเมื่อพระพุทธองค์ตรัสรู้แล้ว ด้วยพระมหากรุณาจึงเสด็จมาแสดงธรรม ให้กับปัญญาวัคคีย์ทั้ง 5 ปัญญาวัคคีย์เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาแต่ไกลก็นัดหมายกันไม่ให้ลุกต้อนรับ ไม่ให้ทำการอภิวัตแต่ให้ปูอาสนะไว้ ถ้าทรงประสงค์จะนั่งก็นั่ง แต่ถ้าไม่ทรงประสงค์ก็แล้วไป แต่ครั้งพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงต่างก็ลืมกติกาก่อนที่นัดหมายไว้พากันลุกขึ้นรับและอภิวัตกราบไหว้ และนำน้ำล้างพระบาท ตั้งรองพระบาท ผ้าเช็ดพระบาทมาคอยปฏิบัติ พระพุทธเจ้าได้เสด็จประทับบนอาสนะ ทรงล้างพระบาทแล้ว พวกภิกษุปัญญาวัคคีย์ก็พากันเรียกพระองค์ด้วยถ้อยคำดีเสมอ คือเรียกพระองค์ว่าอาวุโส พระพุทธเจ้าทรงตรัสห้าม และได้ตรัสว่า ตถาคตมาก็เพื่อจะแสดงอมตธรรมให้ท่านทั้งหลายฟังเมื่อท่านทั้งหลายตั้งใจฟังและปฏิบัติโดยชอบก็จะเกิดความรู้จนเข้าถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้ ภิกษุปัญญาวัคคีย์กราบทูลคัดค้านว่า เมื่อทรงบำเพ็ญทุกรกิริยายังไม่ได้ตรัสรู้ เมื่อทรงเลิกเสวยจะตรัสรู้ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าก็ยังตรัสยืนยันเช่นนั้น และภิกษุปัญญาวัคคีย์ก็คัดค้านเช่นนั้นถึง 3 ครั้ง พระพุทธองค์จึงทรงสร้างแรงจูงใจโดยตรัสให้ระลึกว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอยังจำได้หรือว่า ถ้อยคำเช่นนี้เราได้เคยพูดแล้วในปางก่อนแต่กาลนี้” พวกภิกษุปัญญาวัคคีย์ก็ระลึกได้ว่า พระองค์ไม่เคยตรัสวาจาเช่นนี้ จึงได้ยินยอมเพื่อฟังธรรม พระพุทธเจ้าเมื่อทรงเห็นว่าพวกภิกษุปัญญาวัคคีย์มีความพร้อมตั้งใจที่จะฟังธรรมของพระองค์แล้ว จึงได้ทรงแสดง ปฐมเทศนา เป็นครั้งแรกที่ทรงแสดงธรรมมีผู้ฟังแค่ 5 คนเท่านั้นจะเห็นได้ว่าตอนแรกภิกษุปัญญาวัคคีย์ไม่มีความมั่นใจในพระพุทธองค์ โดยการแสดงอากัปกริยาต่าง ๆ ในการต้อนรับ เมื่อพระพุทธองค์จะแสดงธรรม แม้ว่าพระพุทธองค์จะตรัสยืนยันถึง 3 ครั้งแล้วก็ตาม ภิกษุปัญญาวัคคีย์ก็คัดค้านทั้ง 3 ครั้ง แต่เมื่อพระองค์ตรัสว่า แต่ก่อนนี้เราเคยตรัสวาจาเช่นนี้หรือไม่ เป็นการกระตุ้นเตือนใจสร้างแรงจูงใจให้เกิดความพร้อมในการที่จะเรียนรู้ ถึงแม้จะไม่มั่นใจในตอนแรกแต่ความศรัทธาและความนับถือในพระพุทธองค์ยังคงอยู่สังเกตได้ในขณะให้การต้อนรับ เกิดการทำผิดข้อตกลงที่นัดหมายกันไว้ พระพุทธองค์ทรงใช้ความนับถือและความเชื่อถือที่ปัญญาวัคคีย์ได้ประสบพบเห็นเมื่อครั้งยังอยู่กับพระองค์มาสร้างแรงจูงใจจึงเป็นสาเหตุให้การแสดงปฐมเทศนา ประสบสำเร็จหมุนวงล้อ

กัจจกรพระพุทธศาสนาจนถึงทุกวันนี้ พระพุทธองค์ทรงใช้บุคลิกภาพของพระองค์เองเป็นตัวสร้างแรงงูใจ

4.1.2 การสอนตามแนวพุทธวิธีเพื่อสร้างแรงงูใจให้กับยสะกุลบุตรกับ

ครอบครัวและสหาย

ยสะเป็นบุตรเศรษฐีในกรุงพาราณสี มารดาบิดาหวงแหนรักษาเป็นอย่างดี จนถึงสร้างปราสาทให้อยู่ใน 3 ฤดู คั้น วันหนึ่งยสะกุลบุตรนั้นได้รับความบำเรอให้เป็นสุขด้วยคนตรีต่าง ๆ บนปราสาทที่มีแต่สตรีล้วน ได้หลับไปก่อน สตรีทั้งหลายผู้บำเรอหลับภายหลัง แต่ ยสะกุลบุตร ได้ตื่นขึ้นก่อนและได้เห็นอาการต่าง ๆ ของสตรีผู้นอนหลับ ประดุจดังซากศพ ก็เกิดความเบื่อหน่ายจนถึงอุทานขึ้นว่า ที่นี่วุ่นวายหนอ ที่นี่ขัดข้องหนอ แล้วก็ลงจากปราสาท เดินไปออกประตูเมืองพาราณสีตรงไปยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน แล้วก็เดินบนไปอย่างนั้น ในขณะที่พระพุทธเจ้ากำลังเสด็จเดินจงกรมอยู่ ทรงได้ยินเสียงยสะกุลบุตรบ่นไปอย่างนั้น ตรัสขึ้นว่า “ที่นี่ไม่ขัดข้อง ที่นี่ไม่วุ่นวาย” ยสะกุลบุตร ได้ฟังก็มีความยินดีว่า ที่นี่ไม่ขัดข้องไม่วุ่นวายก็นั่งลง พระพุทธเจ้าก็ตรัส อนุพุพพิกา และอริยสัจ 4 จบแล้ว ยสะกุลบุตรก็เกิดดวงตาเห็นธรรมในการสร้างแรงงูใจให้กับยสะกุลบุตรที่กำลังเบื่อหน่ายจากการเห็นภาพดุงป่าช้า ศิขิของหญิงบริวารทั้งหลาย ขณะที่ตัวเองกำลังเบื่อหน่ายสุด ๆ อยู่นั้นก็ไม่ว่าจะจัดการกับตัวเองอย่างไร พระพุทธองค์ทรงใช้ คำพูดนำก่อน คือ ที่นี่ไม่วุ่นวาย ที่นี่ไม่ขัดข้อง มาเถิดยสะนั่งลง เราจะแสดงธรรมแก่เธอ ทำให้ยสะกุลบุตรเห็นทางมีความร่าเริงบันเทิงใจ เมื่อพร้อมแล้ว พระองค์จึงแสดง อนุพุพพิกา ในการสร้างความพร้อมเพื่องูใจเข้าหาอริยสัจ 4 ตลอดจนบิดามารดาภรรยาเก่าและสหายของยสะกุลบุตรอีก 55 คน จนทุกคนดวงตาเห็นธรรม เป็นผลให้เกิดพระอรหันต์เพิ่มขึ้นอีก 55 องค์ และอุบาสก อุบาสิกาเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกในพระพุทธศาสนา ซึ่งจะอธิบายอนุพุพพิกาในตอนสรุปท้ายบทต่อไป พระพุทธองค์ทรงใช้คำตรัสในการสร้างความพร้อมก่อนแล้วจึงทรงใช้อนุพุพพิกาเป็นตัวสร้างแรงงูใจ ต่อยสะและญาติพร้อมทั้งสหายทั้งหลาย

4.1.3 พุทธวิธีสร้างแรงงูใจให้กับภททวัคคีย์

ขณะพระพุทธเจ้าเสด็จไปตำบลอรุเวลา ได้แวะพัก ณ โคนต้นไม้ข้างทางในป่าแห่งหนึ่ง ได้ทรงพบกับ ภททวัคคีย์กุมาร มีจำนวน 30 คน ซึ่งมาเที่ยวเล่นกันพร้อมภรรยาของตน แต่สหายคนหนึ่ง ไม่มีภรรยา ก็นำเอาหญิงโสเภณีมา เมื่อเพลอหญิงโสเภณีก็ลักเอาห่อเครื่องประดับหนีไป พวกอื่นเที่ยวตามหา ได้เห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ ณ โคนไม้ต้นหนึ่งจึงเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้า และได้ทูลถามพระพุทธเจ้าว่า เห็นหญิงบ้างไหม พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง

ย้อนถามว่า พวกเขาจะต้องทำอะไรกับผู้หญิง เล่า การแสวงหาผู้หญิงหรือแสวงหาตนนั้น
 อย่างไรเป็นความดีของพวกเขา ภัททวักคีย์จึงตอบว่าการแสวงหาตนเป็นความดีของพวกเขา
 ข้าพเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสให้นั่งลง แล้วแสดงธรรม อนุப்புพิกถา แก่พวกเขา เมื่อพระองค์
 ทราบว่าพวกเขามีจิตสงบ มีจิตอ่อน มีจิตปลอดจากนิเวศน์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่องใสแล้ว จึงทรง
 แสดงอริยสัจ 4 คือ ภัททวักคีย์ได้ดวงตาเห็นธรรม สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่ง
 นั้นทั้งมวลมีความดับเป็นธรรมดา ได้เกิดแก่พวกเขาในการจงใจแก่ภัททวักคีย์นี้พระพุทธเจ้า
 ทรงใช้คำถามที่ระตุกใจก่อน คือ การตามหาผู้หญิงหรือการตามหาตัวเองอย่างไรหนดีกว่ากัน
 เพราะทุกคนกำลังวุ่นวายอยู่กับการตามหาหญิง โสเพณีที่เอาห่อเครื่องประดับไป จิตใจจึงยังไม่
 พร้อม เมื่อพระพุทธองค์ถามจึงทำให้ถูกคิด และตอบว่าการตามหาตัวเองดีกว่า เมื่อเห็นว่า
 พร้อมแล้วพระพุทธองค์จึงชวนให้นั่งลง และได้สร้างแรงจูงใจครั้งที่สองโดยตรัสแสดงอนุ
 พุพิกถา ต่ออริยสัจ 4 จนภัททวักคีย์ทั้งหมดดวงตาเห็นธรรม และทูลขออุปสมบท พระพุทธ
 องค์ทรงใช้คำพูดระตุกใจก่อนเมื่อพร้อมแล้วจึงทรงใช้อนุப்புพิกถาสั่งสร้างแรงจูงใจแก่ภัท
 ทวักคีย์

4.1.4 พุทธวิธีสร้างแรงจูงใจให้กับชฎิล 3 พี่น้องและบริวาร

พระบรมศาสดาได้เสด็จจาริกจากป่าอิสิปตนมฤคทายวันย้อนไปยังตำบล
 อูรวะเสนาณิกม ซึ่งเป็นตำบลที่ตรัสรู้ มุ่งจะเสด็จไปโปรดชฎิล 1,000 คน ชฎิลเหล่านั้น มี
 หัวหน້ออยู่ 3 คน ชื่อ อูรวะเสนาณิกมคนหนึ่งมีบริวาร 500 คน ตั้งสำนักอยู่ตำบลหนึ่ง น้องคนที่
 สองมีชื่อว่า นทีกัสสะปะ มีบริวาร 300 คน ตั้งอาศรมพำนักอยู่ถัดไปอีกแห่งหนึ่ง น้องคนสุดท้าย
 ชื่อว่า คยาภิสสะปะ มีบริวาร 200 คน ตั้งสำนักอยู่ในที่อีกแห่งหนึ่งถัดไป พระพุทธเจ้าได้เสด็จไป
 ยังสำนักของอูรวะเสนาณิกมก่อนอูรวะเสนาณิกมสำคัญตนว่าเป็นพระอรหันต์ จึงเป็นบุคคลที่
 มีทิฐิสูงมาก พระพุทธองค์จึงทรงใช้ อิทธิปาฏิหาริย์ คือ แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ อาทิสนา
 ปาฏิหาริย์ แสดงวิธีคิดใจ ต่าง ๆ ในการเตรียมความพร้อมเพื่อที่จะสร้างแรงจูงใจ จนอู
 วะเสนาณิกมคลายจากความสำคัญผิดนั้น และทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าก็ตรัสให้ไปบอก
 บริวารเสียก่อน เมื่อบอกบริวาร ๆ เห็นชอบด้วย จึงพร้อมกันนำเครื่องสำหรับชฎิลบริวารลอย
 ทิ้งน้ำจนหมด แล้วทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าทรงอนุญาต ฝ่ายนทีกัสสะปะและคยาภิสสะปะ
 เห็นบริวารของพี่ชายและบริวารลอยน้ำมาคิดว่าเกิดอันตรายแก่พี่และคณะก็ตามกันมา เห็นพี่
 และคณะอุปสมบทเป็นพระภิกษุ ก็พากันลอยบริวารชฎิลของตนทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้า
 ทรงอนุญาต จึงเป็นอันว่าชฎิลรวม 1,000 คน ได้อุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนาการ
 สร้างแรงจูงใจให้กับชฎิล 3 พี่น้อง พระพุทธเจ้าทรงเริ่มต้นที่อูรวะเสนาณิกมก่อนจะเห็นได้ว่าอู

เวลกัสสปะเป็นพีที่ใหญ่ที่สุด มีบริวารมากที่สุด เป็นผู้นำในหมู่ชฎิล และมีทิวฐิมานะอย่างแรงกล้า เพราะสำคัญตนว่าเป็นพระอรหันต์ และเข้าใจว่าพระพุทธเจ้าไม่ได้เป็นพระอรหันต์ พระพุทธเจ้าทรงสร้างแรงจูงใจกับอูรุเวลกัสสปะด้วยปาฏิหาริย์ 3 โดยเริ่มที่อิทธิปาฏิหาริย์ การแสดงฤทธิ์ให้เป็นอัศจรรย์ และอาเทศนาปาฏิหาริย์ การทนายใจต่าง ๆ จนอูรุเวลกัสสปะหมดทิวฐิมานะทูลขออุปสมบท เป็นเหตุให้น้องทั้งสองและบริวารทั้งหมดขออุปสมบทตาม เมื่อเตรียมการขึ้นแรกเสร็จแล้วพระพุทธเจ้าจึงใช้ อนุสาสนีปาฏิหาริย์ คำสอนที่เป็นจริงสอนให้เห็นจริง นำไปปฏิบัติได้ผลสมจริง เป็นอัศจรรย์ พระพุทธเจ้าทรงนำพระภิกษุสงฆ์คณะใหม่ทั้ง พันรูป เสด็จไปยังตำบล คยาสีสะและ ณ ตำบลนี้พระองค์ได้ทรงแสดง อาทิตตปริยายสูตร¹⁴ พระองค์ทรงเริ่มพระสูตรด้วยพระคำรัสว่า “สพฺพํ ภิกฺขเว อาทิตฺตํ” แปลว่า”ภิกษุทั้งหลาย สิ่งทั้งปวงถูกเป็นไฟหมดแล้ว”ชฎิลทั้งหลายเป็นผู้บูชาไฟ มีชีวิตเกี่ยวข้องกับไฟมา โดยตลอด ประสบการณ์และความคิดคำนึงต่าง ๆ ก็พัวพันอยู่กับเรื่องบูชาไฟ แม้เลิกบูชาไฟแล้ว เรื่อง พิธีกรรม กิจวัตร ที่เกี่ยวกับไฟก็ยังคงอยู่ในความทรงจำ เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสเรื่องเกี่ยวกับไฟ เกี่ยวกับการลุกไหม้เผาผลาญ ก็เป็นที่สนใจ เป็นการสร้างแรงจูงใจชฎิลให้เพลนคิดไปตาม กระแสธรรมเทศนาได้ง่าย ผลจากการเทศนาพระสูตรนี้ทำให้เกิดพระอรหันต์ขึ้นใน โลกอีก 1,000 องค์ พระพุทธองค์ทรงใช้ปาฏิหาริย์ 3 และการตรัสเรื่องไฟเป็นตัวสร้างแรงจูงใจกับชฎิลทั้งหมด

4.1.5 พุทธวิธีการสร้างแรงจูงใจให้กับพระเจ้าพิมพิสารและบริวาร 12 นหุต

พระพุทธเจ้าได้เสด็จมุ่งสู่กรุงราชคฤห์ เพื่อทรงเปลื้องปฏิกัญญาที่ทรงให้ไว้แก่พระเจ้าพิมพิสาร อีกอย่างหนึ่งเพื่อทรงประดิษฐานพระพุทธศาสนาในที่เจริญก่อน พระเจ้าพิมพิสารพร้อมด้วยพราหมณ์คหบดีชาวมคธ 12 นหุต¹⁵ เสด็จเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ครั้นถึงจึงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ส่วนพราหมณ์คหบดีชาวมคธ 12 นหุต บางพวกถวายบังคมพระพุทธเจ้า บางพวกได้ทูลปราศรัยกับพระพุทธเจ้า บางพวกยกมือไหว้ไปทางพระพุทธเจ้าบางพวกประกาศชื่อและตระกูล บางพวกนั่งนิ่งอยู่ พราหมณ์และคหบดีชาวมคธ 12 นหุตนั้น ได้มีความสงสัยว่า ท่านใดระหว่างองค์สมเด็จพระพุทธเจ้ากับอูรุเวลกัสสปใครเป็นอาจารย์ใคร พระพุทธองค์จึงลดความสงสัยนั้น โดยตรัสถามอูรุเวลกัสสปว่าเหตุใดจึงเลิกบูชาไฟ อูรุเวลกัสสปจึงบอกสาเหตุทั้งหมดแล้วเข้ามาแสดงความเคารพ พระพุทธเจ้าพร้อมทั้งประกาศว่าพระพุทธองค์เป็นพระศาสดาของท่านและท่านเป็นศิษย์ของพระพุทธเจ้า พราหมณ์คหบดีชาวมคธทั้งหมดจึงเข้าใจ พระพุทธเจ้าจึง ทรงแสดงอนุปฺพพิทกาท่อน เมื่อทรงทราบว่า พวกเขามีจิตสงบมีจิตอ่อนมีจิตปลอดจากนิวรณ์ มีจิตเบิกบาน มีจิตผ่อง

ใสแล้ว จึงทรงแสดงพระธรรมเทศนาคืออริยสัจ 4 พราหมณ์คหบดีชวามคร 11 นหุต ซึ่งมีพระเจ้าพิมพิสารเป็นประมุข ได้ดวงตาเห็นธรรม พราหมณ์คหบดีอีก 1 นหุต แสดงตนเป็นอุบาสก การสร้างความพร้อมให้เกิดขึ้นกับพระเจ้าพิมพิสารและบริวารทั้ง 12 นหุตนั้นพระพุทธองค์ทรงอาศัยพระอุรุเวลกัสสป เพราะก่อนที่พระอุรุเวลกัสสปจะมาอุปสมบทในพระพุทธศาสนานั้น ได้เป็นอาจารย์และเจ้าสำนักที่ใหญ่มากแห่งหนึ่งในแคว้นมคธ มีผู้นับถือมาก มีบริวารมาก พราหมณ์และคหบดีทั้ง 12 นหุต จึงมีความลังเลสงสัยว่าระหว่างพระพุทธเจ้ากับพระอุรุเวลกัสสป ใครเป็นศาสดาของใคร เมื่อพระพุทธเจ้าถามพระอุรุเวลกัสสป และอุรุเวลกัสสปได้ทูลตอบพร้อมทั้งแสดงความเคารพ และประกาศตนเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ทำให้พราหมณ์คหบดีชวามครทั้งหมดคลายความเคลือบแคลงสงสัย และเกิดแรงจูงใจมีความศรัทธาในพระพุทธเจ้ามากขึ้น เพราะขนาดศาสดาใหญ่อย่างพระอุรุเวลกัสสปยังเป็นสาวก จิตใจจึงพร้อมที่จะฟังธรรมที่พระพุทธเจ้าจะแสดงต่อไป คือ อนุปฺพุพิกถา ผลของการแสดงธรรมครั้งนี้ทำให้พระเจ้าพิมพิสารสมปฎิญา 5 อย่าง และพราหมณ์คหบดีได้ดวงตาเห็นธรรมถึง 11 นหุต และอีก 1 นหุต ได้ประกาศตนเป็นอุบาสก การสร้างแรงจูงใจครั้งนี้พระพุทธองค์ทรงใช้อุรุเวลกัสสปะเป็นตัวสร้างแรงจูงใจ

4.1.6 พุทธวิธีสร้างแรงจูงใจให้กับอุปติสสมานพและโกณฑิมานพ

ที่ใกล้กรุงราชคฤห์ มีหมู่บ้านพราหมณ์อยู่ 2 หมู่ หัวหน้าหมู่บ้านนั้นได้เป็นสหยาสืบต่อกันมาช้านานและต่างก็มีบุตรชาย ตั้งชื่อว่า อุปติสสะ และ โกณฑิมา ตามชื่อหมู่บ้าน อุปติสสะและโกณฑิมาเมื่อเติบโตขึ้นต่างก็ได้เล่าเรียนศึกษาจนได้สำเร็จการศึกษาตามลัทธิของตน และได้ไปเที่ยวเตร่ด้วยกันอยู่เสมอ เช่น ได้ไปเที่ยวดูมหรสพที่มีอยู่บนยอดเขาเป็นงานประจำปี และก็ได้เคยเบิกบานรื่นเริงหรือเศร้า หรือได้เคยตรวจรางวัลผู้แสดงไปตามบทบาท ในคราวหนึ่งเกิดสังเวชใจไม่รู้สึกรู้สอกในการดูมหรสพนั้น ยิ่งเห็นคนดูหัวเราะ รื่นเริงสนุกสนานก็ยิ่งสังเวชใจนึกว่าอีกไม่ช้าเท่าไร ไม่เกินร้อยปีก็จะพากันตายไปหมดสิ้น ก็เลยชวนกันไปบวชเป็นปริพาชกในสำนักของอาจารย์สัจจชัย เมื่อได้ศึกษาลัทธิของอาจารย์สัจจชัยแล้ว ก็เห็นว่าไม่มีสาระแต่ก็ไม่รู้ว่าจะไปพบใครที่ไหนซึ่งสอนได้ดีกว่า จึงพากันตั้งกติกากันไว้ว่า ถ้าใครพบอมตธรรมก่อนก็ให้บอกแก่กันในวันหนึ่ง อุปติสสะได้พบกับท่าน พระอัสสชิ ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในภิกษุบัญญัติก็ได้เที่ยวบิณฑบาตอยู่ในกรุงราชคฤห์ เห็นอาการของท่านเป็นที่น่าเลื่อมใส (นี่เป็นการสร้างแรงจูงใจอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์ควรทำให้เกิดมากที่สุด) เกิดความสนใจแต่เห็นว่ายังไม่ใช่เวลาที่จะได้ถามจึงได้เดินตามท่านไป เมื่อท่านบิณฑบาตกลับ จันเสร็จแล้วจึงเป็นโอกาสที่เรียนถามท่านว่าท่านบวชอุทิศใคร ท่านชอบใจธรรมของใคร ท่านอัสสชิก็ตอบว่าท่านบวช

อุทิศพระพุทธเจ้า ซึ่งเสด็จออกผนวชจากศกยสกุล พระองค์เป็นศาสดาของท่าน ท่านชอบใจใน
 ธรรมของพระองค์ อุปติสสะก็ขอให้ท่านแสดงธรรมะนั้นให้ฟัง ท่านอัสสชิก็กล่าวตอบว่า ท่าน
 ฟังเข้ามาบวช ยังไม่อาจแสดงให้พิสดารกว้างขวางจะแสดงได้ก็โดยย่อ อุปติสสะก็กล่าวตอบ
 ว่า แสดงพยัญชนะมากแต่ไม่ได้เนื้อความอะไร (เป็นข้อที่สงฆ์ควรตระหนักเพราะเป็นตัวละคร
 ความสนใจ) ก็ไม่เป็นประโยชน์ขอให้แสดงแต่โดยใจความท่านอัสสชิก็แสดงธรรมะโดยย่อให้
 ฟัง เป็นพระคาถาว่า“เย ธมมา เหตุปฺปภาว เตสฺ เหตุ ตถาคโต เตสญฺจ โย นิโรโธ จ เอวํ วาที มหา
 สม โณ ธรรมเหล่าใดมีเหตุเป็นแดนเกิด หรือเกิดแต่เหตุ พระตถาคต กล่าวเหตุของธรรม
 เหล่านั้น และความดับของธรรมเหล่านั้น พระมหาสมณะมีวาตะอย่างนี้”

อุปติสสะเมื่อ ได้ฟังก็เกิด ธรรมจักขุ คือดวงตาเห็นธรรมว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งมี
 ความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา ครั้นแล้วอุปติสสะก็ลาท่านไป
 พบ โกลิตะผู้สหาย เพราะได้ระลึกถึงสัญญาที่ได้ทำกันไว้ ว่าใครพบอมตธรรมก่อนจงบอกแก่
 กัน เมื่อพบ โกลิตะก็ได้กล่าวธรรมะนี้ให้ โกลิตะฟัง โกลิตะเมื่อ ได้ฟังแล้วก็เกิดดวงตาเห็นธรรม
 เช่นเดียวกัน แล้วก็พากัน ไปหาสัจจชัยผู้เป็นอาจารย์ เล่าเรื่องให้ฟังแล้วกล่าวชักชวนอาจารย์ให้
 อาจารย์ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าสัจจชัยผู้เป็นอาจารย์ก็ไม่ยอม เพราะมีมานะว่าเป็นอาจารย์เจ้าลัทธิอยู่
 แล้ว อุปติสสะและ โกลิตะก็ลาอาจารย์ พาเอามารพที่เป็นบริวารของตนจำนวน 250 คน ไปเฝ้า
 พระพุทธเจ้า ทูลขออุปสมบท พระพุทธเจ้าก็ประทานให้อุปสมบทด้วยวิธีเอหิภิกขุอุปสัมปทา
 ฝ่ายบริวารนั้นเมื่อได้อุปสมบทแล้ว ก็ได้บำเพ็ญเพียรจนสำเร็จพระอรหันต์ทั้งหมดส่วนพระโก
 ลิตะ หรือพระโมคคัลลานะ ตามชื่อมารดาว่าโมคคัลลี ท่านอุปสมบทได้ 7 วัน ได้ไปทำความ
 เพียรอยู่ ณ บ้าน กัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ ในเวลานั้นพระศาสดาได้ประทับอยู่ในสวน เภ
 สกลาวน ซึ่งเป็นที่ให้เหยื่อแก่เนื้อ ใกล้เมืองหลวงแคว้นมคธคะอันชื่อว่าสูงสูมารคิระ พระโมค
 คัลลานะเมื่อบำเพ็ญเพียรอยู่ ณ กัลลวาลมุตตคาม นั้น ได้นั่ง โกง่งวงอยู่พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบ
 ก็เสด็จไปประทานพระโอวาท ตรัสบอกอุบายแก้ง่วงต่าง ๆ ดังนี้

1. เมื่อมนสิการคือทำไว้ในใจ ซึ่งสัญญาคือความกำหนดหมายในข้อใด เกิด
 ความง่วงขึ้น ก็ให้ทำมนสิการสัญญานั้นให้มากขึ้น

2. ตรีกตรองพิจารณาธรรมะที่ได้ฟังได้เรียนมาด้วยใจ

3. ให้สาธยายคือท่องบ่นธรรมะ โดยพิสดาร.

4. เอามือยอนหูทั้งสองข้าง หรือว่าลูบด้วยฝ่ามือ

5. ลูบนิ้วเท้าด้วยน้ำ เหลียวดูทิศ แหงนหน้าดูดาว

6. มนสิการคือทำไว้ในใจ ซึ่งอาโลกสัญญา คือกำหนดความสว่างให้มี ความสว่างเหมือนกลางวัน อันปรากฏอยู่ในใจ ทำใจให้เปิด ไม่ให้ถูกห่อหุ้ม ให้สว่าง

7. จงกรมคือเดินไปมา สำรวมอินทรีย์และสำรวมจิต ไม่คิดออกไปภายนอก

8. ก็ให้นอน ที่เรียกว่าสำเร็จสี่หะไลยา คือนอนตะแคงเบื้องขวา ไม่คิดทำ ความสุขในการนอน และตั้งสติกำหนดจะตื่นขึ้น ลุกขึ้น

วิธีแก้ง่วงทั้ง 8 ข้อนี้ตรัสสอนเป็นวิธีแก้เพื่อเลือกใช้ข้อใดข้อหนึ่ง จนในที่สุดเมื่อ ไม่สำเร็จก็ให้นอนทันที เมื่อประทานวิธีแก้ง่วงแล้วก็ได้ตรัสโอวาทอีก 3 ข้อคือ

1. ไม่ควรขงวงเข้าสกุล หมายความว่า ไม่ควรตั้งมานะว่าเราเป็นนั่นเป็นนี่ ที่ เขาต้องนับถือ เขาจะต้องต้อนรับเข้าไปสู่ประตู เพราะถ้าหากคนในตระกูลเขามีการงานมากเขา ไม่ได้ใส่ใจถึงก็จะทำให้เกิดก่อกวนคิดไปต่าง ๆ นา ๆ เกิดความฟุ้งซ่านจิตเลยไม่สำรวมจะห่าง จากสมาธิ

2. ไม่พูดคำที่เป็นเหตุ ได้เถียงกันคือผิดกัน เพราะจะต้องพูดมาก ทำให้ฟุ้งซ่าน ทำให้จิตไม่สำรวม และห่างจากสมาธิได้เช่นเดียวกัน

3. พระองค์ทรงติการคลุกคลี แต่ว่ามิใช่ติไปทุกอย่าง สรรเสริญก็มี คือทรงติ ไม่สรรเสริญการคลุกคลีด้วยหมู่ชน แต่ว่าทรงสรรเสริญการคลุกคลีด้วยเสนาสนะอันสงบ คือ อยู่ในที่นอนที่นั่งอันสงบ

พระโมคคัลลานะ ได้กราบทูลถามว่า ด้วยข้อปฏิบัติเท่าไรภิกษุจึงจะชื่อว่าเป็นผู้ น้อมไปในธรรมะเป็นที่สิ้นตัณหา สำเร็จถึงที่สุด เกษมจาก โยคะคือกิเลสที่เป็นเครื่องประกอบ จิตไว้ถึงที่สุด เป็นพรหมจารีถึงที่สุด ถึงสุดทางกันจริง ๆ เป็นผู้ประเสริฐสุดแห่งเทพและมนุษย์ ทั้งหลายพระพุทธเจ้าได้ตรัสตอบ โดยความว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ เมื่อ ได้สดับว่าธรรมทั้ง ปวงไม่ควรยึดมั่น ก็พิจารณาให้ทราบชัดลักษณะของธรรมทั้งปวงนั้น กำหนดธรรมทั้งปวงนั้น ว่าไม่ควรยึดมั่นอย่างไร เมื่อเสวยเวทนา คือสุข ทุกข์ หรือ ไม่ใช่ทุกข์ ไม่ใช่สุขอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็ให้พิจารณาเห็นด้วยปัญญาที่ประกอบด้วยความหน่าย ความดับ และความสลัดคืนไม่ยึดมั่นไม่ สะดุ้ง จึงเป็นผู้ดับกิเลสเฉพาะตัว และจึงเป็นผู้รู้ว่ชาตินี้สิ้นแล้ว อยู่จบพรหมจรรย์แล้ว กิจที่ ควรทำได้ทำสำเร็จแล้ว พระ โมคคัลลานะเมื่อ ได้สดับพระพุทธานุสาสนีแล้ว ได้ปฏิบัติตามก็ได้ สำเร็จเป็นพระอรหันต์ในวันนั้นส่วนพระอุปลิสสะ หรือพระสาสิบุตร คือเป็นบุตรของนางสารี พราหมณี บวชแล้วได้กึ่งเดือน ได้ตามเสด็จพระพุทธเจ้า ไปบนเขา คิชฌกูฏ แขวงกรุงราชคฤห์ ในวันนั้นพระพุทธเจ้าได้ประทับที่ถ้ำชื่อว่า สุกรขาตา ในเขาคิชฌกูฏนั้น ได้มีบริพาชกผู้หนึ่งชื่อ ทิฆนกะ ได้เข้าไปยืนเฝ้าท่านพระสาสิบุตร ได้นั่งอยู่เบื้องพระปฤษฎางค์และถวายงานพัด

พระพุทธเจ้าอยู่ปริพาชกนั้น ได้ทูลถามถึงทฎฐิคือความเห็นของตนว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ตน คนไม่ชอบใจหมดทุกสิ่งพระพุทธเจ้าตรัสโดยใจความว่า ถ้าอย่างนั้นทฎฐิคือความเห็นเช่นนั้น ก็ต้อง ไม่ควรแก่ปริพาชกนั้น ปริพาชกก็ต้อง ไม่ชอบทฎฐินั้นเหมือนกัน ทฎฐิ คือความเห็นต่าง ๆ นั้น เมื่อสรุปลงมีเพียง 3 คือ

1. เห็นว่า สิ่งทั้งปวงควรแก่ตน คนชอบใจหมด
2. เห็นว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรแก่ตน คนไม่ชอบใจทั้งหมด
3. เห็นว่า บรรดาสิ่งทั้งปวงนั้น บางสิ่งควรแก่ตน คนชอบใจ บางสิ่งไม่ควรแก่ตนคนไม่ชอบใจ

ทฎฐิทั้ง 3 นี้ ทฎฐิที่ 1 โก้ลต่อความยินดีพอใจ ทฎฐิที่ 2 โก้ลต่อความขัดข้องใจทฎฐิที่ 3 โก้ลทั้ง 2 อย่าง คือบางอย่างโก้ลต่อความยินดีพอใจ บางอย่างโก้ลต่อความไม่ยินดีพอใจ ทุก ๆ ทฎฐิเป็นเหตุให้เจริญกิเลสได้ทั้งนั้น เพราะถ้าถือมั่นในทฎฐินั้นว่าเป็นจริง ทฎฐิอื่นเป็น โมฆะ คือว่าเปล่าหมด ก็ต้องผิดจากอีก 2 พวก เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ต้องวิวาทกัน จะต้องพิฆาตกัน เบียดเบียนกัน ผู้รู้เมื่อพิจารณาเห็นโทษของความยึดมั่นในทฎฐิอย่างใดอย่างหนึ่งดังที่กล่าวมาแล้วนี้ จึงได้ละทฎฐินั้น และไม่ทำทฎฐิอื่นให้เกิดขึ้นอีกต่อจากนั้น ได้ตรัสถึง ภายอันนี้ ซึ่งเป็นที่ประชุมมหาภูตทั้ง 4 อัน ได้แก่ ดิน น้ำ ไฟลม ซึ่งมีบิดามารดาเป็นแดนเกิด เติบโตขึ้น เพราะการบำรุงด้วยอาหารต่าง ๆ เป็นกายที่จะต้องแตกทำลายเป็นธรรมดา ก็ควรพิจารณาว่าเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นของว่างเปล่า เป็นอนัตตา ไม่ใช่ตัวตนครั้นแล้วได้ทรงแสดงเวทนา 3 คือเมื่อคนเสวยสุขเวทนาเวลาใด เวลานั้นก็ย่อมไม่ได้เสวยทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา เสวยทุกขเวทนาเวลาใด ในเวลานั้นก็ไม่ได้เสวยสุขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา เสวยทุกขมสุขเวทนาเวลาใด ในเวลานั้นก็ไม่ได้เสวยสุขเวทนาหรือทุกขเวทนา คือรับเวทนาที่ละเอียดในเวลานั้น เวทนาทั้ง 3 นั้นก็เป็นของไม่เที่ยง เป็นของที่มีการปรุงแต่ง เป็นของที่อาศัยเหตุเกิดขึ้น มีความสิ้นไปเสื่อม ไป คลายไปได้ จนถึงดับ ไปเป็นธรรมดา เมื่อพิจารณาให้เห็นความจริงดังนี้จะเกิด นิพพิทา วิราคะ วิมุตติ และวิมุตติญาณทัสสนะ เหมือนดังที่แสดงในอนัตตลักขณสูตรเมื่อพระพุทธเจ้าแสดงธรรมนี้แก่ที่ขณะปริพาชก ท่านพระสาฬหบุตร ได้นำถวายเป็นกลางฟังไปกลาง และพิจารณาตามเห็นว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสให้ละให้สละคืน เพราะความรู้จริงเห็นจริงในธรรมเหล่านี้ เมื่อพิจารณาอยู่จิตก็พ้นอาสวะ เพราะไม่ยึดมั่นการสร้างแรงใจให้กับพระโมคคัลลานะกับพระสาฬหบุตรนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงเวทนาในการตั้งจิตใจพระโมคคัลลานะและพระสาฬหบุตรผู้ธรรมชั้นสูง ท่านพระอัครสาวกทั้งสองนั้น ท่านเป็นบุตรอยู่ในตระกูลที่มั่งคั่ง มีความสุขมาก เมื่อมาบวชเข้าเลยต้องอาศัย นิสสัย 4 ความไม่

สบายก็จะต้องมีมากขึ้น เพราะการที่จะอยู่อาศัย การที่จะนั่งห่ม การที่จะขบฉันก็ไม่เป็นไปตาม ประสงค์ จะต้องไปบิดทาบตามาฉันทันจริง ๆ จะให้ถูกกับความปรารถนาก็เป็นไปได้ เมื่อ เป็นเช่นนี้ หากยังติดอยู่ ยังชอบสุขเวทนาอยู่ ถึงจะมีความรู้ความเข้าใจอะไรได้แจ่มแจ้ง

พอสมควรแล้วก็ตาม การปฏิบัติก็ยังคงดำเนินไปไม่สะดวกพระพุทธเจ้าจึงยกเวทนาขึ้นมาเน้น เพราะฉะนั้นเมื่อปล่อยเวทนาคือว่าปล่อยสุขเสียได้ ก็เป็นอันว่าท่านไม่กังวลอีกแล้ว จึงเกิด ความรู้ความเข้าใจธรรมแจ่มแจ้งหมด พระพุทธองค์ทรงใช้เวทนาในการสร้างแรงจูงใจพระ โมกคัลลาและพระสารีบุตร

4.1.7 ตามแนวพุทธวิธีเพื่อสร้างแรงจูงใจพระญาติที่มีพระเจ้าสุทโธทนะเป็น ประธาน

พระพุทธเจ้าได้เสด็จกรุงกบิลพัสดุ์ สักกชนบทเมื่อเสด็จ ไปถึง พระญาติมี พระเจ้าสุทโธทนะเป็นประธาน ก็ถวายการต้อนรับ และจัดให้ประทับในที่อารามของเจ้าสักกะ องค์กรหนึ่ง ชื่อว่า นิโครทจึงได้เรียกว่า นิโครธาราม ในชั้นแรก พระญาติชั้นผู้ใหญ่คือผู้ที่สูงอายุ กว่า ไม่ยอมถวายเป็นกม คือการไหว้ เพราะสักกะวงศ์เป็นผู้ที่มีมานะแรงมาก ไม่ยอมแสดงความ เคารพแก่ผู้ที่มีอายุอ่อนกว่าท่านแสดงว่าฝน โบกขรพัด ได้ตกแปลว่าฝนที่มีสีแดงพระพุทธเจ้าได้ แสดง เวสสันดรชาดก ที่มีความโดยย่อว่าพระเจ้าสัตยชัยแห่ง สีวิรัฐ ได้มีพระราชโอรสพระองค์ หนึ่ง ทรงพระนามว่าเวสสันดรประสูติแต่พระนางมัทรี พระเวสสันดรนั้น ครั้นเมื่อมีพระชนม์ เจริญขึ้น ก็ได้ทรงอภิเษกกับพระนางมัทรีมีพระราชโอรสองค์หนึ่งพระนามว่าชาติ พระธิดาองค์ หนึ่งพระนามว่ากัณหา พระเวสสันดรเป็นผู้มีพระทัยกว้างขวาง ทรงบำเพ็ญทานอยู่เสมอ มี พระอภัยอาศัยน้อมนำ ไปในทางบริจาคอย่างไม่อั้นและไม่หยุดยั้ง ได้ประทานช้างเผือกสำหรับ พระนครแก่พราหมณ์ชาวกลิงครรัฐไป ชาวเมืองจึงเกิดความไม่พอใจ ประชุมกันให้พระสัตยชัย เนรเทศพระเวสสันดร พระเจ้าสัตยชัยก็จำเป็นต้องปฏิบัติตามความประสงค์ของประชาชน เนรเทศ พระเวสสันดร ไปพร้อมกับพระชายาพระ โอรสพระธิดา ทั้ง 4 พระองค์ได้เสด็จไปผนวชเป็นฤณี อยู่ในป่า แต่ก็ยังมีพราหมณ์ชุกไปทูลขอพระชาติพระกัณหา พระเวสสันดรก็ประทานให้ ชุก ก็พากุมารกุมารีทั้งสองไป แล้วยังมีพราหมณ์มาขอนางมัทรีอีก พระเวสสันดรก็ประทานให้ไป แต่ว่าพราหมณ์ที่มาขอนางมัทรีนั้นว่าเป็นพราหมณ์พระอินทร์แปลงมา ขอแล้วก็ถวายคืนไว้ ฝ่ายชุกพาพระชาติพระกัณหาไปเฝ้าพระเจ้าสัตยชัย พระเจ้าสัตยชัยก็ทรงรับเอาทั้งสองพระองค์ ไว้ และพระราชทานทรัพย์เป็นการแลกเปลี่ยนพระราชนัดดา และพระเจ้าสัตยชัยก็ทรงพาพระ ราชนัดดาออกไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีเสด็จกลับพระนคร พระญาติที่อาวุโสกว่า เมื่อ ได้ฟังและ ได้เห็นพระพุทธจริยาต่าง ๆ ในที่สุดก็ได้ถวายบังคมด้วยกันทั้งหมดในการสร้าง

แรงจูงใจพระญาติที่อาวุโสกว่าและเป็นผู้ที่มีมานะแรงมาก พระองค์ทรงใช้ชาคกเรื่องพระเวสสันดรมาเป็นตัวสร้างแรงจูงใจ จะเห็นได้ว่าในเรื่องพระเวสสันดรนั้นกล่าวถึงทานหรือการให้ ซึ่งเป็นการให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ให้ด้วยความเต็มใจ ให้โดยไม่หวังผลตอบแทนใด ๆ ให้ในสิ่งที่ให้ยาก ให้โดยไม่หวังเกรงปัญหาใด ๆ ผู้ที่ให้ในระดับนี้ได้ต้องเป็นผู้มีจิตใจเมตตาสูง ไม่มีความเห็นแก่ตัว ไม่มีทิฏฐิมานะ เรื่องที่สองก็คือ เมื่อเกิดความผิดพลาดขึ้นพระเวสสันดรก็ยอมรับผิดโดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ พระองค์ทรงยอมลำบากลดตัวตนเองลงมาเป็นนักบวชธรรมดา อยู่ป่ากินผลไม้ต่าง ๆ เป็นอาหาร เป็นการสอนพระประยูรญาติ ของพระองค์ทางอ้อมประกอบกับกริยาอาการที่น่าเลื่อมใสของพระองค์ ทำให้พระญาติอาวุโสทั้งหลายยอมรับ และแสดงความเคารพในเวลาต่อมานั่นเอง ในเรื่องนี้พระพุทธองค์ใช้ชาคกเรื่องทานและการไม่ถือทิฏฐิของพระเวสสันดรเป็นตัวสร้างแรงจูงใจกับพระประยูรญาติของพระองค์

4.1.8 ตามแนวพุทธวิธีเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับพระราหุล

วันหนึ่งพระผู้มีพระภาคเสด็จมา ณ ที่อยู่ของสามเณรราหุล สามเณรมองเห็นแล้วปูลาดอาสนะและจัดน้ำล้างพระบาทไว้ พระผู้มีพระภาคล้างพระบาทแล้วทรงเหลือน้ำไว้ภายในภาชนะหนึ่ง เมื่อสามเณรถวายบังคมนั่งเรียบร้อยแล้ว พระองค์ได้ตรัสถามว่า “ราหุล เธอเห็นน้ำที่เหลืออยู่หนึ่งหรือไม่ว่า” สามเณรราหุลทูลว่า “เห็นพระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “คนที่พูดเท็จทั้งที่รู้ที่อยู่ก็มีคุณธรรมของสมณะเหลืออยู่น้อยเหมือนอย่างนั้นเสร็จแล้วทรงเทน้ำนั้นทิ้งเสีย ตรัสถามว่า “เธอเห็นเราเทน้ำหนึ่งทิ้งไปแล้วไหม” สามเณรราหุลทูลว่า “เห็นพระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “คนที่ไม่มี ความละเอียดในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ที่อยู่ ก็เป็นผู้ที่คุณธรรมของสมณะออกทิ้งเสียเหมือนอย่างนั้น” แล้วทรงคว่ำภาชนะลง ตรัสถามว่า “เธอเห็นภาชนะนี้คว่ำลงแล้วไหม” สามเณรราหุลทูลว่า “เห็นพระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “คนที่ไม่มี ความละเอียดในการพูดเท็จทั้งที่รู้ที่อยู่ คุณธรรมของสมณะของเขาก็ชื่อว่าคว่ำไปแล้ว เหมือนอย่างนั้น” แล้วทรงหงายภาชนะขึ้น ตรัสถามว่า “เธอเห็นภาชนะนี้วางเปล่าไหม” สามเณรราหุลทูลว่า “เห็นพระเจ้าข้า” จึงตรัสว่า “คนที่ไม่มี ความละเอียดในการพูดเท็จทั้งที่รู้ที่อยู่ คุณธรรมของสมณะของเขาก็วางเปล่า เหมือนอย่างนั้น” พระองค์ทรงตรัสเล่าเรื่องข้างต้นที่เข้าสู่สนามรบ ในอาการต่าง ๆ และสุดท้ายพระองค์ตรัสถามว่า “ราหุล ถ้ามียประโยชน์อย่างไร” สามเณรราหุลทูลตอบว่า “มีประโยชน์สำหรับสองคู่ พระเจ้าข้า” ทรงตรัสว่า “อันนั้นเหมือนกัน ราหุล บุคคลควรพิจารณาเสียก่อน จึงกระทำความด้วย กาย วาจา และใจ” สิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสร้างแรงจูงใจให้กับพระราหุลซึ่งเป็นสามเณรมีพระชนม์ 7 พรรษา³⁰ พระองค์ทรงใช้อุปกรณ์การสอน คือน้ำและภาชนะที่พระองค์ใช้ล้างพระบาทพระองค์ทรงแสดงเป็นชั้น ๆ เพื่อให้เด็กอายุ

7 ขวบเข้าใจง่าย ๆ ในการให้เห็นโทษของการพุดมูสาสิ่งเปรียบเทียบที่เป็นนามธรรม พระองค์ก็ทรงใช้สิ่งที่พระราหุลท่านเคยเห็นเคยสัมผัสมาแล้ว ไม่ว่าจะเป็นช้างต้นหรือแวนตา ทำให้พระราหุลนึกตาม ได้ถูกต้องและเห็นภาพที่พระองค์อธิบายอย่างแจ่มชัดเกิดความเข้าใจอย่างชัดเจน และสามารถนำสู่การปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง พระพุทธองค์ทรงใช้อุปกรณ์การสอนที่ง่าย ๆ และสิ่งที่เด็กอายุ 7 ขวบ เห็นอยู่จนชินตามาเป็นตัวสร้างแรงจูงใจพระราหุล

4.1.9 ตามแนวพุทธวิธีการสอนเพื่อการสร้างแรงจูงใจให้กับองคฺลิมาล

พระพุทธองค์ได้สร้างแรงจูงใจให้กับโจรองคฺลิมาลตั้งแต่แรกพบทีเดียว เพราะพระพุทธองค์เสด็จมาพระองค์เดียว ซึ่งทางที่จะผ่านป่าที่โจรองคฺลิมาลอยู่นั้น ไม่มีใครกล้าไปคนเดียวและเมื่อโจรองคฺลิมาลคิดจะปลงพระชนม์ พระพุทธเจ้าท่านก็ใช้อิทธิทธิสังขาร (การปรุงแต่งฤทธิ์ขึ้นทันใด, การบันดาลด้วยฤทธิ์) ทำให้โจรองคฺลิมาลวิ่งตามไม่ทัน ทั้ง ๆ ที่องคฺลิมาลมีพลังกำลังมาก เป็นการสร้างแรงจูงใจให้กับโจรองคฺลิมาลครั้งที่สอง และเมื่อพระองค์ตรัสว่า เราหยุดแล้ว องคฺลิมาล ท่านเล่าจงหยุดเกิดเป็นการสร้างแรงจูงใจครั้งที่สาม จนเป็นเหตุให้โจรองคฺลิมาลต้องหยุดขอฟังคำอธิบาย ซึ่งพระพุทธองค์ก็ทรงตรัสชี้ตรงจุดให้สะดุ้งใจว่า เราวางอาชญาในสรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่าหยุดแล้วในกาลทุกเมื่อ ส่วนท่านไม่สำรวมในสัตว์ทั้งหลาย เพราะฉะนั้นเราจึงชื่อว่าหยุดแล้ว ท่านยังไม่หยุดจนทำให้โจรองคฺลิมาลดวงตาเห็นธรรม และทูลขอบรรพชา พระพุทธองค์ทรงสร้างความประหลาดใจทั้งการเข้าไปเจอ การใช้อิทธิทธิสังขาร และคำพูดเป็นตัวสร้างแรงจูงใจองคฺลิมาล

4.1.10.ตามแนวพุทธวิธีการสอนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับพระจูฬปันถก

ในสมัยพุทธกาล มีพระเถระรูปหนึ่งชื่อ มหาปันถก ได้นำเอาน้องชายชื่อ จูฬปันถกมาบวชด้วยครั้นบวชแล้ว พี่ชายก็มอบหมายให้ท่องจำคาถาหรือคำฉันท์บทหนึ่งมีความยาวเพียง 4 บาทเท่านั้น แต่พระจูฬปันถก ก็ท่องจำไม่ได้ แม้เวลาจะล่วงเลยไป 4 เดือนแล้วก็ตาม พระมหาปันถกเห็นว่าน้องชายจะไปไม่ไหวแน่ ก็เลยขับไล่ให้ลาสิกขาออกไปเป็นคฤหัสถ์เสีย พระจูฬปันถกจำต้องไปพึ่งที่ยังไม่ยอมสึก จึงเดินร้องไห้เพื่อจะไปสึก พระพุทธเจ้าทอดพระเนตรเห็นเข้าทรงถามทราบเรื่องราวแล้วจึงพาพระจูฬปันถกเข้าไปในพระคันธกุฎี ทรงบอกให้พระจูฬปันถกนั่งลง ประทานผ้าขาวให้ผืนหนึ่งแล้วทรงให้เอามือลูบผ้าขาวนั้น ไปมา พร้อมกับท่องว่า “ร โหรรณ” โดยไม่ต้องคิดอะไรทั้งสิ้น เมื่อพระจูฬปันถกท่องไปลูบไป จิตก็เป็นสมาธิมีความสว่าง สะอาด สงบ เป็นลักษณะ เมื่อถึงเวลาอันเหมาะสมความรู้ระดับวิชชญาณก็เกิดขึ้น จนบรรลुพระอรหันต์ พระพุทธองค์ทรงใช้อุปกรณ์ คือผ้าขาวและคำภาวนา ในการสร้างแรงจูงใจให้กับพระจูฬปันถก

4.1.11 ตามแนวพุทธวิธีการสอนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับนางกิสาโคตมี

มีลูกสะใภ้เศรษฐีคนหนึ่งชื่อว่ากิสาโคตมี ซึ่งมีบุตรคนเดียว ต่อมาบุตรของนางได้ตายลงโดยปัจจุบันทันด่วน นางเสียอกเสียใจจนมีสติวิปลาสไปบ้าง ด้วยความรักและอาลัยในบุตร นางจึงไม่ยอมเอาศพไปฝังหรือเผาอุ้มลูกตระเวนไปตามหมู่บ้าน เพื่อหาพยาบาลนางให้ฟื้น เป็นที่น่าเวทนาสำหรับบางคนแต่ก็เป็นที่น่าขบขันสำหรับบางคน นางจะได้ยินแต่คำว่า “ไม่มี” จากทุกบ้านเรือน บางแห่งยังจับใส่โล่ส่งนางเสียอีก เวลาผ่านไปหลายวันจนศพลูกของนางขึ้นอืด นางก็ยังอุ้มต่อไป วันหนึ่งนางได้พบอุบาสกคนหนึ่ง ซึ่งได้แนะนำให้ไปขอยาจากพระพุทธเจ้า นางรีบไปยังวัดพระเชตะวันทันที เมื่อนางออกปากขอยา พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า “ยามิแม่” นางดีใจอย่างสิ้นพันธุ์ที่ได้ยินคำว่า “มี” เป็นครั้งแรกนางทูลถามว่ายานี้ประกอบด้วยอะไรบ้าง พระพุทธองค์ทรงตรัสว่า ประกอบด้วยเมล็ดพันธุ์ผักกาด นางดีใจยิ่งขึ้นเพราะเมล็ดพันธุ์ผักกาดเป็นของหาง่าย ขณะนางจะรีบไปหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดนั่นเอง พระพุทธองค์ก็ตรัสว่า ให้ไปหาเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากบ้านเรือนที่ไม่เคยมีคนตายนางออกตระเวนขอเมล็ดพันธุ์ผักกาดจากชาวบ้านอีกครั้งหนึ่ง แต่เดินจนเหนื่อยอ่อนก็หาไม่ได้เพราะทุกบ้านล้วนแต่เคยมีคนตายทั้งสิ้น ในที่สุดแสงสว่างก็เกิดขึ้นในดวงจิตของนางว่า ความตายเป็นของธรรมดา คนในโลกทุกคนต้องตาย ในโลกนี้มีคนตายมากกว่าคนเป็น ลูกของนางก็ไม่มีสิทธิพิเศษอะไร หากเป็นไปตามกฎอันเที่ยงธรรมแห่งจักรวาล ทำให้เกิดความรู้สึกใหม่ขึ้นมา นางจึงนำศพลูกไปฝังแล้วกลับไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้า ต่อมาก็ได้บรรลุพระอรหันต์ผล พระพุทธองค์ทรงสร้างแรงจูงใจให้กับนางกิสาโคตมี เริ่มตั้งแต่สร้างกำลังใจเมื่อตรัสบอกนางว่ายามิแม่ และให้นางเข้าใจไปตามกระบวนการของประสบการณ์ที่นางพบเห็นเองอย่างแจ่มแจ้ง

4.1.12 ตามแนวพุทธวิธีการสอนเพื่อสร้างแรงจูงใจให้กับพระนันทะ

คราวหนึ่ง พระนันทะซึ่งเป็นพระญาติสนิทของพระองค์ มีความกระสันอยากสึก เพราะหวาดนึกถึงคำสั่งของคนที่สั่งไว้ตั้งแต่วันที่พระศาสนาทรงพาออกบวชว่า “ขอพระลูกเจ้าฟังค่นเสด็จกลับมา” เมื่อพระพุทธเจ้าทรงทราบจึงรับสั่งให้พระนันทะเข้าเฝ้าแล้วทรงพาไปคูนางอัปสร 500 บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ผู้มีรูปร่างสวยสะคราญ เมื่อเทียบกับนางสาเกยานีผู้เป็นคนรักในโลกมนุษย์แล้ว ก็สวยกว่าหลายร้อยเท่า พระนันทะได้หลงรักนางอัปสร พระพุทธองค์จึงทรงให้คำรับรองว่า ถ้าพระนันทะประพฤติพรหมจรรย์จะให้นางอัปสรเหล่านั้น พระนันทะก็ตกลง เมื่อขำวั้นนั้นแพร่สะพัดออกไปเพื่อนพระภิกษุพากันล้อเลียนพระนันทะว่า เป็นลูกจ้างรับจ้างประพฤติพรหมจรรย์ พระนันทะเกิดความละอายใจจึงหนีกลับไปปฏิบัติธรรมอยู่คนเดียว ในที่สุดก็ได้บรรลุพระอรหันต์ผล พระพุทธองค์ทรงใช้ความอยากของ

พระนันทะเป็นสิ่งสร้างแรงจูงใจ โดยเสนอสิ่งที่ดีกว่าสวยกว่าให้เกิดความสนใจ ใช้สิ่งแวดล้อม และสภาวะจิตใจที่เกิดความละเอียดของพระนันทะเองเป็นสิ่งสร้างแรงจูงใจในลำดับต่อมา

ผู้วิจัยได้ยกตัวอย่าง โดยสรุปมาเพียง 12 เรื่องพอเป็นแนวทางจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์มีวิธีการหลากหลายวิธีในการดึงบุคคลต่าง ๆ เข้าหาธรรม ตั้งแต่ความศรัทธาในบุคลิกของพระองค์ คำตรัสที่กระตือรือร้น ปฏิหารย์ 3 เรื่องที่ผู้ฟังรู้อยู่แล้ว ใช้ผู้นำในชุมชนนั้น ๆ ใช้อุปนิสัยหรือความเคยชินของผู้ฟัง ใช้นิทานชาดก หรืออุปกรณ์ง่าย ๆ และที่สำคัญคือ อนุพุทธานุภาพ ทำให้เห็นการสร้างแรงจูงใจแบบต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า ซึ่งยังมีพระสูตรต่าง ๆ อีกมากมายในพระไตรปิฎกที่แสดงให้เห็นพุทธวิธีการสอนของพระพุทธองค์ อันแสดงให้เห็นถึงพุทธคุณ คือ ปัญญาซึ่งทำให้สำเร็จพุทธภาวะ ความเป็นประโยชน์ตนและความถึงพร้อมด้วยประโยชน์ตน เป็นต้น และความกรุณา ซึ่งให้สำเร็จพุทธกิจ ความเป็นผู้เป็นที่พึ่งของโลก และการปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น เป็นต้น

4.2. คัมภีระ เป็นแนวการสอนตามพุทธวิธีการสอนเพื่อแรงจูงใจในพุทธศาสนา

ในทางพระพุทธศาสนา ถือว่าแรงจูงใจในการกระทำของมนุษย์แบ่งออกเป็น 2 ประเภทดังนี้ 1) คัมภีระ ความพอใจ ชอบใจ ยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ไม่ดี ไม่เกื้อกูลเป็นอกุศล และ 2) นันทะ ความพอใจ ชอบใจ ยินดี อยาก รักใคร่ ต้องการ ที่ดีงาม สบาย เกื้อกูลเป็นกุศล

1) คัมภีระ แปลว่า ความกระหาย ความทะยาน ความอยาก ความเส่นหา ความร่น ความร่น ความกระสับกระส่าย ความกระวนกระวาย ความไม่รู้ อิ่ม ตามหลักปฏิจสงฆูปบาท คัมภีระเกิดจากเวทนาเป็นปัจจัย โดยมีอวิชชาเป็นมูลราก กล่าวคือ เมื่อบุคคลรับรู้อารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ที่น่าพอใจหรือไม่พอใจก็ตาม เช่น เห็นรูปสวย หรือน่าเกลียด ได้ยินเสียงไพเราะหรือหวนหวน เป็นต้น แล้วเกิดความรู้สึกสุขหรือทุกข์ หรือเฉย ๆ ขึ้น ในเวลานั้นคัมภีระก็จะเกิดขึ้นในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ถ้ารู้สึกสุขก็ยินดี ชื่นชอบ คล้อยตามไป คิดใจใฝ่รัก อยากได้ ถ้ารู้สึกทุกข์ ก็ยินร้าย ขัดใจ ชิงชัง อยากเลี่ยงหนี หรืออยาก ให้สูญสิ้นไปเสีย ถ้ารู้สึกเฉย ๆ ก็เพลิน ๆ เรื่อยเรื่อยไป อาการอย่างนี้มันเป็นไปของมันได้เอง โดยไม่ต้องใช้ความคิด ไม่ต้องใช้ความรู้ความเข้าใจอะไรเลย ดังนั้นคัมภีระอิงอาศัยเวทนา โดยมี อวิชชาเป็นตัวหนุน จึงร่นร่นหันไปหาสิ่งที่จะทำให้เวทนาแก้มันได้ และสิ่งที่คัมภีระต้องการ ก็คือ สิ่งใดก็ตามที่จะอำนวยเวทนาอันร่อยซึ่งเวทนาชื่นชอบ สิ่งทั้งหลายที่อำนวยเวทนาได้เมื่อจัดรวมเข้าประเภทกันแล้ว ก็มีเพียง 6 อย่าง เรียกว่าอารมณ์ 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

(สิ่งต้องกาย) และธรรมารมณ์ (เรื่องในใจ) เฉพาะอย่างยิ่ง อารมณ์จำพวกที่เด่นชัดกว่าเป็นรูปธรรม คือ 5 อย่างแรก ซึ่งเรียกว่า กามคุณ 5 (ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่นำใคร่หน้าพอใจ) อารมณ์ 6 โดยเฉพาะกามคุณ 5 นี้ เป็นสิ่งที่ค้นหาต้องการ คืออยาก ได้อยากเอา การแสวงหาจากอารมณ์เหล่านี้ ได้สร้างเสริมความรู้สึกลักษณะหนึ่งที่สั่งสมขึ้นด้วยความหลงผิด คือความรู้สึกว่า มีตัวตนหรืออัตตาผู้แสวงหา เมื่อเข้าใจอย่างนั้นแล้ว ก็ต้องมีความเห็นต่อเรื่องไปอีกร่าง การที่จะได้แสวงหาอยู่เรื่อยไป ก็ต้องมีตัวตนผู้แสวงหาที่เที่ยงแท้ถาวร คราวนี้ความกระหายอยากในความมีอยู่เป็นอยู่เที่ยงแท้ถาวรของอัตตาก็เกิดมีขึ้นควบคู่ไปกับการเห็นว่ามีตัวตนที่คงอยู่เที่ยงแท้ถาวรได้แต่เมื่อความเข้าใจเช่นนี้เป็นเพียงความเห็นที่ยึดถือเอาเอง และเมื่อความเห็นนั้นเอียงไปข้างหนึ่งแล้ว ก็ย่อมมีความเห็นอีกอย่างหนึ่งเอียงไปด้านตรงข้ามเกิดขึ้นมาซ้อนเป็นคู่แย้งกันว่า ตัวตนนั้นมีเพียงชั่วคราว แล้วก็ดับสิ้นพินาศขาดสูญไป ไม่คงอยู่เที่ยงแท้ถาวร ความเห็นหรือความยึดถือนี้กลับไปสัมพันธ์กันอีกกับการแสวงหาแสวงหาเวทนา กล่าวคือ ความมีอยู่คงอยู่แห่งตัวตนนั้น จะมีความหมายก็เพราะได้แสวงหาเวทนาที่ชื่นชอบใจ เมื่อใดได้เสพสม เมื่อนั้นความกระหายอยากในความเที่ยงแท้ถาวรของอัตตาก็ยังได้รับการเสริมย้ำให้แรงกล้า แต่เมื่อไม่ได้เสพสม ความดำรงอยู่ของตัวตนก็ดูจะไร้ความหมาย เมื่ออาการที่ไม่ได้เสพสมนั้นเป็นไปอย่างรุนแรงก็ถึงกับเหวี่ยงนายเกลียดชัง ไม่ปรารถนาความดำรงอยู่แห่งตัวตนอยากให้ตัวตนพรากสูญสิ้นไปเสียจากภาวะเช่นนั้น ซึ่งเรียกว่าเป็นความกระหายอยากในความขาดสูญแห่งอัตตา เกิดเป็นค้นหาอีกชนิดหนึ่งค้นหาทุกอย่างมีศูนย์รวมมุ่งมาที่ตัวตนหรือเพื่ออัตตาทั้งสิ้น รวมความค้นหาแยกออกได้ 3 อย่าง คือ 1) กามค้นหา ความกระหายอยากได้อารมณ์ที่น่าชอบใจมาแสวงหาปรนเปรอตนหรือความทะยานอยากในกาม 2) ภวค้นหา ความกระหายอยากในความถาวรมั่นคง มีอยู่คงอยู่ตลอดไป (รวมถึงใหญ่โตโดดเด่น) ของตนหรือความทะยานอยากในภพ และ 3) วิภวค้นหา ความกระหายอยากในความดับสิ้นขาดสูญ (รวมทั้งพรากพัน บั่นรอน) หรือความทะยานอยากในวิภพ ตามกฎแห่งกระบวนการค้นหา นำไปสู่การแสวงหา ปริยเสนา คือ ไปหา ไปเอาหรือรับเอา หรือหาทางอย่างไรอย่างหนึ่งที่จะให้ได้สิ่งที่ต้องการนั้นมาแสวงหา การแสวงหาไม่ใช่สิ่งเดียวกับการกระทำและอาจจะไม่เกี่ยวข้องหรือไม่ต้องใช้การกระทำเลยก็ได้

บทบาทและการทำหน้าที่ของค้นหาเหล่านี้ได้เป็นแรงจูงใจ เป็นตัวกำกับการดำเนินชีวิตส่วนใหญ่ของมนุษย์ผู้พะเน้าพะนอหล่อเลี้ยงมันไว้ และเทิดทูลให้มันเป็นผู้บังคับบัญชาที่ตนจงรักเชื่อฟัง พร้อมกันนั้น มันก็เป็นแหล่งก่อปมปัญหาให้แก่ชีวิตและสังคมของมนุษย์ เป็นที่มาของความหวัง ความหวาดกลัว ความระแวง ความเคียดแค้นชิงชัง ความมัว

เมาลุ่มหลงและความทุกข์ความเดือดร้อนต่าง ๆ ผู้ที่จะสร้างแรงจูงใจควรศึกษาทำความเข้าใจ และหาวิธีการจัดการกับตัณหาให้ถูกต้องในทางพุทธศาสนาถือว่าเป็นเรื่องที่ต้องคัดทิ้ง คือเกิดตรงไหนดับตรงนั้น

2) ฉันทะ หมายถึง กุศลธรรมฉันทะเรียกสั้น ๆ ว่ากุศลฉันทะหรือธรรมฉันทะ แปลว่า ฉันทะในกุศล คือความพอใจ ความชอบ ความอยากในสิ่งที่ดีงาม กุศล แปลว่า ดีงาม นลาต เกื้อกูล คล่อง สบาย ไร้โรค เอื้อต่อสุขภาพ ได้แก่สิ่งที่เกื้อกูลต่อชีวิตจิตใจ สิ่งที่เป็นผลดี เกื้อกูลแก่ความเจริญงอกงามในทางที่เป็น ไปเพื่อประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น⁴⁰ ส่วนธรรมฉันทะ แปลว่า ฉันทะในธรรม หรือความต้องการความจริงและสิ่งที่ดีงาม ต้องการทำให้สิ่งที่ดีงามเกิดมีขึ้น เป็นคุณประโยชน์สำเร็จผลเป็นจริงขึ้น ฉะนั้น ฉันทะจึงสัมพันธ์กับการกระทำคือการกระทำเพื่อให้รู้จริง และการกระทำเพื่อสร้างภาวะที่ดีงามหรือทำให้สิ่งดีงามเกิดมีขึ้น ด้วยเหตุนี้ตามกฎแห่งกระบวนการธรรม ท่านจึงกล่าวว่า ฉันทะนำไปสู่อุตสาหะ⁴¹ คือทำให้เกิดการกระทำ(เทียบกับตัณหาซึ่งทำให้เกิดการแสวงหา) พร้อมกันนั้นท่านก็กล่าวถึงมูลฐานของฉันทะว่า มีโยนิโสมนสิการเป็นสมุฏฐาน หมายความว่า ฉันทะเกิดจากโยนิโสมนสิการ (การคิดแยก คายคิดดูวิธี รู้จักคิด หรือคิดเป็น) ความข้อนี้อาจแสดงให้เห็นว่า ฉันทะอยู่ในกระบวนการฝ่าย ปัญญาฉันทะตั้งต้นเมื่อเริ่มมีการใช้ปัญญา (เทียบกับตัณหาซึ่งอาศัยอวิชชาเป็นฐานก่อตัว) สรุปได้ดังนี้ตัณหา มุ่งประสงค์เวทนา และจึงต้องการสิ่งสำหรับเอามาเสพสวดยเวทนา หรือสิ่งที่จะปรนปรี้อตัวตน ตัณหาอาศัยอวิชชาคอยหลอเลี้ยงและให้โอกาส พัวพันเกี่ยวเนื่องอยู่กับเรื่องตัวตน เอาอัตตาเป็นศูนย์กลาง และนำไปสู่ปริเยสนา หรือการแสวงหาลัทธิ มุ่งประสงค์อัตตะหรือตัวประโยชน์ และจึงต้องการความจริง สิ่งที่ดีงาม หรือภาวะที่ดีงาม ฉันทะก่อตัวขึ้นจากโยนิโสมนสิการ คือรู้จักคิดหรือคิดดูวิธี คิดตามสภาวะและเหตุผล เป็นภาวะกลาง ๆ ของธรรมไม่ผูกพันกับอัตตา และนำไปสู่อุตสาหะหรือวิริยะ คือทำให้เกิดการกระทำตัวอย่าง พฤติกรรมเนื่องด้วยตัณหาและฉันทะ บางคนชอบเรียบร้อยและทำให้ตัวเองดูสะอาด เพราะอยากหรรหามุคลิกดี แต่บางคนชอบเรียบร้อยและรักษาความสะอาดเพราะอยากให้ทุกอย่าง เป็นไปด้วยดี อย่างแรกเป็นแรงจูงใจที่เกิดจากตัณหา ความอยากหรรหอยากสะอาดเป็นเพียงเงื่อนใยให้ต้องเรียบร้อย จึงทำให้ฉาบฉวย ผิวเผิน เกินพอดี และอาจก่อปัญหาได้มากมาย ส่วนแรงจูงใจกรณีหลัง ได้แก่ธรรมฉันทะคนทำงานด้วยตัณหา คอยหวังจะเอาชนะคน คนทำงานด้วยฉันทะ มุ่งแต่จะเอาชนะงาน คนทำงานด้วยตัณหา ทำฮือฮาใหญ่โตเมื่อเริ่มต้น พอหาย โง่งน้างตื่นเต้น ก็ซบเซารามือหรือล็กปิดล็กเปิดคนทำงานด้วยฉันทะ ทำจริงจังยังยืนจนเสร็จ คนหนักในตัณหา เอาแต่สนุกสนานเฮฮาอยู่ไปวัน ๆ (กรณีนี้อาจมีปัจจัยซับซ้อน เช่น เอา

ความรู้แนววิปัสสนามาเป็นข้ออ้าง) คนหนักในฉันทะสามารถคิดการ ทำการเพื่อผลถึงมระยะยาว (กรณีนี้อาจมีปัจจัยซับซ้อน เช่นถ้ามีฉันทะมากเมื่อค้นหาเข้าเป็นปัจจัยหนุนก็อาจยังวางแผนใหญ่โต) ตัณห์มักง่าย ฉันทะไม่กลัวยากคนมีธรรมฉันทะ ใครรู้ข้อบกพร่องของตน และกิจของตน ยินดีปรีดาที่ได้รับรู้รับฟัง เพราะได้เครื่องชี้ช่องทางที่จะปรับปรุงตนให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น อย่างน้อยก็ได้แง่ที่จะตรวจตราให้มั่นใจในความสมบูรณ์นั้น ส่วนคนหนักในตัณหา มัวห่วงความยิ่งใหญ่ของภาพตัวตน จึงคอยรับแต่ความกระทบกระเทือนบีบคั้น และวุ่นวายกับการปกป้องตัวตนนั้นเสีย ไม่ได้รับประโยชน์จากคำดำนิวิจารณ์ค้นหาทำให้มีกำลังใจในวิธีการ ตนจะสำเร็จไม่ว่าด้วยวิธีชั่วร้ายไร้ธรรมอย่างไร เอาทั้งนั้น ช่วยคนมีธรรมฉันทะ นอกจากต้องฉลาดในวิธีการแล้ว ยังต้องให้วิธีการนั้นชอบธรรมด้วยการใช้ธรรมฉันทะจึงต้องการสติปัญญาความสามารถเหนือกว่าปกติผู้มีธรรมฉันทะพึงระวังทางผิดพลาดที่สำคัญ 2 ทาง คือ 1. ปล่อยให้ตัณหาเข้ามาแทรก สวมรับหรือชิงเอาบทบาทไปทำหน้าที่แทนฉันทะ เช่น แก้อะไรไม่สำเร็จแล้วเสียใจว่าตนไม่เก่ง (ตัวอย่างนี้อ่อนไม่เลวร้าย) 2. ขาดความรู้หรือไม่แสวงหาปัญญา ผู้รักธรรมต้องรู้แน่ชัดว่าอะไรเป็นธรรม มิฉะนั้นอาจทำการผิดพลาดได้ ความรักธรรมและความรู้ธรรมต้องมาด้วยกัน จึงจะทำความจริง ความถูกต้องดีงามที่ประสงค์ให้สำเร็จได้ ข้อนี้ช่วยเน้นหลักการใหญ่ของพุทธธรรมที่ถือปัญญาเป็นองค์ธรรมหลักในมรรคาแห่งการพัฒนาชีวิต

สรุปตามพุทธวิธีในการสอนเพื่อการสร้างแรงจูงใจ ผู้สร้างแรงจูงใจต้องเข้าใจเรื่องตัณหาและฉันทะให้ถูกต้องสิ่งที่ต้องพยายามทำให้ลดน้อยลงหรือหมดไปทั้งตัวผู้สอนและผู้เรียนคือแรงจูงใจที่ทำให้เกิดการแสวงหาที่ไม่ต้องใช้การกระทำหรือไม่ใช้การกระทำ (ตัณหา) สิ่งที่ต้องสร้างให้เกิดขึ้น และสามารถนำไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ คือ อุสาหะหรือวิริยะทำให้เกิดการกระทำ (ธรรมฉันทะ)

4.3 อนุพุทธิกถาธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงใช้ในการสอนเพื่อให้เกิดแรงจูงใจ

คำว่าอนุพุทธิกถา แปลว่า เทศนาที่แสดงไปโดยลำดับ เพื่อฟอกอหัยาศัยของสัตว์ให้หมดจดเป็นขั้น ๆ จากง่ายไปหายาก เพื่อเตรียมจิตของผู้ฟังให้พร้อมที่จะรับฟังอริยสัจ 4 มี 5 คือ 1) ทานกถา พรรณนาทาน 2) สีลกถา พรรณนาศีล 3) สัคคกถา พรรณนาสวรรค์ คือความสุขที่พึงพร้อมด้วยกาม 4) กามาทีนวกถา พรรณนาโทษของกาม และ 5) เนขัมมานิสังสกถา พรรณนาอนิสังส์แห่งการออกจากกาม

4.3.1 รูปแบบการแสดงอนุพุพพิกา อนุพุพพิกาเป็นธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงสร้างแรงจูงใจกับนราวาสที่ยังไม่รู้ธรรมมาก่อน โดยมีเป้าหมายแตกต่างกันตามอุปนิสัยวาสนาบารมีของผู้ฟัง คือ

1. แสดงอนุพุพพิกาเพื่อปรับจิตของผู้ฟังให้เป็นจิตที่ปราศจากนิวรณ์ เพื่อเตรียมพร้อมรับฟังอริยสัจ 4 เหมาะสำหรับผู้ฟังที่มีอินทรีย์อ่อน (ไม่พร้อมบรรลุดรรมทันที)

2. แสดงอนุพุพพิกาเพื่อให้ผู้ฟังบรรลุดรรมทันที (มิได้แสดงอริยสัจ 4) เหมาะสำหรับผู้มีอินทรีย์แก่กล้า (พร้อมบรรลุดรรมในทันที)

3. แสดงอนุพุพพิกาเพื่อให้ผู้ฟังเห็นโทษของกามคุณและคิดอยากออกบวชแล้วบำเพ็ญเพียรปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน จนบรรลุดรรม

ขั้นตอนที่พระพุทธเจ้าก่อนแสดงอนุพุพพิกาประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ

1. ตรวจสอบความพร้อมของผู้รับฟัง
2. แก้ไขปัญหา (สร้างแรงจูงใจ สร้างศรัทธา)
3. ตรวจสอบศรัทธา
4. แสดงอนุพุพพิกา

4.3.2 วิธีการแสดงอนุพุพพิกา วิธีแสดงอนุพุพพิกา เป็นวิเทศนาแบบอนุศาสนิปาฎิหาริย์ คือ สั่งสอนให้เข้าใจเรื่องต่าง ๆ ตามความเป็นจริง ในบางครั้งพระพุทธองค์จะทรงใช้ปาฎิหาริย์ 3 อย่างใดอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างพร้อมกัน เพื่อสร้างแรงจูงใจเตรียมความพร้อมสร้างศรัทธาโน้มน้าวใจให้สนใจ พร้อมทั้งจะรับฟังธรรมจากพระพุทธองค์ข้อธรรมในอนุพุพพิกาที่ได้แสดงโดยพระอรรถกถาจารย์ มีการอธิบายดังนี้

1. ทานกถา จะใช้คำอธิบายที่หลากหลาย เช่น คำอธิบายทานโดยตรง, คำอธิบายทานที่เข้าใจง่าย, คำอธิบายทานโดยอุปมาเปรียบเทียบ, คำอธิบายทานบารมี, และทานเพื่อศีล

2. สีลกถา จะใช้คำอธิบายที่หลากหลาย เช่น คำอธิบายศีลโดยตรง, คำอธิบายศีลที่เข้าใจโดยง่าย, พุทธพจน์สรูปศีล, คำอธิบายศีลอุปมาเปรียบเทียบ, คำอธิบายศีลบารมี, คำอธิบายศีลเพื่อสวรรค์

3. สักคกถา มีเนื้อหากล่าวถึงความสุขในสวรรค์, สาเหตุที่ได้อยู่ในสวรรค์, และสวรรค์ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน

4. กามาทีนวกถา มีเนื้อหากล่าวถึงโทษของกามทั้งหลาย เช่น กามทั้งหลาย มีความร่อน้อยมีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก

5. เนกขัมมานิสังสกถา เป็นการกล่าวถึงเรื่องอานิสงส์แห่งการออกจากกาม ประกอบด้วยคุณของการบรรพชา และคุณในฉาน

รูปแบบวิธีการแสดงอนุப்புฬกถามี 3 วิธี คือ

1. อนุப்புฬกถาแสดงตามลำดับครบทั้ง 5 เรื่อง ประกอบด้วย ทานกถา สีสกถา สักคกถา กามาทินวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา

2. อนุப்புฬกถาแสดงไม่ครบทั้ง 5 เรื่อง เช่น แสดงเฉพาะกามาทินวกถาทำให้ผู้ฟังเกิดสลดเห็นโทษภัยของกาม จนคิดหาทางออกจากกาม

3. อนุப்புฬกถาแสดงไม่ตามลำดับก่อนหลัง คือเริ่มแสดงกามาทินวกถาเป็นประธาน แล้วตามด้วยหัวข้อธรรมอื่น เหมาะกับบุคคลที่เป็นพ่อค้า คหบดี เศรษฐี หากเป็นบุคคลที่มีอริยาศยชอบให้ทาน พระพุทธรองค์ก็จะทรงแสดงทานกถาเป็นประธาน หากเป็นบุคคลคิดทำร้ายเบียดเบียน พระพุทธรองค์ก็จะทรงแสดงเรื่องสีสกถาเป็นประธาน หากเป็นบุคคลที่ชอบเสพกามจะทรงแสดงสักคกถาเป็นประธาน และหากเป็นบุคคลที่เริ่มเบื่อหน่ายในกามคุณแล้วพระองค์จะแสดงเนกขัมมานิสังสกถาเป็นประธาน

4.3.3 ปัญหาและอุปสรรคในการแสดงอนุப்புฬกถา มีองค์ประกอบ 3 ด้านคือ

1. อุปสรรคในด้านผู้แสดง 2. อุปสรรคในด้านเนื้อหาธรรม 3. อุปสรรคในด้านผู้ฟัง สรุปได้ดังนี้

1. อุปสรรคในด้านผู้แสดง สำหรับผู้แสดงคือพระพุทธรเจ้าในพระพุทธรองค์อยู่ในฐานะของผู้ไม่มีปัญหา และอุปสรรคในการแสดงธรรมเนื่องจากทรงมีองค์ประกอบทั้งด้านจิตภาพและกายภาพ ส่วนผู้แสดงที่เป็นพระสาวกนั้น มีทั้งที่บรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วและบรรลุธรรมขั้นอื่น ๆ หรือยังไม่บรรลุธรรมเลย อุปสรรคในการแสดงธรรมย่อมมีความแตกต่างกันไปโดยลำดับในปัจจุบันผู้แสดงมีทั้งเป็นพระสงฆ์และฆราวาส ซึ่งมีวิธีการแสดงที่แตกต่างกันไปตามความรู้ของตนส่วนใหญ่จะเป็นผู้ที่ยังไม่บรรลุธรรม การสอนจึงอาจผิดเพี้ยนไปจากความจริง

2. อุปสรรคในด้านเนื้อหา เนื้อหาอนุப்புฬกถาตามคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงไว้โดยย่อ แต่คัมภีร์ชั้นอรรถกถาแสดงอนุப்புฬกถาไว้โดยพิสดาร 48 โดยรวมแล้วมีเนื้อหาเรียงตามลำดับข้อธรรมทั้ง 5 กล่าวคือ ทานกถา สีสกถา สักคกถา กามาทินวกถา และเนกขัมมานิสังสกถา เนื้อหาเหล่านี้มิได้ประสงค์ให้ผู้ฟังบรรลุธรรมทันที แต่เป็นการสร้างแรงจูงใจปรับสภาพจิต เตรียมความพร้อมรับฟังอริยสัจ 4 การแสดงอนุப்புฬกถาของพระพุทธรองค์มีทั้ง แสดงเนื้อหาครบทั้ง 5 เรื่องก็มี แสดงเนื้อหาไม่ครบทั้ง 5 เรื่องก็มี แสดงเนื้อหาแล้วผู้ฟังไม่สามารถบรรลุธรรมก็มี แสดง

เนื้อหาแล้วผู้ฟังบรรลุลหณทัณฑ์ก็มี โดยรวมแล้วเนื้อหาอนุพุทธพิภดาไม่ว่าเนื้อหาประการใดก็ตามผู้ที่ได้ฟังอนุพุทธพิภดาจากพระพุทธองค์จะมีจิตที่ปราศจากนิเวศน์เมื่อได้ฟังอริยสังขัจฉิสำเร็จเป็นอริยบุคคล อุปสรรคด้านเนื้อหาในสมัยยุคพุทธกาลจึงไม่มี

3. อุปสรรคในด้านผู้ฟังธรรม ในสมัยพุทธกาล ผู้ฟังจะมีอุปสรรคใน

ช่วงแรกเท่านั้น เช่น ไม่ศรัทธาเลื่อมใส ไม่สนใจ เมื่อหน่ายชีวิต ยังเชื่อดลัทธิเดิมของตนอยู่ เป็นต้น⁴⁹ เมื่อพระพุทธองค์ทรงแก้ไขปัญหาแล้ว บุคคลนั้นจะสามารถฟังธรรมจนบรรลุลหณทัณฑ์ได้ มองภาพโดยรวมแล้วถือว่าผู้ฟังยุคพุทธกาล ไม่มีปัญหา เพราะได้สำเร็จเป็นพระอริยบุคคลเกือบทุกคนสามารถแบ่งประเภทบุคคลผู้ฟังอนุพุทธพิภดา 2 ประเภท คือ 1) ประเภทที่ฟังอนุพุทธพิภดาแล้วไม่บรรลุทัณฑ์ จะบรรลุก็ต่อเมื่อจบอริยสัง 4 หรือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานก่อน มีทั้งไม่สามารถเป็นพระอรหันต์บวชแล้วเป็นพระอรหันต์ เป็นพระอรหันต์แล้วบวช เป็นพระโสดาบันแล้วบวชและปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน ไม่ได้เป็นโสดาบันแต่เห็นโทษการครองเรือน แล้วบวชจนสำเร็จเป็นพระอรหันต์ และ 2) ประเภทที่ฟังอนุพุทธพิภดาแล้วบรรลุทัณฑ์ โดยไม่ได้ฟังอริยสัง 4 หรือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน บุคคลเช่นนี้เป็นผู้ที่สะสมวาสนาบารมีมาเต็มที่แล้ว เพียงได้ฟังอนุพุทธพิภดาจากพระพุทธองค์ก็สำเร็จมรรคผลโดยง่าย เช่น พระเจ้ามหาโกปปีนะและพระนางอโนชาทวีพร้อมด้วยบริวาร เมื่อได้ฟังอนุพุทธพิภดาแล้วบรรลุเป็นพระ โสดาบัน พระเจ้าสุนันทจักรพรรดิพร้อมทั้งอนุราชกุมารพร้อมทั้งบริษัท, อานันทกุมารพร้อมทั้งบริษัท 90 โกฏิ เมื่อได้ฟังอนุพุทธพิภดาแล้วบรรลุเป็นพระอรหันต์

สรุปการแสดงธรรมของพระพุทธองค์ที่ประสบผลสำเร็จ มีผู้ฟังได้ดวงตาเห็นธรรมเป็นจำนวนมาก องค์ประกอบที่มีความสำคัญที่สุด คือ ผู้แสดงธรรม เพราะพระพุทธองค์ทรงมีคุณสมบัติรู้อัธยาศัยวาสนาบารมีของสรรพสัตว์ จึงเลือกที่จะแสดงธรรมกับบุคคลที่มีความพร้อมที่จะบรรลุลหณทัณฑ์ เมื่อทรงเลือกบุคคลได้แล้ว ด้วยคุณสมบัติกำหนดรู้ใจของผู้อื่น จึงทรงรู้ว่าบุคคลนั้นยังมีปัญหาอุปสรรคอยู่ เช่น ยังไม่เลื่อมใสศรัทธา จึงทรงปรับจิตใจให้เขาเลื่อมใสศรัทธาก่อน โดยแสดงปาฏิหาริย์ 3 คือ 1) อิทธิปาฏิหาริย์ 2) อาเทศนาปาฏิหาริย์ และ 3) อนุศาสนีปาฏิหาริย์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือทั้ง 3 อย่างพร้อมกัน เมื่อเขามีศรัทธาสนใจอยากฟังธรรมแล้ว จึงแสดงเนื้อหาธรรมในอนุพุทธพิภดาที่เหมาะสมกับบุคคลผู้นั้นทำให้มีจิตใจพร้อมรับธรรมขั้นสูง พระพุทธองค์จึงประกาศอริยสัง 4 เพื่อให้บรรลุลหณทัณฑ์ต่อไป

4.4 วิธีการใช้วาจาเพื่อการจูงใจในพุทธวิธีการสอน

พระพุทธเจ้าทรงเป็นต้นแบบการใช้วาจาทั้งหมดในพระไตรปิฎกในรูปแบบ นวสังคตศาสตร์ การใช้วาจาของพระพุทธองค์จึงมีความชัดเจน เนื้อหาดี สร้างสรรค์ประโยชน์แก่ทุกฝ่ายการใช้วาจาที่สร้างสรรค์นั้น เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความสุขความเจริญของครอบครัว ซึ่งสามารถส่งผลในทางเดียวกันต่อสังคมและประเทศชาติ นับเป็นสังคมแห่งอารยะ สังคมที่มีแต่กุศลประโยชน์^{๒๒} ดังพุทธพจน์ที่ว่า “คำพูดที่มีประโยชน์คำเดียว คนฟังแล้วสงบระงับได้ ย่อมดีกว่าคำพูดที่ไร้ประโยชน์ตั้งพันคำ”^{๒๓} ลักษณะคำตรัสของพระพุทธองค์ในพระสูตรที่พอรวบรวมได้มีดังนี้

ในอภยราชกุมารสูตร ได้กล่าวถึงเกณฑ์ในการตรัสวาจาของพระพุทธเจ้า โดยพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับอภยราชกุมารดังนี้ราชกุมาร ตถาคตรู้วาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้นวาจาที่จริงแท้ แต่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้นวาจาที่จริง ที่แท้ และประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าววาจาที่ไม่จริง ไม่แท้ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ แต่วาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ตถาคตไม่กล่าววาจานั้นวาจาที่จริง ที่แท้ ที่ประกอบด้วยประโยชน์ และวาจานั้นเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจของคนอื่น ในข้อนั้น ตถาคตรู้กาลที่จะกล่าว ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะตถาคตมีความเอ็นดูในหมู่สัตว์ทั้งหลายในมรुปีณทิกสูตร ทถเขปภาณิสากยะ ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระองค์มีปกคติกถาอย่างไร บอกรูปอย่างไร พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า “ผู้มีอายุ บุคคลมีปกคติกถาอย่างไรจึงไม่ได้เถียงกับใคร ๆ ในโลก พร้อมทั้งเทวโลกมารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์แล้ว ดำรงอยู่ในโลก...เรามีปกคติกถาอย่างนั้น บอกรูปอย่างนั้น โดยประการนั้น” “ถ้อยคำที่ได้เถียงกันก่อให้เกิดทุกข์ และการทำร้ายโต้ตอบกันจะมาถึง” ในมหาสุญญตสูตร พระพุทธเจ้าตรัสถึงเรื่องที่ไม่ควรสนทนาและเรื่องที่เหมาะสมกันอย่างมีสติสัมปชัญญะ เพื่อให้จิตสงบระงับไม่เกิดความฟุ้งซ่านดังนี้เราจักไม่พูดเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องพระราชา เรื่องโจร เรื่องมหาอำนาจเรื่องกองทัพ เรื่องภัย เรื่องการรบ เรื่องข้าว เรื่องน้ำ เรื่องผ้า เรื่องที่นอน เรื่องพวงดอกไม้ เรื่องของหอม เรื่องญาติ เรื่องยาน เรื่องบ้าน เรื่องนิคม เรื่องเมืองเรื่องชนบท เรื่องสตรี เรื่องบุรุษ เรื่องคนกล้าหาญเรื่องตลก เรื่องทำน้ำ เรื่องคนที่ล่วงลับไปแล้ว เรื่องเบ็ดเตล็ด เรื่องโลก เรื่องทะเล เรื่องความเจริญและความเสื่อม ซึ่งเป็นของ

เลวทราม เป็นของชาวบ้าน เป็นปุถุชน ไม่ใช่ของอริยะ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่เป็นไป
เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนดเพื่อดับเพื่อสงบระงับ เพื่อรู้อะไร เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน....
เราจักพูดเรื่องเห็นปานนี้ คือ เรื่องความมักน้อย เรื่องความสันโดษ เรื่องความสงัด เรื่องความไม่

คลุกคลีเรื่องการปรารภความเพียร เรื่องศีล เรื่องสมาธิ เรื่องปัญญา เรื่องวิมุตติเรื่องวิมุตติญาณทัส

สนะ ในอังกุตรนิกาย จตุกกนิบาต โยธาชีวรกรก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกับวัสการพราหมณ์
ถึงสิ่งที่ควรกล่าวหรือไม่นั้น มิได้ขึ้นอยู่กับความรู้ความจริงทาง ตา จมูก ลิ้น กาย ใจแต่ขึ้นอยู่กับ
กับว่า เมื่อกล่าวถึงสิ่งที่รู้เห็นนั้นแล้ว อกุศลธรรมเสื่อมลง และกุศลธรรมเจริญขึ้นหรือไม่ ดังนี้

พราหมณ์ เราไม่กล่าวว่า “ทุกสิ่งที่ได้เห็นเป็นสิ่งที่ควรกล่าว” และไม่กล่าวว่า
“ทุกสิ่งที่ได้เห็นเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว” เราไม่กล่าวว่า “ทุกสิ่งที่ได้ฟังเป็นสิ่งที่ควรกล่าว” และ
เราไม่กล่าวว่า “ทุกสิ่งที่ได้ฟังเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว” เราไม่กล่าวว่า “ทุกสิ่งที่ได้ทราบเป็นสิ่งที่
ควรกล่าว” และ ไม่กล่าวว่า “ทุกสิ่งที่ได้ทราบเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว” เราไม่กล่าวว่า “ทุกสิ่งที่รู้
แจ้งเป็นสิ่งที่ควรกล่าว” และ ไม่กล่าวว่า “ทุกสิ่งที่รู้แจ้งเป็นสิ่งที่ไม่ควรกล่าว” เมื่อบุคคลกล่าวถึง
สิ่งใดที่ได้ฟัง สิ่งใดที่ได้ทราบ สิ่งใดที่รู้แจ้ง อกุศลธรรมเจริญขึ้นกุศลธรรมเสื่อมไป เรากล่าวว่า
“สิ่งที่ได้ฟัง สิ่งที่ได้ทราบ สิ่งที่รู้แจ้งเช่นนี้ เป็นสิ่งไม่ควรกล่าว” แต่เมื่อบุคคลกล่าวถึงสิ่งใดที่ได้
ฟัง... สิ่งใดที่ได้ทราบ... สิ่งใดที่รู้แจ้ง อกุศลธรรมเสื่อมไป กุศลธรรมเจริญขึ้น เรากล่าวว่า “สิ่งที่
ได้ฟัง สิ่งที่ได้ทราบ สิ่งที่รู้แจ้งเช่นนี้ เป็นสิ่งที่ควรกล่าว เรื่องหลักการปฏิบัติและการใช้วาจา
ของพระพุทธเจ้านั้น ในมหาโควินทสูตร ท้าวสักกะได้กล่าวยืนยันกับพวกเทพชั้นดาวดึงส์และ
สนับสนุนกุมารพรหมว่าพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงปกดิตรัสอย่างไรก็ทรงทำอย่างนั้น
ทรงมีปกติทำอย่างไรก็ตรัสอย่างนั้น จึงชื่อว่าเป็นผู้ทรงมีปกดิตรัสอย่างไรก็ทรงทำอย่างนั้น
ทรงมีปกติทำอย่างไรก็ตรัสอย่างนั้น เราไม่เคยเห็นพระศาสดาผู้ประกอบด้วยองค์คุณแม้เช่นนี้ ผู้
ทรงปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม อย่างนี้ในอดีตเลย ถึงในบัดนี้เราก็ไม่เห็น (ใครอื่น) นอกจาก
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พระพุทธเจ้านั้นมีปกติกล่าววาจาสร้างสรรค์ที่เป็นความจริง
ประกอบด้วยกุศประโยชน์เท่านั้น พระองค์มองว่า “สัจจะเท่านั้นเป็นรสที่ดีกว่ารสทั้งหลาย”^{๘๐}
แต่การพูดความจริงนั้น ก็ต้องใช้ความระมัดระวังว่า พูดไปแล้วเป็นประโยชน์หรือไม่เป็น
ประโยชน์ กุศลธรรมเจริญขึ้น อกุศลธรรมเสื่อมลงหรือไม่ ถึงกระนั้นแม้จะเป็นประโยชน์
พระองค์ก็ยังไม่รู้กาล รู้เวลา กล่าวคือทรงรู้จักเลือกเวลาที่เหมาะสมในการพูดแต่ละครั้ง.

วิภาวาทวิภาวาท นั้นเป็นการพูดหรือคิดอย่างมีเงื่อนไข มองหลายแง่ไม่มอง
อะไรแง่เดียว แล้วตีขมุมไปหมด เพราะความเป็นจริงแล้ว ในโลกียวิสัยนี้เกือบจะไม่มีอะไรที่
เป็นจริงอย่าง ไม่มีเงื่อนไข ในเงื่อนไขหนึ่ง เป็นอย่างหนึ่ง ตัดสินได้อย่างหนึ่ง พอเปลี่ยน

เลื่อนใจก็เป็นเสียอีกอย่างหนึ่ง ต้องตัดสินใจอย่างหนึ่ง จึงต้องมองความจริงหลายแง่ เช่นเด็กคนหนึ่งหนีโรงเรียนกลับบ้าน มองในแง่ขาดเรียนครูอาจตัดสินใจว่า เด็กคนนี้ไม่ดี ไม่เอาใจใส่ต่อการเรียนแต่ปรากฏว่าแม่ของเขาป่วยเป็นอัมพาต เด็กต้องกลับมาช่วยเหลือแม่ ป้อนข้าวเช็ดตัวให้แม่ พอเห็นแม่เข้า ทุกคนก็ต้องตัดสินใจว่าเด็กเป็นคนดี มีความกตัญญูเสียสละ เป็นต้น ยังมีเรื่องอื่น ๆ อีกมากในสังคมซึ่งเรามักมองในแง่เดียวแล้งตัดสินใจไปแง่เดียว อาจผิดพลาดได้มากพระพุทธองค์ทรงเรียกพระองค์ว่า วิภังชวาที แปลว่า “ผู้กล่าวจำแนก” “ผู้แยกแยะพูด” เป็นคุณบทที่คำแสดงคุณลักษณะอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า หมายความว่า ทรงแสดงธรรมแยกแยะแจกแจงออกไปให้เห็นว่า สิ่งทั้งหลายเกิดจากส่วนประกอบย่อย ๆ มาประชุมกันเข้าอย่างไร เช่น แยกแยะกระจายนามรูปออกเป็นขั้น 5 อายุตนะ 12 เป็นต้น สิ่งทั้งหลายมีด้านที่เป็นคุณและด้านที่เป็นโทษอย่างไร เรื่องนั้น ๆ มีข้อจริงเท็จอะไรบ้าง การกระทำนั้น ๆ มีแง่ถูกแง่ผิดแง่ดีแง่ไม่ดีประการใด เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจสิ่งนั้นเรื่องนั้นชัดเจน มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริงไม่มองอย่างตีคลุมหรือเห็นแต่ด้านเดียวแล้วยึดคิดในทิวฏฐิต่าง ๆ อันทำให้ไม่เข้าใจความจริงแท้ตามสภาวะสรูปด้วยเหตุผลที่กล่าวมานี้ การใช้วาจาของพระพุทธเจ้าจึงมีพลังมากมายมหาศาลการใช้วาจาของพระพุทธองค์แต่ละครั้งจึงสำเร็จสมประสงค์ และเกิดประโยชน์ต่อผู้ฟังและสังคมในสมัยพุทธกาลอย่างกว้างใหญ่ไพศาล มีผลมาจนกระทั่งจวบจนปัจจุบันนี้

4.5 องค์ประกอบที่พระพุทธเจ้าทรงสร้างแรงจูงใจจนประสบความสำเร็จ

พระพุทธเจ้ามีคุณสมบัติที่ช่วยให้การสร้างแรงจูงใจประสบความสำเร็จ ตามแนวพระพุทธคุณ 3 ประการ คือ

4.5.1 บุคลิกภาพ พระพุทธเจ้าทรงมีพระลักษณะทั้งด้านความสง่างามแห่งพระวรกายพระสุรเสียงที่โน้มนำจิตใจ และพระบุคลิกลักษณะอันควรแก่การศรัทธาประสาทะทุกประการ เช่น

1) ทรงมีพระสุรเสียงไพเราะ และตรัสพระวาจาสุภาพสละสลวย อย่างคำชมของจังกิพราหมณ์ที่ว่า “พระสมณโคดม มีพระวาจาไพเราะ รู้จักตรัสถ้อยคำได้งดงาม มีพระวาจาสุภาพ สละสลวย ไม่มีโทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน”^๑ และคำของอูตรมาณพที่ว่า “พระสุรเสียงที่เปล่งก้องจากพระโอษฐ์นั้นประกอบด้วยคุณลักษณะ 8 ประการ คือ แจ่มใส 1 ชัดเจน 1 นุ่มนวล 1 ชวนฟัง 1 กลมกล่อม 1 ไม่พร่า 1 ชิ่ง 1 กังวาน 1

2) ทรงมีพระมหาบุรุษลักษณะ 32 ประการ และอนุพยัญชนะ 80 ประการ มีพระวรกายสง่างาม ดังจังกิพราหมณ์ที่ชมพระองค์ว่า “พระสมณ โคดม มีพระรูปงาม น่าดู น่าเลื่อมใส มีพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก พระวรรณะและพระสรีระดุจดังพรหม น่าดูขมนักหนา

3) ทรงมีพระอภิปริยามารยาททุกอย่างที่งดงามน่าเลื่อมใส เริ่มแต่สมบัติผู้ดีและมารยาทอันเป็นที่ยอมรับของสังคม ตลอดจนพระบุคลิกลักษณะที่เป็นเสน่ห์ทุกประการพร้อมไปด้วยความองอาจ ความสง่างาม ความสงบเยือกเย็น การแสดงธรรมของพระองค์ นอกจากแจ่มแจ้งด้วยสังขธรรมแล้ว ยังก่อให้เกิดความรู้สึกเพลิดเพลินสุขใจ ชวนให้อยากฟังอยากใกล้ชิดพระองค์อยู่ไม่วายอย่างคำชมของบุคคลต่าง ๆ เช่น “นี่ท่านปิงคิยานิ มองเห็นสารประโยชน์อันใด จึงเลื่อมใสพระสมณ โคดมถึงเพียงนี้” “ท่านผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษผู้เฒ่าในรสอันเลิศแล้ว ย่อมไม่ปรารถนารสอื่น ๆ ที่เลวฉิบไฉ บุคคลพึงธรรมของพระสมณโคดมพระองค์นั้น โดยลักษณะใด ๆ จะโดยสุตตะโดยคยยะ โดยไวยากรณ์ หรือโดยอัฏฐกรรมก็ดี ย่อมไม่ปรารถนาวาทะของสมณะเป็นอันมากเท่าอื่น โดยลักษณะนั้น ๆ เลยฉิบฉิบ เปรียบเหมือนบุรุษผู้หิวและอ่อนเพลีย มาได้รวงน้ำผึ้ง ก็ลิ้มรส ย่อมได้รสแท้แสนชุ่มชื่น ฉับใดบุคคลพึงธรรมของท่านพระ โคดมพระองค์นั้น...ย่อมได้รับความดีใจ ปลาบปลื้มใจ ฉับนั้นเปรียบเหมือนบุรุษ ได้ไม้จันทน์ เป็นจันทน์เหลืองหรือจันทน์แดง จะสูดกลิ่นตรงที่ใด ราก ลำต้น หรือยอด กลิ่นหอมสนิทเป็นกลิ่นแท้ ฉับใด บุคคลพึงธรรมของพระ โคดมพระองค์นั้น...ก็ย่อมปราโมทย์ ได้รับความโสมนัส ฉับนั้น เปรียบเหมือนบุรุษอาพาธ เจ็บปวด เป็นไข้หนักนายแพทย์ผู้ฉลาดพึงบำบัดอาพาธเขาได้จับไว้ ฉับใด บุคคลพึงธรรมของท่านพระ โคดมพระองค์นั้นแล้ว ความโศกเศร้า ปรีทวนาการ ความทุกข์โทมนัส และความคับแค้นใจของเขาย่อมหมดไป ฉับนั้นเปรียบเหมือน สระใหญ่มีน้ำใส เย็น จืดสนิท น่าเจริญใจ มีท่าราบเรียบน่ารื่นรมย์ บุรุษผู้ร้อนด้วยแสงแดด ถูกแดดแผดเผา เหน็ดเหนื่อย หิวกระหายเดินมาถึง เขาลงไปอาบ ดื่ม ในสระน้ำนั้น พึงระงับความกระวนกระวาย ความเหน็ดเหนื่อย และความเร่าร้อนทั้งปวงได้ ฉับใด บุคคลพึงธรรมของท่านพระ โคดมพระองค์นั้นแล้ว...ความกระวนกระวายความเหน็ดเหนื่อยและความเร่าร้อนของเขาก็ย่อมระงับไปได้หมดสิ้น ฉับนั้น” “ชนทั้งหลายที่ท่านพระ โคดม ทรงชี้แจงให้เห็นแจ้งให้สมทาน ให้อาหาญให้ร้ายริงด้วยธรรมมีกตาแล้ว เมื่อลุกไปจากที่นั่งก็ยังเหลือวหลังกลับมามอง ด้วยไม่อยากจะละจากไป” สรุบบุคลิภาพของพระพุทธองค์ทรงดีพร้อมสูงสุดทุกอย่างที่มนุษย์พึงมีได้ทำให้สร้างศรัทธากับผู้พบเมื่อ ได้เห็นพระวรกายสง่างามของพระองค์เห็นพระอภิปริยาตงดงามฟังสุรเสียงอันไพเราะจนบรรลุดุจดุประสงค์ทุกครั้ง

4.5.2 คุณธรรม แสดงตามแนวพุทธคุณ 3 คือ

1) พระปัญญาคุณ ของยกมาแสดง 2 อย่าง คือ ทศพลญาณ และปฏิสัมภิทา

1.1) ทศพลญาณ คือ พระญาณอันเป็นกำลังของพระตถาคตที่ทำให้

พระองค์สามารถบันลือสีหนาท ประกาศพระศาสนาได้มั่นคง

1.1.1) ฐานานุญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะ และฐานะ คือหยั่งรู้กฎ
ธรรมชาติที่เกี่ยวกับขอบเขต และขีดขั้นของสิ่งทั้งหลายว่าอะไรเป็นไปได้ และอะไรเป็นไปได้
แค่ไหนเพียงไร โดยเฉพาะในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างเหตุกับผล และกฎเกณฑ์ทางจริยธรรมที่
เกี่ยวกับสมรรถวิสัยของบุคคลซึ่งจะได้รับผลกรรมที่ดีและชั่วต่าง ๆ กัน

1.1.2) กรรมวิปាកญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลของกรรม สามารถกำหนด
แยกการให้ผลอย่างสลับซับซ้อนระหว่างกรรมดีกับกรรมชั่วที่สัมพันธ์กับปัจจัยแวดล้อมต่าง ๆ
มองเห็นรายละเอียดและความสัมพันธ์ภายในกระบวนการการก่อผลของกรรมอย่างชัดเจน

1.1.3) สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่
คติทั้งปวง (คือสู่สุคติทุกคติหรือพ้นจากคติ) หรือปรีชาหยั่งรู้ข้อปฏิบัติที่จะนำไปสู่
อรรถประโยชน์ทั้งปวง (จะเป็นทิฏฐุชัมมิกัตถะ หรือสัมปรายิกัตถะ หรืออปรมัตถะก็ตาม) รู้ว่า
เมื่อต้องการเข้าสู่จุดหมายใด จะต้องทำอะไรบ้าง มีรายละเอียดวิธีปฏิบัติอย่างไร

1.1.4) นานาธาตุนุญาณ ปรีชาหยั่งรู้สภาวะของโลกอันประกอบด้วย
ธาตุต่าง ๆ เป็นอนนกรู้สภาวะของธรรมชาติทั้งฝ่ายอุปาทินนสังขาร และอนุปาทินนสังขาร
เช่นเรื่องชีวิต ก็ทราบองค์ประกอบต่าง ๆ สภาวะขององค์ประกอบเหล่านั้น พร้อมทั้งหน้าที่
ของมันเช่นการปฏิบัติหน้าที่ของชั้น อายตนะและธาตุต่าง ๆ ในกระบวนการรับรู้เป็นต้น

1.1.5) นานาธิมุตติกุญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธิมุตติ (คือรู้อิทธยาศัยความโน้ม
เอียง แนวความสนใจ ฯลฯ) ของสัตว์ทั้งหลายที่เป็นไปต่าง ๆ กัน

1.1.6) อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความยิ่งและความหย่อน
แห่งอินทริยข้อสัตว์ทั้งหลาย รู้ว่าสัตว์นั้น ๆ มีแนวความคิด ความรู้ ความเข้าใจ แคไหนเพียงใด
มีกิเลสมากกิเลสน้อย มีอินทริยอ่อนหรือแก่กล้าสอนง่ายหรือสอนยากมีความพร้อมที่จะเข้าสู่
การตรัสรู้หรือไม่

1.1.7) ฌานาทิสังกิลเสสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้เหตุที่จะทำให้ฌาน
วิโมกข์ และสมาบัติเสื่อมหรือเจริญ คล่องแคล่วจัดเจนหรือก้าวหน้ายิ่งขึ้นไป

1.1.8) ปุพเพนิวาสานุสสติ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติภพในหนหลังได้

1.1.9) จตุปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จิตและอุบัติทั้งหลายอันเป็นไปตาม

กรรม

1.1.10) อาสวัภยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย

1.2) ปฏิสัมภทา คือ ปัญญาแตกฉานในด้านต่าง ๆ ซึ่งมีทั่วไปทั้งใน

พระมหาสาวกทั้งหลายด้วย ดังนี้

1.2.1) อรรถปฏิสัมภทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในความหมายของ

ถ้อยคำหรือข้อธรรม ต่าง ๆ สามารถอธิบายแยกแยะออกไปโดยพิสดาร แม้ได้เห็นเหตุใด ๆ ก็
สามารถคิดเชื่อมโยงแยกแยะกระจายความคิดออกไปล่วงรู้ถึงผลต่าง ๆ ที่จะเกิดขึ้นได้ แปล
สั้น ๆ ว่าปัญญาแตกฉานในอรรถ

1.2.2) ธรรมปฏิสัมภทา ความเข้าใจแจ่มแจ้งในถ้อยคำหรือข้อธรรม

ต่าง ๆ สามารถจับใจความคำอธิบายโดยพิสดาร มาตั้งเป็นกระทู้หรือหัวข้อได้ เมื่อมองเห็น
ผลต่าง ๆ ที่ปรากฏขึ้นก็สามารถสืบสาวกลับไปหาสาเหตุได้แปลสั้น ๆ ว่าปัญญาแตกฉานใน
ธรรม

1.2.3) นิรุกติปฏิสัมภทา ความรู้แตกฉานในภาษา รู้ภาษาต่าง ๆ และ

รู้จักใช้ถ้อยคำชี้แจงแสดงอรรถและธรรม ให้คนอื่นเข้าใจและเห็นตามได้ แปลสั้น ๆ ว่าปัญญา
แตกฉานในนิรุกติ

1.2.4) ปฏิภาณปฏิสัมภทา ความมีไหวพริบ สามารถเข้าใจคิดเหตุ

ผลได้เหมาะสมทันการ และมีความรู้ความเข้าใจชัดในความรู้ต่าง ๆ ว่ามีแหล่งที่มา มี
ประโยชน์อย่างไร สามารถเชื่อมโยงความรู้ทั้งหลายเข้าด้วยกันสร้างความคิดและเหตุผลขึ้น
ใหม่ได้ แปลสั้น ๆ ว่า ปัญญาแตกฉานในปฏิภาณ

2) พระวิสุทธิคุณ ความบริสุทธิ์เป็นพระคุณสำคัญยิ่งเช่นกัน ในการที่จะทำ
ให้ประชาชนเชื่อถือและเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า มองได้จากลักษณะต่าง ๆ ดังนี้

2.1) พระองค์เองเป็นผู้บริสุทธิ์หลุดพ้นจากอาสวะกิเลสทั้งปวง ไม่

กระทำความชั่วทั้งทางกาย ทางวาจา ทางใจ ไม่มีเหตุที่ใครจะยกขึ้นมาตำหนิได้

2.2) ทรงทำได้อย่างที่สอน คือสอนเขาอย่างไร พระองค์เองก็ทรง

ประพฤติอย่างนั้นด้วย อย่างพุทธพจน์ที่ว่า ตถาคตพูดอย่างใดทำอย่างนั้น จึงเป็นตัวอย่างที่ดี
และให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในคุณค่าของคำสอนได้

2.3) ทรงมีความบริสุทธิ์พระทัยในการสอน ทรงสอนผู้อื่นด้วยมุ่งหวัง

ประโยชน์แก่เขาฝ่ายเดียว ไม่มีพระทัยเคลือบแฝงด้วยความหวังผลประโยชน์ส่วนตน หรืออามิ

สตอบแทนใด ๆ มุ่งให้บุคคลหรือหมู่คนที่อยู่ตรงหน้าได้รับผลประโยชน์สูงสุดอย่างแท้จริง พระวิสุทธิคุณเหล่านี้เป็นผลเกิดเองจากการตรัสรู้ จะเห็นได้จากคำสรรเสริญของบุคคลต่าง ๆ ในสมัยพุทธกาล เช่น "ดูกรนาคิตะ ขออย่าให้เราต้องข้องเกี่ยวกับขสเลย และขออย่าให้ขสมาข้องเกี่ยวกับเราด้วยบุคคลผู้ใดไม่ได้โดยง่ายซึ่งความสุขอันเกิดจากเนกขัมมะความสุขอันเกิดจากวิเวก ความสุขอันเกิดจากความสงบ ความสุขอันเกิดจากการตรัสรู้ เหมือนอย่างที่เราได้บุคคลผู้นั้นจึงจะยินดีความสุขแบบอาม ความสุขที่เกิดจากการหลับ และความสุขที่เกิดจากลาภสักการะและสรรเสริญ" จากคำกล่าวของพระสารีบุตรว่า "ท่านทั้งหลาย พระตถาคตมีกายสมาจาร วจีสมาจาร มโนสมาจารบริสุทธิ์ พระตถาคตมิได้มีความประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา ทางใจ ที่พระองค์จะต้องปกปิดรักษาไว้ โดยตั้งพระทัยว่า ขอคนอื่น ๆ อย่าได้รู้ถึงความประพฤติชั่วทางกายทางวาจา ทางใจของเราเลย" "ดูก่อน โมคคัลลานะ เราเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ จึงปฏิญาณ ได้ว่าเป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์ ศีลของเราบริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่เศร้าหมอง บรรดาสาวกไม่ต้องคอยรักษาเราโดยศีล และเราก็ไม่ต้องคอยคิดหวังให้สาวกช่วยรักษาเราโดยศีล เรามีอาชีวะบริสุทธิ์ มีธรรมเทศนาบริสุทธิ์...ไม่ต้องคิดให้สาวกช่วยรักษา"

3) พระกรุณาคุณ อาศัยพระมหากรุณาธิคุณ พระพุทธเจ้าจึงได้เสด็จออกประกาศศาสนา โปรดสรรพสัตว์ ทำให้พระคุณ 2 อย่างแรกคือพระปัญญาคุณ และพระวิสุทธิคุณเป็นที่ปรากฏ และเป็นประโยชน์ต่อชาวโลกอย่างแท้จริง เสด็จไปช่วยเหลือแนะนำสั่งสอนมนุษย์ทั้งที่เป็นกลุ่มและที่เป็นรายบุคคล โดยไม่เห็นแก่ความเหนื่อยยากลำบากของพระองค์เอง พระมหากรุณาธิคุณเหล่านี้ พึงเห็นตามคำสรรเสริญและคุณธรรมอื่น ๆ ที่แสดงออก ความกรุณาที่แสดงออกอย่างได้ผลดีนั้น ต้องอาศัยอุเบกขา และสติสัมปชัญญะเข้าประกอบด้วย ในกรณีต่าง ๆ และในกรณีนั้น ๆ จะต้องเข้าใจความหมายของอุเบกขาให้ถูกต้องด้วย นอกจากนี้ ความกรุณาที่แสดงออกในทางการอบรมสั่งสอน ย่อมเป็นส่วนประกอบสำคัญให้เกิดคุณลักษณะผู้สอนที่เรียกว่า องค์คุณของกัลยาณมิตรองค์คุณของกัลยาณมิตร ซึ่งมี 7 ประการดังต่อไปนี้

1. ปิโย – น่ารัก (ในฐานะที่วางใจและสนิทสนม)
2. ครุ – น่าเคารพ (ในฐานะให้เกิดความรู้สึกรอบอุ้มใจ เป็นที่พึ่งได้และปลอดภัย)
3. ภาวนีโย – น่ายกย่อง (ในฐานะทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง)
4. วตธา – รู้จักพูด (คอยให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี)

5. วจนกษ โม – อคทนต่ออ้อยคำ (พร้อมที่จะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ อยู่เสมอและสามารถรับฟังได้ด้วยความคิดที่อดทนไม่เบื่อ)

6. คมภิรณญ กถ กตดา – (กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่าง ๆ ที่ถกซึ่งได้)

7. โน จฏฐาเน นิโยชเย – (ไม่ชักจูงไปในทางเสื่อมเสีย)

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า ความสัมพันธ์ของผู้สอนที่มีต่อผู้เรียนนั้น อยู่ในฐานะเป็นกัลยาณมิตร คือเป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำผู้เรียนให้ดำเนินก้าวหน้าไปในมรรคาแห่งการฝึกอบรมองค์คุณทั้ง 7 นี้ เป็นคุณลักษณะที่ผู้สอนหรือครูผู้มีความกรุณาโดยทั่วไปจะมีได้ไม่จำกัดเฉพาะพระพุทธเจ้าเท่านั้นการตั้งใจเพื่อเข้าสู่ธรรมะ หรือ สติภาวนาของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง แม้เป็นเพียงธรรมกถาหรือการสนทนาทั่วไป โดยไม่มีจุดมุ่งหมายอะไรเป็นพิเศษจะดำเนินไปอย่างสำเร็จผลดีเพราะมีองค์ประกอบที่เป็นคุณลักษณะ 4 ประการ คือ

1. สนทนสนทนา ชี้แจงให้เห็นชัด ก็จะสอนอะไรก็ชี้แจงจำแนกแยกแยะอธิบายและแสดงเหตุผลอย่างชัดเจน จนผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเห็นจริงเห็นจัง เหมือนจูงมือไปเห็นกับตา
2. สมาทปนา ขวนให้อายกรับเอาไปปฏิบัติ คือสิ่งใดที่ควรปฏิบัติหรือห้าทำ ก็แนะนำหรือบรรยายให้ซาบซึ้งในคุณค่า มองเห็นความสำคัญที่จะต้องฝึกฝนบำเพ็ญจนใจยอมรับอยากลงมือทำหรือนำไปปฏิบัติ
3. สมุตเตชนา ระวังให้อาจหาญแกลัวกล้า คือปลุกเร้าใจกระตือรือร้นเกิดความรู้สึกกล้าใจแข็งขัน มั่นใจจะทำให้สำเร็จลงได้สู้งานไม่หวั่นระย่อไม่กลัวเหน้อยยาก
4. สมบุหงสนา ปลอดขโลมใจให้สดชื่นร่าเริง คือนำรูงจิตใจให้ชุ่มชื้นเบิกบาน โดยชี้ให้เห็นผลดีหรือคุณประโยชน์ที่จะได้รับและทางที่จะก้าวหน้าบรรลุผลสำเร็จยิ่งขึ้นไป ทำให้ผู้ฟังมีความร่าเริงเบิกบานใจ อรรถกถาชี้แจงเพิ่มเติมว่า ข้อ 1. ปลอดเปลื้องความโง่เขลาหรือความมึนเมา 2. ปลอดเปลื้องความประมาท 3. ปลอดเปลื้องความเกียจคร้าน 4. สัมฤทธิ์ผลการปฏิบัติ สรุปสั้น ๆ ว่า ชี้ให้ชัด ขวนให้ปฏิบัติ ระวังให้กล้า ปลุกให้ร่าเริง หรือ แจ่มแจ้ง จูงใจ แกลัวกล้า ร่าเริงพระมหากรุณาธิคุณของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงอนุเคราะห์ชาวโลกนั้น แสดงออกในพุทธกิจประจำวันหรือกิจวัตรประจำวันของพระองค์ ซึ่งเห็นได้ชัดว่า วันเวลาที่ผ่านไปแต่ละวันนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ของคนอื่น ๆ ทั้งนั้น และให้เห็นการรู้จักทำงานของพระมหาบุรุษ พุทธกิจประจำวันแบ่งเป็น 5 อย่างดังนี้

1. ปุเรภัตตกิจ พุทธกิจเช้าหรือภาคก่อนอาหาร ได้แก่ทรงตื่นพระบรรทมแต่เช้า เสด็จออกบิณฑบาต เสร็จแล้ว ทรงแสดงธรรมโปรดประชาชนในที่นั้น ๆ เสด็จกลับพระวิหารรอให้พระสงฆ์ฉันเสร็จแล้ว เสด็จเข้าพระคันธกุฎี

2. ปัจฉาภัตตกิจ พุทธกิจภาคบ่ายหรือหลังอาหาร ระยะเวลาที่ 1 เสด็จออกจากพระคันธกุฎี ทรงโอวาทพระภิกษุสงฆ์ เสร็จแล้วพระสงฆ์แยกย้ายกันไปปฏิบัติธรรมในที่ต่าง ๆ พระองค์เสด็จเข้าพระคันธกุฎีอาจทรงบรรทมเล็กน้อยแล้วถึงระยะเวลาที่ 2 ทรงพิจารณาตรวจสอบความเป็นไปของสัตว์โลก ระยะเวลาที่ 3 ประชาชนในถิ่นนั้นมาประชุมในธรรมสภา ทรงโปรดแสดงธรรม

3. ปุริมยามกิจ พระพุทธกิจที่ 1 (ของราตรี) หลังจากพุทธกิจภาคกลางวันแล้วทรงสนานแล้วพลิกพระองค์เงียบ ๆ พักหนึ่ง จากนั้นพระภิกษุสงฆ์มาเฝ้า ทูลถามปัญหาบ้าง ขอรกรรฐานบ้าง ขอให้ทรงแสดงธรรมบ้าง ทรงใช้เวลาตลอดยามแรกนี้สนองความต้องการของพระสงฆ์

4. มัชฌิมยามกิจ พุทธกิจในมัชฌิมยาม เมื่อพระสงฆ์แยกย้ายไปแล้ว ทรงใช้เวลาที่เหลืออยู่ตอบปัญหาพวกเทพทั้งหลายที่มาเข้าเฝ้า

5. ปัจฉิมยามกิจ พุทธกิจในปัจฉิมยาม ทรงแบ่งเป็น 3 ระยะเวลา ระยะเวลาแรก เสด็จดำเนินจงกรมเพื่อให้พระวรกายได้ผ่อนคลาย ระยะเวลาที่ 2 เสด็จเข้าพระคันธกุฎี ทรงบรรทมลีลาไสยาสน์อย่างมีพระสติสัมปชัญญะ ระยะเวลาที่ 3 เสด็จประทับนั่งพิจารณาสอดส่องเลือกสรรว่าในวันต่อไปมีบุคคลผู้ใดที่ควรเสด็จไปโปรด โดยเฉพาะเป็นพิเศษเมื่อทรงกำหนดพระทัยไว้แล้ว ก็เสด็จไปโปรดในภาคพุทธกิจที่ 1 คือ ปุเรภัตตกิจ การทรงให้ความสนพระทัยช่วยเหลือโปรดบุคคลผู้สมควร เป็นเฉพาะบุคคล ๆ เช่นนี้ผู้ได้รับการโปรดอาจเป็นคนชั้นสูง ชั้นต่ำ เป็นเด็ก เป็นผู้ใหญ่ ได้ทั้งสิ้น เช่นเสด็จไปโปรดเด็กชายมีภูมิกุณฑลที่กำลังนอนเจ็บหนัก⁷⁵ เสด็จไปโปรดสิงคาลกมาณพผู้โหว่ที่ศ⁷⁶ นอกจากนี้พระองค์ยังทรงเอาพระทัยใส่ในความเป็นอยู่ ทุกข์ สุข ของพระภิกษุสงฆ์ทั่วไป เช่นเสด็จไปเยี่ยมภิกษุป่วยและพยาบาลภิกษุป่วย ไข้ที่ไม่มีคนพยาบาลด้วยพระองค์เอง⁷⁷ ความกรุณาเช่นนี้เป็นเหตุ นำความเลื่อมใสศรัทธา เป็นประโยชน์ในการสอน ทรงสอนคนได้โดยไม่ต้องใช้อำนาจบังคับ ไม่ต้องใช้การลงโทษและทรงได้รับความเคารพบูชาสูงสุดด้วยความจริงใจ

สรุปคุณสมบัติที่พระองค์ที่พระองค์ทรงใช้ในการสอน

1. ทรงสอนสิ่งที่จริง และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟัง
2. ทรงรู้และเข้าใจในสิ่งที่สอนอย่างถ่องแท้สมบูรณ์

3. ทรงสอนด้วยเมตตา มุ่งประโยชน์แก่ผู้รับคำสอนเป็นที่ตั้ง
4. ทรงทำได้จริงอย่างที่สอน เป็นตัวอย่างที่ดี
5. ทรงมีบุคลิกภาพ โน้มหน้าจิตใจให้เข้าใจลึกซึ้งสนิทสนมและพึงพอใจได้

ความสุข

6. ทรงมีหลักการสอนและวิธีสอนที่ยอดเยี่ยม

4.5.3 สื่อที่พระพุทธองค์ทรงใช้ในพุทธวิธีการสร้างแรงจูงใจ พระพุทธองค์

ทรงเป็นยอดในการอุปมาอุปมัยยกตัวอย่างเปรียบเทียบ สื่อที่พระพุทธองค์ทรงยกมาเปรียบเทียบนั้นเป็นของใกล้ตัวมองเห็นง่ายเข้าใจง่าย

1. สื่อที่พระพุทธองค์ทรงนำมาใช้ การใช้อุปมาอุปมัยการสอนของพระพุทธองค์ทรงนำสิ่งต่าง ๆ รอบตัวตามธรรมชาติพบเห็นอยู่ทั่วไปในชีวิตประจำวันเป็นสื่อในการสอน เช่น ในครั้งประทับอยู่ที่ป่าสิสพวันใกล้เมืองโกสัมพดี พระองค์ทรงสอนพระภิกษุทั้งหลายโดยใช้ใบประดู่เป็นอุปมา ทรงหยิบใบประดู่มากำมือแล้วถามพระภิกษุทั้งหลายว่า ใบไม้ในป่ากับใบพระหัตถ์ที่โหนมากกว่ากัน ฯลฯ หรือทรงใช้การเทน้ำที่ละน้อย ๆ และใช้แว่นตาเปรียบเทียบจากรูปธรรมไปสู่นามธรรมให้สามเณรรวมุขซึ่งตอนนั้นอายุ 7 ขวบเข้าใจได้และที่ทรงใช้ผ้าขาวปะทานให้ท่านจูฬปันถก ลูบไปมาเพื่อสร้างแรงจูงใจในการเข้าสู่ธรรมะตามภูมิธรรมของผู้เรียนจนท่านจูฬปันถก บรรลุธรรมได้

2. การอุปมาหรือการเปรียบเทียบเพื่อสื่อให้เข้าใจ พระพุทธองค์ทรงนำสิ่งที่อยู่ตามธรรมชาติซึ่งเป็นรูปธรรมมาเปรียบเทียบกับสิ่งที่ป็นนามธรรม จนเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งเป็นที่อัศจรรย์ยิ่ง เช่นที่พระพุทธองค์ทรงนำความแก่ ความเจ็บ ความตาย ไปอุปมากับสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ “เปรียบเทียบว่า ภูเขาใหญ่ศิลาล้วนสูงจดฟ้า กลิ้งเข้ามารอบด้าน ทั้งสี่ทิศ บดขยี้สัตว์ทั้งหลายเสีย ฉันทิ ความแก่และความตาย ก็ครอบงำสัตว์ทั้งหลายนั้นนั่น” “ความตาย ความเจ็บไข้และความแก่ เป็นเหมือนไฟ 3 กอง ที่คอยไล่ตาม, กำลังที่จะรับมือได้ก็ไม่มีแรงที่จะวิ่งหนีก็ไม่พอ” “อายุของมนุษย์ทั้งหลายน้อย สัตว์นรกเพียงดูหมิ่นอายุที่น้อยนั้น, พึ่งประพาศเหมือนดังถูกไฟไหม้ศีรษะ” “รูปอุปมาเหมือนพุ่มพองแม่น้ำ เวทนาอุปมาเหมือนพองน้ำฝน สัญญาอุปมาเหมือนพยับแดด สังขารอุปมาเหมือนต้นกล้วย วิญญาณอุปมาเหมือนมายากล ฯ” “ทั้งเด็ก ทั้งผู้ใหญ่ ทั้งบัณฑิต ทั้งคนมี ทั้งคนจน ล้วนเดินหน้าไปหาความตายทั้งหมด. ภาษณะดินที่ข้างบ้านหม้อทำแล้ว ทั้งเล็กและใหญ่ ทั้งดิบและสุก ล้วนมีความแตกทำลายเป็นที่สุดฉันทิ ชีวิตของสัตว์ทั้งหลายก็มีความตายเป็นที่สุด ฉันทินั่น” “แท้จริงชายหรือ

หญิงก็ตาม ถึงยังหนุ่มยังสาวก็ตายได้. ใครเล่าจะฟังวางใจในชีวิตว่า เรายังหนุ่มยังสาวอยู่ วันคืนเคลื่อนคล้อย อายุก็น้อยเข้าลงทุกที เหมือนอายุปลาในที่น้ำจืด.ความเป็นหนุ่มเป็นสาวจะเป็นหลักอะไรได้”

สรุปว่า หลักการทั้งหมดของพระพุทธองค์นี้สามารถนำมาประยุกต์ใช้ตามแนวพุทธวิธีการสอนเพื่อสร้างบรรยากาศในการสอนให้แก่นิสิต, นักศึกษา, นักเรียนและบุคคลทั่วไปหรือแม้แต่นำไปใช้ในนักธุรกิจองค์กรต่าง ๆ เพื่อสร้างแรงจูงใจสำหรับการเผยแผ่ธรรม การชักจูงคนเข้าปฏิบัติธรรม ในการเรียนการสอน เพื่อให้เข้าถึงธรรมะในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างประเสริฐที่สุด เพราะสังคมที่มีธรรมะเป็นสังคมที่มีรากฐานแข็งแกร่งเป็นสังคมไร้ทุกข์ไทยเป็นสังคมสะอาด และเป็นสังคมแห่งความละเอียดอ่อนเกรงกลัวต่อความชั่ว

หลักธรรมะที่นำมาพัฒนารูปแบบการสอนตามแนวพุทธวิธีการสอน

หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่นำมาใช้ในงานวิจัย โดยใช้กรอบหลักธรรมตามแนวพุทธธรรมของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ผลการวิเคราะห์พบว่า หลักธรรมที่เป็นธรรมะหลัก คือ หลักอริยสัจ 4 ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ และมรรคถือเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา เป็นคำสอนที่ครอบคลุมหลักธรรมทั้งหมดในทางพระพุทธศาสนาทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติ มีคุณค่าลักษณะเด่น คือ ใช้วิธีการแห่งปัญญา ซึ่งดำเนินการแก้ไขปัญหตามระบบแห่งเหตุผล เป็นแบบอย่างของการแก้ไขปัญหาที่ปวง หลักอริยสัจ 4 นี้ สาโรช บัวศรี (2544 : 65-66) ได้กล่าวถึงว่าเป็นการค้นพบที่พระพุทธเจ้าทรงกระทำด้วยพระวิริยะอุตสาหะซึ่งนำพาพระองค์ไปสู่อิสรภาพสมบูรณ์จากทุกข์หรือสภาพซึ่งเรียกโดยทั่วไปว่า “นิพพาน” คือ ปัญหาทุกข์อย่างได้หมดสิ้นไป อาจสรุปได้ในสิ่งที่เรียกว่า “อริยสัจ 4” ดังนี้

ทุกข์ (ความทุกข์) ชีวิตเริ่มมีความทุกข์มาตั้งแต่เริ่มต้น ประการแรก การเกิดเต็มไปด้วยความเจ็บปวดและทรมาน แล้วมีความเจ็บป่วยและความเสื่อมสลายทุกช่วงชีวิตของแต่ละคนรุ่มล่อมด้วยความผิดหวัง ปราบปรามในทางที่ผิด และความอยากที่ไม่ควรได้ โกรธ ความมุงร้าย และอาฆาตมาดร้าย เป็นสิ่งที่เลวร้ายที่สุด เมื่อความตายมาถึงในที่สุดมีความเสียใจ ความเศร้า โศกและความ สิ้นหวัง ทำยที่สุดความเป็นอยู่ทั้งทางร่างกายและจิตใจ นั่นคือ ผลรวมทั้งห้าเป็นมวลรวมที่เต็มไปด้วยความทุกข์ อาจมีความสุขสนุกสนานและความสุขชั่วขณะ แต่มันอยู่อย่างผิวเผินและไม่นำพาเราหนีพ้นจากความ โกรธ ความหลง และความเสื่อมสลายไปได้เลย ในขั้นนี้นำไปสู่การสอนเด็กให้รู้สถานการณ์ที่เป็นปัญหาชีวิตของเราซึ่งเต็มไปด้วยความทุกข์ จะทำอะไรได้บ้าง เพื่อว่าชีวิตของคนอาจมีอิสรภาพจากการทรมานและความทุกข์ เมื่อนำทุกข์ไปจัดการเรียนการสอน ถือว่า เป็นขั้นปัญหา เป็นขั้นที่สอนให้ผู้เรียนได้ถกเถียงกันใน

ปัญหาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นปัญหาที่ไกลตัวหรือปัญหาที่ผู้เรียนกำลังเผชิญอยู่ อาจจะเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่เกี่ยวกับปัญหาน้ำ ดิน อากาศ ขยะ เป็นต้น การสอนในชั้นทุกชั้นหรือชั้นปัญหาเหล่านี้จะต้องให้เด็กได้ช่วยกันคิดถึงปัญหาต่าง ๆ แล้วร่วมกันสรุปถึงปัญหาที่จะต้องดำเนินการแก้ไขร่วมกันต่อไป เช่น ในหมู่บ้านไม่มีน้ำ โรงงานที่น้ำประปาสาธารณะ แหล่งน้ำเดิมมาจากบ่อหรือลำธารซึ่งเป็นน้ำที่ไม่ปลอดภัยสำหรับดื่ม จะทำอย่างไรให้มีน้ำบริสุทธิ์สำหรับดื่ม นี่คือนัยปัญหาที่เด็กร่วมกันคิด เป็นต้น

สมุทัย (สาเหตุแห่งทุกข์) ความทุกข์มีสาเหตุอยู่ในความโลภ ความลุ่มหลง ความหมกมุ่น การเสพติดหรือพุดง่าย ๆ คือ ความอยาก (ตัณหา) ในทางกลับกันความอยากนี้จะพบในวัฏจักรแห่งความชั่วร้ายของชีวิต ซึ่งเรียกว่า โขแห่งเหตุผล (ปฏิจจสมุปบาท) ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า ถ้า โขแห่งเหตุผลนี้ถูกทำลายหรือตัดขาดไปได้ วงจรแห่งความชั่วร้ายจะดับและ ความอยากจะสิ้นสุดลง ดังนั้นเมื่อความอยากหมดไป ความทุกข์หายไปและความเข้าใจเกี่ยวกับความสุขและอิสรภาพแท้จริงย่อมอุบัติขึ้นมา ด้วยวิธีนี้คนเราจะมีอิสรภาพจากความโลภ ความโกรธ และความหลง และจะมี “ชีวิต ที่ดี” หรือที่เรียกว่า “Summum Bonum” ในชีวิต โขแห่งเหตุผลนี้จะตัดขาดได้อย่างไร มันคงทำได้โดยการทำลายห้องใน โขซึ่งเรียกว่า “อวิชชา” นั่นคือ ความหลงหรือความ โง่เขลาเกี่ยวกับความจริงของชีวิตนั่นเอง ขึ้นสมุทัย ถ้านำไปใช้ในการสอนเปรียบเหมือนขั้นตั้งสมมติฐานจากประสบการณ์ในอดีต ความรู้และข้อมูลข่าวสารทั้งเก่าและใหม่ ต้องตั้งสมมติฐานต่าง ๆ ที่จะนำไปสู่การแก้ของปัญหาขึ้นมาให้ได้ อาจเรียกว่าเป็นขั้นสมมติปัญหาและวิธีแก้ โดยเด็ก ๆ ต้องร่วมกันอภิปรายวิธีแก้ปัญหา วิธีแก้ปัญหานั้นเด็กอาจได้ข้อมูลจากการฟังครู จากการบอกเล่าจากผู้ใหญ่ หรือผู้ปกครอง หรือจากเอกสารสื่อต่าง ๆ ถ้าเป็นปัญหาน้ำไม่สะอาด จะแก้ปัญหาดังกล่าวได้อย่างไร เด็ก ๆ อาจตัดสินใจค้นหาด้วยตนเองว่าน้ำชนิดไหนที่ควรได้รับการแก้ไขจากวิธีการต่อไปนี้ เช่น วิธีที่ 1 ดื่มน้ำที่นำมาจากบ่อ วิธีที่ 2 กวนด้วยสารส้ม และวิธีที่ 3 ปล่อยให้ผ่านเครื่องกรองอย่างง่ายที่นักเรียนทำขึ้นเอง เป็นต้น

นิโรธ (การดับทุกข์) เมื่อมีการทำลาย “อวิชชา” ไปได้แล้ว แรงขับ (สังขาร) ที่มีต่อการกระทำในทางหลงผิดจะเกิดขึ้นไม่ได้ และดังนั้นห้วงอื่น ๆ ใน โขจะเกิดขึ้น ไม่ได้เป็นลำดับ เมื่อถึงห้วงสุดท้าย คือ “ชรา – มรณะ” จะไม่มีความเจ็บปวด ความโศก ความเศร้า ความเสียใจ และความสิ้นหวังอีกต่อไป และดังนั้นจึงไม่มีความทุกข์ ฉะนั้นการดับทุกข์จึงอาศัยการดับความหลงเป็นส่วนใหญ่ ขึ้นนิโรธนี้ เปรียบได้กับการทดลองนำสมมติฐานทั้งหมดไปปฏิบัติจริง ปฏิเสธสมมติฐานที่ทำไม่ได้ และตั้งสมมติฐานใหม่เพื่อการทดลองต่อไป ขั้นนี้ถือว่าเป็นขั้นทดลอง ในการเรียนการสอนจะต้องให้นักเรียนได้ทดลองปฏิบัติ หรือ ลงมือปฏิบัติด้วย

ตนเอง ถ้าเป็นการแก้ปัญหาที่ไม่สะอาดเพียงพอสำหรับดื่ม จะทำอะไร อาจแบ่งนักเรียนในชั้นออกเป็น 3 กลุ่ม โดยให้กลุ่มแรกจัดการต้มน้ำ กลุ่มที่สองให้ใช้สารส้มกวนน้ำซึ่งระยะเวลาพอเพียง และกลุ่มที่สามให้กรองน้ำ แต่ละกลุ่มมีการจดบันทึกสิ่งที่ได้ดำเนินการไปทั้งหมดเพื่อเป็นการรวบรวมข้อมูล

มรรค (หนทางหรือทาง) หนทางหรือเส้นทางนำพาไปสู่การดับความหลง (“อวิชชา”) แล้วจึงไปสู่การดับทุกข์ที่เรียกว่า มรรคอันมีองค์แปด ซึ่งประกอบไปด้วยคำกล่าวสำคัญแปดประการ ซึ่งจัดแบ่งออกได้อีกเป็นสามหมวดใหญ่ ๆ คือ ศีล (ศีลธรรม) สมာธิ (การสำรวม) และปัญญา (ภูมิปัญญา) ชั้นนี้ถือได้ว่าเป็นการวิเคราะห์ข้อมูลและการสรุปจากการปฏิบัติในด้านการเรียนการสอนการวิเคราะห์ข้อมูล ครูผู้สอนต้องคอยให้ความช่วยเหลือขณะที่เด็กได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง จนกระทั่งเด็กได้ค้นพบด้วยตนเอง อย่างเช่นเรื่องน้ำที่กล่าวถึงเด็ก ๆ อาจค้นพบว่า วิธีที่ 1 น้ำที่ดื่มไม่ดีเลย และมองดูเหมือนตอนที่ตกมาจากบ่อ แต่เชื้อโรคที่ปนอยู่ตายหมด วิธีที่ 2 น้ำบ่อกวนสารส้มใสมาก และดูสะอาด แต่จริง ๆ แล้วมีเชื้อโรคปนอยู่ และวิธีที่ 3 น้ำบ่อผ่านเครื่องกรองอย่างง่าย ใสดี และดูสะอาดเหมือนกัน แต่มีเชื้อโรคปนอยู่มากมาย หลังจากนั้นเด็กร่วมกันอภิปรายและรับฟังคำแนะนำจากครู ได้ข้อสรุปในขั้นนี้ คือ วิธีที่ดีที่สุดในการได้น้ำดื่มที่ปลอดภัยจากน้ำบ่อ คือ ต้องกวนด้วยสารส้มให้อุณหภูมิต่าง ๆ ตกตะกอนก่อนแล้วดื่มให้เล็ดคนออกจากรมมะหลัก คือ อริยสัจ 4 แล้ว ยังพบว่ามรรคอื่น ๆ ที่นำมาประกอบในงานวิจัยครั้งนี้ หรือเป็นธรรมะประกอบ ได้แก่ หลักกัลยาณมิตร หลักโยนิโสมนสิการ หลักไตรสิกขาและหลักอิทธิบาท 4 โดยเหตุที่การจะเริ่มต้นแก้ปัญหาด้วยวิธีการแห่งปัญญา ตามแนวอริยสัจ 4 จำเป็นต้องใช้หลักธรรมที่เป็นธรรมะประกอบดังนี้

เริ่มจากหลักกัลยาณมิตร เป็นหลักธรรมที่ถือเป็นองค์ประกอบภายนอก หมายถึง คำบอกเล่า ข่าวสาร คำชี้แจง อธิบาย การแนะนำชักจูง การสั่งสอน การถ่ายทอด การได้เรียนรู้จากผู้อื่น หรือเป็นตัวช่วยให้ผู้อื่นดำเนินการในแนวทางการฝึกฝนอบรมอย่างถูกต้อง ถ้าครูมีความเป็นกัลยาณมิตร กับศิษย์ จะทำให้ศิษย์รู้สึกมีความมั่นคงและอบอุ่นทางจิตใจ เมื่อครูสอนก็ทำให้ศิษย์เกิดความศรัทธา เกิดเจตคติที่ดี เคารพเชื่อฟัง ดังนั้น คำแนะนำสั่งสอนของครูจึงมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นอย่างมาก เด็กปฐมวัยเป็นวัยเริ่มแรกของชีวิต ต้องการการอบรมเลี้ยงดูจากพ่อแม่ ผู้ปกครอง หรือผู้อื่น วัยนี้ถือว่าเป็นผู้มีปัญญายังไม่แก่กล้า ยังต้องการการแนะนำชักจูงจากผู้อื่น การพัฒนาปัญญา นับว่าควรเริ่มต้นจากองค์ประกอบภายนอก คือ ความมีกัลยาณมิตร (กัลยาณมิตรตदा) สำหรับให้เกิดศรัทธา (ความมั่นใจด้วยเหตุผลที่ได้พิจารณาเห็นจริงแล้ว) ก่อนซึ่งครูเป็นผู้ชี้แนะให้เด็กได้ตระหนักถึงปัญหาหรือทุกขนั้นเอง

หลักโยนิโสมนสิการ เป็นหลักธรรมต่อมาที่ใช้ถือเป็นองค์ประกอบภายใน หมายถึง การพิจารณาสืบค้นถึงต้นเหตุ การใช้ความคิดสืบสาวตลอดสาย การคิดอย่างมีระเบียบ การรู้จักคิดพิจารณาด้วยอุบาย การคิดแยกแยะ พิจารณาผลตามสภาพของสิ่งนั้น ๆ โดยไม่เอาความรู้สึกเข้าร่วมด้วย เริ่มตั้งแต่ นำความเข้าใจตามแนวศรัทธาไปเป็นพื้นฐานในการใช้ความคิด อย่างอิสระด้วยโยนิโสมนสิการ ทำให้ปัญญาเจริญยิ่งขึ้น หากเด็กปฐมวัยได้รับการฝึกอย่าง ถูกต้องจากองค์ประกอบภายใน เมื่อโตขึ้นเป็นผู้ใหญ่ก็จะเป็นคนที่คิดอย่างมีระบบและคิดอย่าง ถูกต้องบนพื้นฐานของเหตุ และผล เพราะ ได้รับการฝึกใช้ความคิดให้รู้จักคิดอย่างถูกวิธี คิด อย่างมีระเบียบคิดอย่างวิเคราะห์ ซึ่งเป็นขั้นตอนของการสร้างปัญญา ไม่ใช่ตัวปัญญา แต่เป็น เหตุให้เกิดปัญญาในที่สุด หากเป็นการแก้ปัญหาก็แก้ปัญหาคด้วยเหตุและผล ปัญหาก็ได้รับการ แก้ไขในที่สุด

หลักไตรสิกขา เป็นหลักธรรมที่นำมาฝึกฝนพัฒนาคนให้ครบทั้ง 3 ด้าน ของชีวิต คือ ด้านที่หนึ่ง ด้านสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งสิ่งแวดล้อมทางสังคม คือเพื่อนมนุษย์ ตลอดจน สรรพสัตว์ หรือสิ่งแวดล้อมทางวัตถุด้วยอินทรีย์ (เช่น ตา หู) หรือด้วยกาย วาจา เรียกว่า ศีล ด้านที่สอง ด้านจิตใจ เรียกว่า สมาธิ และด้านที่สาม ด้านปัญญา เรียกว่า ปัญญา ฉะนั้น การศึกษามี 3 อย่างเรียกว่าไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ถือเป็นระบบการศึกษาที่ทำให้บุคคล พัฒนาอย่างมีบูรณาการ และให้มนุษย์เป็นองค์รวมที่พัฒนาอย่างมีคุณภาพ ซึ่งต้องเริ่มตั้งแต่ใน ระดับปฐมวัยจากการวิเคราะห์หลักการจัดการศึกษาปฐมวัย พบว่า หลักการสำคัญในการจัด ประสบการณ์การเรียนรู้ คือ การพัฒนาเด็ก โดยองค์รวมผ่านการเล่นและกิจกรรมที่เหมาะสม กับวัย จัดประสบการณ์การเรียนรู้ให้สามารถดำรงชีวิตประจำวันได้อย่างมีคุณภาพและมี ความสุข โดยมีจุดหมายให้เด็กมีพัฒนาการที่เหมาะสมกับวัย ความสามารถและความแตกต่าง ระหว่างบุคคลทั้งทางด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา การนำหลักไตรสิกขามา ใช้ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กปฐมวัยจึงเหมาะสมและสอดคล้องกับพัฒนาการของเด็กปฐมวัย คือ การพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมครอบคลุมพัฒนาการด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และ สติปัญญา

หลักอิทธิบาท 4 ถือว่า เป็นหลักธรรมที่จะช่วยให้สิ่งที่มุ่งหวังถึงในหน้าที่การงาน และการดำรงชีวิตสำเร็จสมประสงค์ ทำให้เป็นคนที่มีมานะ พากเพียร ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค เป็นคนที่มีมองการณ์ไกล คิดอะไรรู้จักซึ่งรอบคอบ ประกอบด้วยองค์ 4 มี ถิ่นทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสาเป็นธรรมะที่พัฒนาโดยอาศัยปัญญา เมื่อใช้ธรรมะนี้ ทำให้เกิดกระบวนการศึกษา โดยเป็นตัวที่คอยเสริมให้การศึกษาตามระบบของไตรสิกขา ไปสู่ความสำเร็จ ซึ่งในระดับ

ปฐมวัยมีความจำเป็นที่ควรนำหลักอิทธิบาท 4 เข้าเสริมและคอยสนับสนุนกระบวนการศึกษา เพราะการส่งเสริมและปลูกฝังให้เด็กปฐมวัยตั้งใจทำงานที่ได้รับมอบหมายให้สำเร็จนั้น จำเป็นต้องฝึกตั้งแต่ในระดับปฐมวัยเป็นต้นไป หากไปเริ่มเมื่อเด็กผ่านพ้นวัยดังกล่าวไปแล้ว เด็กก็จะเป็นคนทำงานอะไรก็ไม่สำเร็จสักอย่าง เนื่องจากขาดปัจจัยความพอใจ ความพยายาม ความจดจ่อและขาดปัญญาในการดำเนินงานที่ได้รับมอบหมายหรืองานที่ตนเองต้องทำ

สรุปได้ว่า หลักธรรมที่ได้จากการวิเคราะห์ เพื่อนำไปพัฒนารูปแบบการเรียนรู้ การสอนแบบพุทธวิธี ประกอบด้วยธรรมะหลัก คือ หลักโยนิโสมนสิการ และธรรมะประกอบ 4 หลักนั้น ได้แก่หลักกัลยาณมิตร อริยสัจ 4 หลักไตรสิกขา และหลักอิทธิบาท 4

การพัฒนาจริยธรรม

1. ความหมายของจริยธรรม

ในพจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525 ได้ให้ความหมายของคำว่า จริยธรรม ไว้ว่าหมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม ส่วน บุญ มี แทนแก้ว (2541 : 1) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมไว้ว่า หมายถึง ธรรมชาติหรือหลักธรรม ที่บุคคลควรประพฤติ และถือว่า จริยธรรม เป็นคุณธรรมที่แสดงออกทางร่างกายในลักษณะที่ดื่งามถูกต้อง อันเป็นสิ่งที่ประสงค์ของสังคม และจริยธรรมจะมีได้ต้องอาศัยหลักคำสอนทาง ศาสนา อันได้แก่ศีล ซึ่งสอดคล้องกับลัทธิ คัมภีร์. (ม.ป.ป. : 1) ได้กล่าวไว้ว่า หมายถึง การ ปฏิบัติตามคำสอนในศาสนาหรือการประพฤติตามกฎเกณฑ์ที่ถูกต้อง สถิติ วงศ์สวรรค์ (2529 : 92) กล่าวถึงความหมายของจริยธรรมในแง่ของจิตวิทยา ไว้ว่า หมายถึงลักษณะทางสังคมหลาย ลักษณะของมนุษย์ และมีขอบเขตรวมถึงการกระทำของมนุษย์ หรือพฤติกรรมทางสังคม ประเภทต่าง ๆ ด้วยลักษณะ และพฤติกรรม (การกระทำ) ที่เกี่ยวข้องกับจริยธรรม จะมี คุณสมบัติอย่างใดอย่างหนึ่งใน 2 ประเภท ต่อไปนี้คือ ประเภทแรก เป็นลักษณะที่สังคม ต้องการให้มืออยู่ในสมาชิกในสังคมนั้น มีลักษณะที่ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อคนอื่นเป็นสำคัญ เป็นพฤติกรรมที่สังคมนิยมชมชอบ ให้การส่งเสริมสนับสนุน และผู้กระทำส่วนมากเกิดความพอใจ รู้สึกว่าสิ่งที่ตนกระทำนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง และเหมาะสม ผู้มีจริยธรรมสูงจะมีลักษณะ และการกระทำที่กล่าวมานี้มาก ประการที่สอง คือลักษณะที่สังคมไม่ต้องการให้มืออยู่ในสมาชิก ในสังคมนั้น เป็นการกระทำที่สังคมลงโทษ หรือพยายามกำจัดหลีกเลี่ยงหรือควั่นที่จะกระทำ การอื่นจะก่อให้เกิดโทษ เป็นลักษณะที่สังคมรังเกียจและลงโทษเมื่อมีผู้กระทำเช่นนั้น และผู้ที่ กระทำพฤติกรรมนั้น ส่วนใหญ่จะรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ผิด เป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ไม่ดีงาม ไม่สมควร มี

ความอับอาย หรือละอาย ฉะนั้นผู้มีจริยธรรมสูง คือผู้ที่มีลักษณะและพฤติกรรมประเภทแรก
มาก และประเภทหลังน้อย

Piaget. (1960 : 1) อธิบายว่า จริยธรรม เป็นลักษณะประสบการณ์ของมนุษย์ และ
หน้าที่เกี่ยวกับกฎเกณฑ์ในการให้ความร่วมมือเกี่ยวกับการจัดเตรียมสังคมในเรื่องความสนใจ
อนามัยของแต่ละบุคคล ความสัมพันธ์ร่วมกันในรูปของสิ่งที่ควรกระทำ

Good. (1964 : 314) ให้ความหมายว่า จริยธรรม หมายถึง การปรับพฤติกรรมให้
เข้ากับกฎเกณฑ์หรือมาตรฐานของความประพฤติที่ถูกต้องหรือดีงาม

Kohlberg. (1964 : 5) กล่าวว่า จริยธรรมเป็นความรู้ที่รับผิดชอบ ชั่ว ดี เป็น
กฎเกณฑ์หรือมาตรฐานของการประพฤติปฏิบัติในสังคมซึ่งบุคคลจะพัฒนาขึ้น มีพฤติกรรม
เป็นของตนเอง โดยสังคมเป็นตัวตัดสินใจการกระทำนั้นว่า เป็นการกระทำที่ถูกต้องหรือผิด

Brown. (1965 : 411) ให้ความหมายของจริยธรรม หมายถึง ระบบกฎเกณฑ์
สำหรับวิเคราะห์การกระทำผิดหรือถูกของบุคคล ซึ่งเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการจากประสบการณ์
ของบุคคล

Hogane. (1973 : 217) ได้ให้ความหมายของจริยธรรมว่าเป็น ระเบียบกฎเกณฑ์ที่
มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อชี้แนะพฤติกรรมสังคมหรือพฤติกรรมระหว่างบุคคล สามารถระงับข้อขัดแย้ง
สิทธิและข้อผูกพันต่อกันและอย่างน้อยที่สุดก็ห้ามการกระทำที่มีเจตนาชั่วร้าย

Bandura. (1977 : 1) กล่าวสรุปว่า จริยธรรมคือ กฎสำหรับการประเมินพฤติกรรม
ที่เกิดจากการเรียนรู้

ดังนั้น โดยสรุปผู้มีจริยธรรมก็คือ ผู้ที่แสดงแต่พฤติกรรมในทางที่ดี ประพฤติปฏิบัติ
แต่ในสิ่งที่ดีงาม เป็นที่ยอมรับในสังคม เช่น มีสัมมาคารวะ เมตตา กรุณา ซื่อสัตย์ เสียสละ
เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักรับผิดชอบ รู้จักสิทธิและหน้าที่ของตน ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น

2. องค์ประกอบของจริยธรรม

กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ ได้จัดการประชุมทางวิชาการเกี่ยวกับ
จริยธรรมของไทย (22-27 มกราคม 2523) และสรุปองค์ประกอบของจริยธรรมจากผู้ทรงคุณวุฒิ
หลายท่านไว้ว่า จริยธรรมของบุคคล ประกอบด้วยสิ่งสำคัญ 3 ประการ คือ

1. ส่วนประกอบทางด้านความรู้ (Moral Reasoning) คือ ความเข้าใจในเหตุผล
ของความถูกต้องดีงาม สามารถตัดสินใจแยกความถูกต้องออกจากความไม่ถูกต้องได้ด้วยความคิด
2. ส่วนประกอบทางด้านอารมณ์ (Moral Attitude and Belief) คือ ความพึง
พอใจ ศรัทธา เลื่อมใสเกิดความนิยมยินดีที่จะรับนำจริยธรรมมาเป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติ

3. ส่วนประกอบทางด้านพฤติกรรมแสดงออก (Moral Conduct) คือ พฤติกรรมการกระทำที่บุคคลตัดสินใจจะกระทำหรือผิดในสถานการณ์แวดล้อมต่าง ๆ โดยความเชื่อที่ว่า อิทธิพลส่วนหนึ่งของการกระทำหรือไม่กระทำพฤติกรรมแบบใดจะขึ้นอยู่กับ อิทธิพลของส่วนประกอบทั้ง 3 ประการที่กล่าวมาแล้วข้างต้น และบางส่วนอาจเกิดขึ้นกับ องค์ประกอบอื่น ๆ เช่น ลักษณะทางจิตวิทยาบางประการของบุคคลนั้น ๆ หรือความรุนแรงของการบีบคั้นของสถานการณ์ที่รุนแรงบุคคลนั้นอีกด้วย (กรมวิชาการ, 2523 : 5)

Brown. (1965 : 411) ได้จำแนกองค์ประกอบของจริยธรรมออกเป็น 3 มิติคือ

1. ด้านความรู้ (Knowledge) ได้แก่ ความรู้ทางจริยธรรม ค่านิยมทางจริยธรรม ความเชื่อทางจริยธรรม การตัดสินใจทางจริยธรรม การใช้เหตุผลทางจริยธรรม
2. ด้านการประพฤติ (Conduct) หมายถึง พฤติกรรมภายนอกที่แสดงให้ปรากฏในสภาพการณ์ต่าง ๆ ได้แก่ ความประพฤติทางจริยธรรม และการกระทำทางจริยธรรม
3. ด้านความรู้สึก (Feeling) หมายถึง ความรู้สึกปฏิกิริยาที่มีต่อพฤติกรรมทางจริยธรรม ได้แก่ ความรู้ทางจริยธรรม และทัศนคติทางจริยธรรม

Hoffman. (1979 : 958-966 ; อ้างถึงใน ประเสริฐ พณิชกุล. 2534 : 22) ได้จำแนกองค์ประกอบจริยธรรมโดยมีความเชื่อว่าจริยธรรมเป็นกระบวนการสัมพันธ์ซึ่งกัน (Internationalization) ขององค์ประกอบที่มีอิสระจากกัน ได้แก่

1. ความคิดทางจริยธรรม (Moral Thought) ได้แก่ กระบวนการคิดประเมินคุณค่าพฤติกรรม จริยธรรม ได้แก่ ความคิดทางจริยธรรม การตัดสินใจทางจริยธรรม การใช้เหตุผลทางจริยธรรม เป็นต้น

2. ความรู้สึกทางจริยธรรม (Moral Felling) ได้แก่ ความรู้สึกทางจริยธรรม ทัศนคติทางจริยธรรมปฏิกิริยาทางจริยธรรม เป็นต้น

3. การกระทำทางจริยธรรม (Moral Behavior) หมายถึง การกระทำหรือพฤติกรรมที่แสดงออกทาง จริยธรรม ได้แก่ การปฏิบัติทางจริยธรรม พฤติกรรมจริยธรรม เป็นต้น

สรุปรวมความจากที่กล่าวมาข้างต้นพบว่าองค์ประกอบของจริยธรรมนั้นมี 3 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นพุทธิพิสัย (Cognitive) จิตพิสัย (Affective) และทักษะพิสัย (Psychomotor or Behavior) ซึ่งจัดเป็นการแบ่งที่ค่อนข้างหยاب มองไม่เห็นการเชื่อมโยงและยากลำบากในการประยุกต์ไปสู่การปฏิบัติ แต่อย่างไรก็ตามเมื่อพิจารณาจากแนวคิดทาง

พระพุทธศาสนาแล้ว จะสามารถมองเห็นความเชื่อมโยงที่ง่ายต่อการศึกษา(ธรรมขั้นต้น) และนำไปปลูกฝังสั่งสอนให้แก่ผู้เรียน ได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ไตรสิกขา) หรือเป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับบุคคลธรรมดาหรือผู้ครองเรือน (กุศลกรรมบถ 10, บุญกิริยาวัตถุ 3) โดยคำอธิบาย

ข้างต้นจะพบว่าองค์ประกอบของจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนาหรือระบบจริยธรรมทั้งหมดของพระพุทธศาสนานั้นหมายถึง อริยมรรคมีองค์ 8 คือ วิธีปฏิบัติสายกลางอันเป็นทางอันประเสริฐ เป็นไปเพื่อความสงบสุข มีองค์ประกอบ 8 ประการ ได้แก่ (1) สัมมาทิฐิ ปัญญาอันเห็นชอบ เห็นอริยสัจ 4 (2) สัมมาสังกัปปะ คำริชอบคือ คำริออกจากกาม คำริในอันไม่พยาบาท คำริในอันไม่เบียดเบียน (3) สัมมาวาจา เจรจาชอบ คือเว้นจากวจีหุจรีต 4 (4) สัมมากรรมมันตะ ทำการงานชอบ คือ เว้นจากกายหุจรีต 3 (5) สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ คือเว้นจากการเลี้ยงชีพในทางที่ผิด (6) สัมมาวายามะ เพียรชอบ คือเพียรใน 4 สถาน (7) สัมมาสติ ระลึกรชอบ คือระลึกในสติปฏิฐาน 4 (8) สัมมาสมาธิ ตั้งใจชอบ คือเจริญญาณ 4 ได้แก่ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และ จตุรฌาน (พระราชมุนี. 2520 : 140)

3. ความหมายของจริยธรรมตามแนวพระพุทธศาสนา

ก่อนที่จะพิจารณาว่าความหมายและโครงสร้างของจริยธรรมในพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องเข้าใจก่อนว่า “ธรรม” แบ่งออกได้เป็น 3 ประเภท ได้แก่ สังขธรรม จริยธรรม และ วิชาธรรม โดยทั้งสามประเภทนั้นต่างมีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ และต่างมีกฎเกณฑ์ที่แน่นอน โดยที่ธรรมประเภทแรกนั้นเป็นสิ่งที่อยู่จริงตามธรรมชาติ เรียกว่าสังขธรรม (Metaphysical Realities) หรือกฎธรรมชาติ (Orderliness of Nature) ซึ่งในทางพระพุทธศาสนาได้ประมวลให้เป็นหมวดหมู่ได้เป็น 5 หมวด (Five Aspects of Natural Law) ได้ดังนี้ (พระธรรมปิฎก. 2538 : 152-153 ; สมถาร พรหมทา. 2541 : 5-8)

1. อุตุนิยาม (Physical Laws) เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิ่งที่ไม่มีชีวิต หรือกฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ฝ่ายวัตถุ โดยเฉพาะความเป็นไปของธรรมชาติและความเปลี่ยนแปลงทางวัตถุ
2. พีชนิยาม (Biological Laws) เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับสิ่งที่มีชีวิต หรือกฎทางชีววิทยา
3. จิตนิยาม (Psychological Laws) เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับจิต การทำงานและการแสดงพฤติกรรมของจิต ซึ่งพระพุทธศาสนาเชื่อว่ามีระเบียบกฎเกณฑ์เช่นเดียวกับวัตถุและสิ่งมีชีวิตข้างต้น

4. ธรรมนิยาม (Karmic Laws ; Moral Laws) เป็นกฎเกณฑ์เกี่ยวกับกรรมและการให้ผลของกรรมเป็นกฎธรรมชาติเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ คือกระบวนการก่อการกระทำและการให้ผลของการกระทำหรือกระบวนการแห่งเจตจำนงหรือความคิดปรุงแต่งสร้างสรรค์ต่าง ๆ พร้อมทั้งผลที่สืบเนื่องออกไปอย่างสอดคล้องกัน

5. ธรรมนิยาม (The General Law of Cause and Effect ; Order of the Norm) เป็นกฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์และอาการที่เป็นเหตุเป็นผลกันของสรรพสิ่งทั้งหลาย โดยเฉพาะที่เรียกว่าความเป็นไปตามธรรมดา โดยกฎทั้ง 4 อย่างแรกย่อรวมลงในกฎที่ 5 (ธรรมนิยาม) ได้ทั้งหมดวิธีการและลักษณะของการจัดแบ่งเป็นหมวดหมู่ดังกล่าวข้างต้น สอดคล้องกับวิธีการจัดแบ่งประเภทสายโซ่ของสภาวะ (The Great Chain of Being) ในการศึกษาทางภววิทยา (Ontology) ซึ่งศึกษาเกี่ยวกับสิ่งที่ดำรงอยู่และใกล้เคียงกับทฤษฎีทางอภิปรัชญา (Metaphysics) ที่ศึกษาเรื่องความเป็นจริงของสรรพสิ่ง โดยที่การแบ่งสภาวะออกเป็นระดับต่าง ๆ ดังกล่าวเป็นที่ยอมรับกันอย่างกว้างขวางที่สุดในฐานะที่เป็นบทบัญญัติที่ใช้ในการจัดระเบียบสรรพสิ่งและได้มีการใช้เป็นแผนผังโครงสร้างของจักรวาลกันมานาน ซึ่งระดับของสภาวะ (Levels of Being) ทั้ง 4 ระดับ ได้แก่ แร่ธาตุ พืช สัตว์ และมนุษย์ ซึ่งสายโซ่แห่งสภาวะทั้ง 4 ระดับนี้มีความแตกต่างกันคือ

ระดับที่ 1 แร่ธาตุ = วัตถุ (Matter)

ระดับที่ 2 พืช = วัตถุ + พลังชีวิต (Life force)

ระดับที่ 3 สัตว์ = วัตถุ + พลังชีวิต + ความรู้สึกนึกคิด (Consciousness)

ระดับที่ 4 มนุษย์ = วัตถุ + พลังชีวิต + ความรู้สึกนึกคิด + ความรู้เท่าทันตนเอง (Self-awareness)

โดยที่ระดับสภาวะทั้ง 4 มีความแตกต่างกันที่ประเภท คือ มีคุณภาพต่างกัน ไม่ใช่ความแตกต่างที่สลับซับซ้อนมากหรือน้อยขององค์ประกอบอย่างเดียวกัน และระดับสภาวะทั้งหมดยังไม่มีความต่อเนื่องทางภววิทยา (Ontological Discontinuity) อีกด้วย ดังนั้นจึงปรากฏให้เห็นเพียงมิติเดียวในเชิงเส้นของระดับนั้น เช่น การมีพลังชีวิตกับไม่มี (แร่ธาตุ / พืช, สัตว์, มนุษย์), การมีความรู้สึกนึกคิดกับไม่มี (แร่ธาตุ, พืช / สัตว์, มนุษย์) และการมีหรือไม่มีความรู้เท่าทันตนเอง (แร่ธาตุ, พืช, สัตว์ มนุษย์) เป็นต้น

4. โครงสร้างของจริยธรรมตามหลักพุทธศาสนา

ดังได้กล่าวมาแล้วในข้างต้นว่าจริยธรรมในทางพุทธศาสนาคือหลักมัชฌิมาปฏิปทาซึ่งเป็นทางสายกลาง หรืออริยมรรคมีองค์ 8 นั่นเอง “อริยมรรค” มีชื่อเต็มว่า

อริยอัฏฐังคิกมัคค์ (อริย + อัฏฐังคิก + มัคค์) แปลว่า ทางมีองค์แปดประการอันประเสริฐ ทางมีองค์แปดของพระอริยะ ทางมีองค์แปดที่ทำให้คนเป็นพระอริยะ ทางมีองค์แปดที่พระอริยะคือ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบ หรือมรรคาอันประเสริฐมีองค์ประกอบแปดอย่าง ดังนี้ (พระ

ธรรมปิฎก. 2538 : 602-603)

1. สัมมาทิฐิ (เห็นชอบ) (Right View or Right Understanding)
2. สัมมาสังกัปปะ (คำริชอบ) (Right Thought)
3. สัมมาวาจา (วาจาชอบ) (Right Speech)
4. สัมมากัมมันตะ (กระทำชอบ) (Right Action)
5. สัมมาอาชีวะ (เลี้ยงชีพชอบ) (Right Livelihood)
6. สัมมาวายามะ (พยายามชอบ) (Right Effort)
7. สัมมาสติ (ระลึกชอบ) (Right Mindfulness)
8. สัมมาสมาธิ (จิตมั่นชอบ) (Right Concentration)

ซึ่งมรรคมีองค์ 8 นี้หมายความว่า ทางสายเดียวที่มีส่วนประกอบแปดอย่าง ไม่ใช่ทางแปดสายที่เชื่อมต่อกันหรือแยกต่างหากจากกัน ไม่ใช่การเดินทางจบสิ้นทางหนึ่งแล้วจึงเดินทางอีกทางหนึ่งเรื่องไปจนกว่าจะครบ และไม่ใช่หลักการที่ต้องยกขึ้นมาปฏิบัติให้เสร็จสิ้นไปทีละข้อตามลำดับ หากแต่มรรคจะประกอบขึ้นด้วยองค์แปดประการรวมกัน และผู้ปฏิบัติต้องใช้องค์ทั้งแปดของมรรคเนื่องไปด้วยกันโดยตลอด ซึ่งมรรคมีองค์ 8 สามารถนำมาจัดเป็นหมวดหมู่หรือหมวดธรรมที่เรียกว่า ธรรมชั้น 3 ธรรมชั้น คือ ศีลชั้น สมาธิชั้นและปัญญาชั้น และเรียกสั้น ๆ ว่า ศีล สมาธิ และปัญญา โดยการจัดสัมมาทิฐิและสัมมาสังกัปปะเข้าในหมวดปัญญาชั้น จัดสัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ และ สัมมาอาชีวะเข้าในหมวดศีลชั้น จัดสัมมาวายามะ สัมมาสติ และ สัมมาสมาธิ เข้าในหมวดสมาธิชั้น

5. ทฤษฎีจริยธรรม

ทฤษฎีทางจริยธรรมที่สำคัญ ๆ เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์ ดังนี้

5.1 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของเพียเจท์ (Piaget's three Stages of Moral Development) หรือพัฒนาการทางศีลธรรม 3 ชั้น ของเพียเจท์ เพียเจท์ได้แบ่งขั้นของการพัฒนาการทางจริยธรรมของมนุษย์ไว้เป็นลำดับขั้น โดยเริ่มต้นจากขั้นต่ำสุดไปจนถึงขั้นสูงสุด โดยไม่มีการข้ามขั้น ดังนี้

5.1.1 ขั้นก่อนมีจริยธรรม (Pre-moral Stage) เป็นขั้นการพัฒนาการทางศีลธรรมของเด็กตั้งแต่แรกเกิดจนถึงอายุ 1 ขวบ โดย เพียเจท์ เชื่อว่าเด็กวัยนี้ไม่มีความรู้ถึง

ศีลธรรมและจรรยาบรรณใด ๆ คือไม่มีประสบการณ์หรือความรู้เรื่องอะไรทั้งสิ้น เด็กในวัยนี้ จะมีความเห็นแก่ตัว เอาตัวเองเป็นศูนย์กลาง (Egocentric)

5.1.2 ขั้นเริ่มมีจริยธรรม (Heteronomous Stage) เป็นขั้นที่ยึดหลักการของ กฎเกณฑ์ (เด็กวัย 1-5 ขวบ) เด็กในวัยนี้เริ่มให้ความสนใจสิ่งแวดล้อม เข้าใจกฎเกณฑ์ของสังคม และยอมรับกฎเกณฑ์นั้น ๆ แต่ไม่รู้ว่ากฎเกณฑ์เหล่านี้มีไว้เพื่อประโยชน์อย่างไร แต่ทำตาม เพราะไม่ต้องการให้ถูกลงโทษ เพียงเท่านี้ เด็กในวัยนี้มีความคิดเกี่ยวกับเรื่องศีลธรรม ใน ลักษณะที่ไม่มีเหตุผล แต่มีลักษณะเป็นจริงเป็นจัง คือ คิดที่ว่าไปตามคิด ไม่มีการยืดหยุ่น วัยนี้ ไม่มีศีลธรรมของตัวเอง ยังตัดสินใจไม่ถูก เด็กจะมีความคิดเกี่ยวกับกฎเกณฑ์หรือระเบียบ ต่าง ๆ ด้วยความเชื่อมั่น 3 ประการคือ กฎเกณฑ์นั้นมีอยู่และละเมิดไม่ได้ เปลี่ยนแปลงไม่ได้ และเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์

5.1.3 ขั้นมีจริยธรรม (Autonomous Stage) เด็กอายุตั้งแต่ 5 ขวบขึ้นไป เด็กจะ เริ่มมีพัฒนาการทางจริยธรรม เริ่มมีจริยธรรมเกิดขึ้นในตนเอง จะมีความคิดเห็นเป็นของตนเอง รู้จักคิดอย่างมีเหตุผล รู้จักตัดสินใจด้วยตนเอง รู้จักคำนึงถึงความเกี่ยวข้องของสิ่งต่าง ๆ เริ่มใช้ หลักความยุติธรรมความเท่าเทียมกัน และความเสมอภาคกับบุคคลอื่น ๆ ที่มาเกี่ยวข้อง เริ่ม มองเห็นความแตกต่างระหว่างสิ่งที่ตนเองเห็น และความตั้งใจหรือเจตนาที่ไม่สามารถมองเห็น ได้ด้วยตาเปล่าได้ เด็กเริ่มตัดสินใจจริยธรรมได้อย่างถูกต้องและใช้เหตุผลจากความตั้งใจ หรือ เจตนาที่อยู่ภายในใจเป็นเกณฑ์ตัดสินใจได้ เด็กในวัยนี้จะรู้จักเหตุผล เด็กจึงมีพัฒนาการทาง จริยธรรมไปได้อย่างถูกต้อง คิดถึงการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ซึ่งกันและกัน รู้จักนับถือซึ่งกันและ กันรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา เคารพในสิทธิของผู้อื่น มีความซื่อสัตย์และยอมรับกฎเกณฑ์ของ สังคม และปฏิบัติตามเพราะเห็นว่าทำให้สังคมเรียบร้อย โดยไม่มีใครข่มขู่บังคับ เข้าใจดีว่า กฎเกณฑ์กติกาต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นนั้นอาจเปลี่ยนแปลงไปตามสถานการณ์ที่เหมาะสมได้

5.2 ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรมของ โคลเบอร์ก (Kohlberg's six Stages of Moral Development) หรือ ทฤษฎีพัฒนาการทางจริยธรรม 6 ขั้นของโคลเบอร์ก โคลเบอร์ก ได้ แบ่งพัฒนาการทางจริยธรรมออกเป็น 3 ระดับ แต่ละระดับแยกออกเป็น 2 ขั้น ตามลักษณะการ ใช้เหตุผลทางจริยธรรม โดยเริ่มตั้งแต่ขั้นต่ำสุดถึงขั้นสูงสุด ดังนี้

ระดับที่ 1 ระดับก่อนเกณฑ์ หรือก่อนมีจริยธรรม เป็นระดับต่ำสุด จริยธรรม ของเด็กระดับนี้จะถูกควบคุมด้วยการลงโทษหรือรางวัล แบ่งเป็น 2 ขั้นดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นหลบหลีกการถูกลงโทษ เป็นขั้นของการกระทำตามเพื่อหนีการถูกทำโทษ (ตั้งแต่แรกเกิด - 7 ขวบ) เด็กที่อยู่ในช่วงนี้จะมีแรงกระตุ้นทำให้เกิดพฤติกรรม หรือกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อจะหลีกเลี่ยงการถูกลงโทษ

ขั้นที่ 2 ขั้นหลักการแสวงหารางวัล (7 – 10 ปี) เป็นขั้นที่เด็กมีแรงกระตุ้นที่จะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดเพื่อให้เป็นที่ถูกใจและพอใจแก่ตนเอง เลือกระทำพฤติกรรม จริยธรรม ในส่วนที่จะนำความสุข ความพอใจ ผลประโยชน์มาสู่ตน มุ่งความพึงพอใจของตนเองเป็นสำคัญ ดังนี้พฤติกรรมทางจริยธรรมก็ต้องการให้ได้ประโยชน์ ทำเพื่อต้องการรางวัล เช่น คำชมเชย สิ่งตอบแทน เห็นความสำคัญของรางวัลมากกว่าการถูกลงโทษ

ระดับที่ 2 ระดับตามกฎเกณฑ์ คือการคล้อยตามกฎเกณฑ์ของสังคม เป็นการกระทำตามระเบียบประเพณีที่สังคมกำหนดขึ้น และถือปฏิบัติร่วมกัน แต่ก็ต้องอาศัยการควบคุมจากภายนอกในการที่จะประพฤติดี แบ่งออกเป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 3 ขั้นหลักการทำตามที่คนอื่นเห็นว่าดี (10-13 ปี) เป็นขั้นของการเป็นเด็กดี มีแรงกระตุ้นให้ประพฤติดี ปฏิบัติชอบ ไม่กระทำพฤติกรรมซึ่งคาดหวังว่าคนอื่นจะเห็นว่าไม่ดี น่าอับอาย และมีจิตสำนึกว่าจะต้องทำในสิ่งที่คนอื่นเห็นว่า ดีต้องการเป็นที่ยกย่องของคนอื่น

ขั้นที่ 4 หลักการทำตามหน้าที่ (13-16 ปี) เป็นขั้นของการปฏิบัติตามหน้าที่ที่สำคัญ เป็นการกระทำเพื่อหน้าที่ที่ตนเองรับผิดชอบ เช่น นักเรียนมีหน้าที่ในการเรียนหนังสือ เป็นต้น

ระดับที่ 3 ระดับเหนือกฎเกณฑ์ คือการมีจริยธรรมเกิดขึ้นภายในตน เป็นระดับจริยธรรมสูงสุด ผู้มีจริยธรรมขั้นนี้ถือว่าเป็นผู้มีความคิดสูงและจริยธรรมสูง แบ่งออกเป็น 2 ขั้นคือ

ขั้นที่ 5 หลักการทำตามคำมั่นสัญญา (อายุ 16 ปีขึ้นไป) เป็นขั้นของการกระทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เป็นขั้นของการมีเหตุผลและเคารพตนเอง

ขั้นที่ 6 หลักการทำตามอุดมคติสากล คือขั้นของการกระทำเพื่อชีวิต เป็นขั้นยึดอุดมคติ ผู้มีจริยธรรมในขั้นนี้ถือว่าเป็นผู้ใหญ่โดยสมบูรณ์เป็นจริยธรรมขั้นสูงสุด (สติต วงศ์สวรรค์. 2529 : 98-109)

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. งานวิจัยในประเทศ

ผู้วิจัยทบทวนวรรณกรรมงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับจริยธรรมและการนำ

หลักธรรมทางพุทธศาสนามาใช้ ดังนี้

ในการพัฒนาจริยธรรมนิสิต นักศึกษามีผู้วิจัยโดยใช้เทคนิควิธีการหลายอย่าง
ดังงานวิจัยต่อไปนี้

จิตกมล สังข์ทอง (2545 : 22) ได้ศึกษาองค์ประกอบที่มีอิทธิพลต่อจริยธรรมด้านวินัยในตนเองของวัยรุ่น โดยศึกษากับนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย ปีการศึกษา 2544 จากโรงเรียนมัธยมศึกษา ในกรุงเทพมหานคร จากประเภทโรงเรียนสหศึกษา 3 โรงเรียน เฉพาะที่ภายในครอบครัวมีทั้งบิดามารดา จำนวน 120 คน ผลการวิจัยพบว่า ตัวแปรที่ร่วมกันทำนายวินัยในตนเองของวัยรุ่น ได้ดีที่สุดที่ 4 ตัวแปร คือ จริยธรรมด้านมีวินัยในตนเอง ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน การอบรมเลี้ยงดู และระดับการศึกษาของบิดามารดา

ยุพดี เตชะอังกูร (2545 : 42-44) ได้ทดลองการเชิดหนังตะลุงเพื่อพัฒนาจริยธรรมด้านมีวินัยในตนเองกับนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 5 โรงเรียนเทศบาลปากพนัง อำเภอปากพนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยแบ่งเป็นกลุ่มทดลอง 20 คน และกลุ่มควบคุม 20 คน กลุ่มทดลองได้รับความรู้ด้วยการเชิดหุ่นหนังตะลุง กลุ่มควบคุมได้รับการใช้ข้อสนทนา ใช้เวลาทดลอง 5 ครั้ง ผลการทดลองปรากฏว่ากลุ่มทดลองมีความวินัยในตนเองสูงกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และความมีวินัยในตนเองของกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 โดยกลุ่มทดลองมีวินัยในตนเองสูงกว่ากลุ่มควบคุม

โรจนา สุขะพันธ์ (2546 : 43) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวินัยในตนเองกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักศึกษาระดับปริญญาตรี สถาบันอุดมศึกษาเอกชนในกรุงเทพมหานคร โดยศึกษากับนักศึกษาระดับปริญญาตรี ในสถาบันอุดมศึกษาเอกชน 3 สถาบัน ได้แก่ มหาวิทยาลัยกรุงเทพวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ จำนวน 735 คน ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาชายและหญิง มีวินัยในตนเองแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยนักศึกษาหญิงมีวินัยในตนเองสูงกว่านักศึกษาชาย วินัยในตนเองทั้งชายและหญิงมีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ

.01 และวินัยในตนเองของนักศึกษาชั้นปีที่ 1 และ 3 มีความสัมพันธ์ทางบวกกับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สมชาย สิงห์พันธ์ (2547 : 54) ได้วิจัยเพื่อเปรียบเทียบผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนและความวินัยในตนเองในการสอนจริยธรรม นักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ที่เรียนวิชาสังคมศึกษา โดยวิธีสอนจินตนาการและการสอนตามคู่มือของหน่วยศึกษานิเทศก์ ผลพบว่าผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของกลุ่มทดลองก่อนและหลังการทดลองแตกต่างกัน และความมีวินัยในตนเองของทั้งสองกลุ่มแตกต่างกัน

คารารัตน์ อุทัยพยัคฆ์ (2548 : 149 - 152) ศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1)หาคุณภาพของรูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีเพื่อเสริมสร้างพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัย 2)เพื่อเปรียบเทียบความแตกต่างของคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเด็กปฐมวัยใน 3 ด้าน ได้แก่ความรู้ความเข้าใจ เจตคติ และการปฏิบัติการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมก่อนและหลังการทดลองผลการศึกษาพบว่า รูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีที่ยึดหลักธรรมะหลักคือ หลักอริยสัจ 4 และธรรมะประกอบ คือ หลักกัลยาณมิตร หลักโยโสมนสการ หลักไตรสิกขาและหลักอิทธิบาท 4 มีขั้นตอนการสอน 8 ขั้นตอน คือสร้างความตระหนักและเจตคติ คิดถึงสาเหตุของปัญหา เสนอและคิดทางเลือก วางแผนดำเนินงาน ประเมินและหาทางเลือก ปฏิบัติตามขั้นตอน ประเมินผลและปรับปรุง วัดผล ประเมินผลและสรุปผล รวมทั้งได้คู่มือประกอบรูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธีสิ่งแวดล้อมของเด็กและแผนการสอน คุณภาพของรูปแบบการเรียนการสอนแบบพุทธวิธี ประเมินจากผู้เชี่ยวชาญพบว่า ด้านการนำไปใช้มีความเหมาะสมมากที่สุดเกือบทุกประเด็น (ค่าเฉลี่ย 4.75-4.80) และด้านเนื้อหา มีความเหมาะสมมากที่สุดทุกประเด็น (ค่าเฉลี่ย 4.60 – 4.80) ผลการเปรียบเทียบคะแนนเฉลี่ยพฤติกรรมการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม พบว่า นักเรียนกลุ่มทดลอง มีค่าเฉลี่ยหลังการทดลองมากกว่าก่อนการทดลองอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งด้านความรู้ความเข้าใจ (มากขึ้นร้อยละ 12.96) ด้านเจตคติ (มากขึ้นร้อยละ 6.89) และด้านการปฏิบัติ(มากขึ้นร้อยละ 7.31) และมีค่าเฉลี่ยมากกว่ากลุ่มควบคุมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 ทั้งด้านความรู้ความเข้าใจ ($t = 4.86, P = .00$) ด้านเจตคติ ($t = 4.55, P = .00$)และด้านการปฏิบัติ ($t = 3.80, P = .00$)

สุภัทรา คงเรือง (2549 : 88-94) ศึกษาเรื่อง การเรียนรู้ของครูและเด็กวัยอนุบาล:กรณีศึกษาโรงเรียนวิถีพุทธ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายการเรียนรู้ของครูและเด็กวัยอนุบาลโรงเรียนวิถีพุทธ การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพแบบกรณีศึกษาเป็นหลัก

ด้วยเทคนิควิธีที่หลากหลายคือ การสังเกต การสัมภาษณ์ การศึกษาเอกสารการศึกษาประวัติชีวิต และการสนทนาอย่างไม่เป็นทางการใช้เวลาในการวิจัย 1 ปี 1 เดือนตั้งแต่เดือนเมษายน พ.ศ. 2549 ถึงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2549 ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือครูประจำชั้นอนุบาล จำนวน 13 คน ผู้บริหารจำนวน 6 คน ผลการวิจัยมีดังนี้ วิถีพุทธในโรงเรียนหมายถึง โรงเรียนที่นำหลักไตรสิกขามาเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้มุ่งเน้นการสร้างกลมกลืนของชีวิตครูและเด็กวัยอนุบาลกับหลักธรรมทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ กระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธของครูเป็นการพัฒนาตนใน 5 ขั้นตอน คือ (1)การเปิดใจรับ (2) การสำรวจระวาง กาย วาจา ใจ (3) การมีสติและสมาธิ (4) การตระหนักและเห็นคุณค่า และ (5) การมีปัญญา ส่วนกระบวนการเรียนรู้วิถีพุทธของเด็กวัยอนุบาลประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ (1) ความเป็นปกติในการดำรงชีวิต (2) การมีสมาธิขณะที่เล่นและปฏิบัติกิจกรรมต่าง ๆ และ (3) การเอื้อเพื่อแบ่งปัน ส่วนปัจจัยที่เกื้อหนุนให้เกิดการเรียนรู้วิถีพุทธ คือ (1) ความเป็นกัลยาณมิตร (2) สิ่งแวดล้อมที่ดี (3) การสงเคราะห์เกื้อกูล (4)การทำงานรับใช้สังคม (5) การปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง (6) การมีแบบอย่าง และ(7) การให้การเสริมแรง

ขวัญฟ้า รังสิยานนท์ (2552 : 227-229) ศึกษาเรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัยด้วยการวิจัยและพัฒนา การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้การวิเคราะห์เอกสาร และการวิเคราะห์เปรียบเทียบความเหมือนและความต่างของข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณใช้การเปรียบเทียบจริยธรรมของเด็กด้วย t-test แบบอิสระและไม่อิสระ ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัยที่พัฒนาขึ้นเป็นรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อพัฒนาจริยธรรมเด็กปฐมวัย ใช้หลักธรรม ได้แก่ สัมมาทิฐิ ไตรสิกขา และปัญญาวิมุติธรรม โดยยึดหลักการพัฒนาและการเรียนรู้ของเด็ก และครูถือเป็นตัวแทนการจัดเกลาทางสังคมที่สำคัญในการหล่อหลอมให้เด็กเกิดการเรียนรู้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับกิจกรรม 2 ประเภท คือ 1) กิจกรรมในชีวิตประจำวัน เน้นการสำรวจ กาย วาจา ใจ ด้วยการเจริญสติด้วยกิจกรรมยามเช้า ก่อนรับประทานอาหารเช้า ก่อนนอน และก่อนกลับบ้าน และ 2) กิจกรรมในหน่วยการเรียนรู้ เน้นการเรียนรู้จากการได้ยืนมองเห็น สูดดม ชิม สัมผัส และรับรู้ด้วยใจ ผ่านสาระการเรียนรู้ในหน่วยต่าง ๆ โดยลงมือกระทำเป็นรายบุคคล กลุ่มย่อย และกลุ่มใหญ่ ขั้นตอนในการจัดกระบวนการมี 5 ขั้นตอน คือการจัดปัจจัยสนับสนุนการเรียนรู้ การฝึกฝนการรับรู้การพัฒนาการคิด การลงมือปฏิบัติ และการประเมิน

ไพโรจน์ เนียมนาค (2553 : 278-281) ได้ศึกษาเรื่องการพัฒนา รูปแบบการสอน เพื่อส่งเสริมจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยในตนเองสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนา รูปแบบการสอนเพื่อสร้างและหา ประสิทธิภาพของรูปแบบการสอน เพื่อศึกษาผลการใช้รูปแบบการสอน และเพื่อประเมินผล การใช้รูปแบบการสอนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยในตนเอง สำหรับ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏ กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ได้แก่ นักศึกษาชั้นปีที่ 2 สาขาเทคโนโลยี ไฟฟ้า มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร ที่กำลังศึกษาอยู่ภาคเรียนที่ 2 ปีการศึกษา 2553 จำนวน 25 คน ซึ่งได้มาจากการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ทำการทดลองใช้รูปแบบการ สอนที่ผู้วิจัย ได้พัฒนาขึ้น โดยใช้แบบแผนการวิจัยแบบ One – Group Pretest – posttest Design และทำการวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการทดสอบค่าที เวลาการทดลอง 8 สัปดาห์ ๆ ละ 3 ชั่วโมง ผลการวิจัยพบว่า ข้อมูลพื้นฐานที่นำมาใช้ในการพัฒนา รูปแบบการสอนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมด้าน ความมีระเบียบวินัยในตนเอง พบว่า 1) ผู้เรียนขาดระเบียบวินัย ขาดความกระตือรือร้น ขาด ทักษะการเรียนรู้ ขาดแนวคิดและคิดอย่างวิจรรณญาณสำหรับการประยุกต์ใช้ความรู้ ผู้เรียน ไม่ มีความตระหนักถึงความสำคัญของการมีวินัยในตนเอง 2) ผู้สอนส่วนใหญ่ยังใช้วิธีการดั้งเดิม ไม่มีรูปแบบที่ชัดเจน กิจกรรมการเรียนการสอน ไม่มุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดจริยธรรมและความ วินัยในตนเองและรูปแบบการสอนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมด้านความมีวินัยในตนเองที่พัฒนาขึ้น มีองค์ประกอบที่สำคัญคือ 1)แนวคิดหลักการที่สำคัญของรูปแบบการสอน 2) จุดประสงค์ของ รูปแบบ 3) เนื้อหา 4) กิจกรรมการเรียนการสอน 5) สื่อการสอน 6) การวัดและประเมินผล ส่วนในขั้นจัดกระบวนการเรียนการสอนมี 7 ขั้นตอนคือ 1) ขั้นทบทวนความรู้ 2) ขั้นการเรียนรู้ จากแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ 3)ขั้นการศึกษาและลงมือกระทำ 4) ขั้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ 5) ขั้นจัด ระเบียบความรู้สรุป 6) ขั้นชื่นชมผลงาน 7)ขั้นการนำความรู้ไปใช้ เมื่อนำรูปแบบการสอนเพื่อ ส่งเสริมจริยธรรมที่พัฒนาขึ้นไปทดลองใช้พบว่ามีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.45$, S.D = 0.09) ผลการใช้รูปแบบการสอนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยสำหรับ นักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏ พบว่า นักศึกษามีคะแนนเฉลี่ยความมีวินัยในตนเองหลังการใช้ รูปแบบการสอนเพื่อส่งเสริมจริยธรรมด้านความมีวินัยในตนเอง สูงกว่าก่อนใช้รูปแบบอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 และนักศึกษามีความพึงพอใจต่อการ ใช้รูปแบบเพื่อส่งเสริม จริยธรรมด้านความมีระเบียบวินัยสำหรับนักศึกษามหาวิทยาลัยราชภัฏด้านความมีวินัยใน ตนเองในระดับมาก ($x = 4.46$, S.D = 0.56)

2. งานวิจัยต่างประเทศ

Wiggins, D. (1995 : 289) ได้ศึกษาเกี่ยวกับวินัยในตนเอง พบว่าผู้ที่มีวินัยในตนเองสูงจะมีความรับผิดชอบมาก มีความวิตกกังวลน้อย มีความอดทนสูง มีเหตุผลของตนเอง มีความยืดหยุ่นในความคิด และมีพฤติกรรมที่สังคมยอมรับ และยังพบว่าโดยทั่วไปจะมีสุขภาพสมบูรณ์ดีกว่าผู้ที่ขาดวินัยในตนเอง

Bryant, D. (1997 : 48) ได้ศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของครูกับนักเรียนที่มีความเชื่อต่างกัน โดยให้ครูบรรยายลักษณะของนักเรียนที่มีความเชื่ออำนาจภายในตนกับนักเรียนที่มีความเชื่ออำนาจภายนอกตน กลุ่มละ 20 คน ผลปรากฏว่านักเรียนที่มีความเชื่ออำนาจภายในตนจะมีวินัยแห่งตนมากกว่า ปรับตัวได้ดีกว่า มีผลสัมฤทธิ์และมีความอดทนมากกว่าเด็กที่มีความเชื่ออำนาจภายนอกตน

Weisfeld, G.E. (1997 : 19) ได้ศึกษาแบบการคิดทางวินัยของบิดามารดาที่มีต่อเด็ก เครื่องมือที่ใช้คือ แบบทดสอบวัดความมีวินัยของเด็กซึ่งแสดงเป็นรูปภาพสถานการณ์ 36 ภาพ กลุ่มตัวอย่างเป็นบิดา 27 คน มารดา 27 คน โดยสุ่มออกเป็น 3 กลุ่ม กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มีเด็กเป็นปกติ กลุ่มที่สองเป็นเด็กกลุ่มที่มีปัญหาทางอารมณ์ กลุ่มที่สาม เป็นเด็กกลุ่มที่มีความเจริญทางสมองช้า โดยให้พ่อแม่ของเด็กดูรูปภาพ แล้วให้จัดอันดับความต้องการของตนที่ต้องการเกี่ยวกับการควบคุมวินัยของเด็ก จากตัวเลือก 6 อันดับ ผลจากการศึกษาพบว่า บิดามารดามีแนวโน้มในการควบคุมทางวินัยของเด็กมากขึ้น เมื่อเด็กโตมากขึ้น ไม่คำนึงถึงสภาพความสามารถทางสมอง หรือความมีวุฒิภาวะทางอารมณ์ อาจจะกล่าวได้ว่าระดับอายุมีความสัมพันธ์กับการมีวินัยในตนเอง หรือระดับชั้นเรียนต่างกันน่าจะทำให้เด็กมีวินัยในตนเองต่างกัน

Harper and Mc Cluskey. (2003 : 220) ศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างครูกับเด็กและเด็กกับเด็กในการจัดการศึกษาแบบเรียนรวม กลุ่มตัวอย่างมีจำนวน 60 คน เป็นเด็กเรียนรวมที่ประกอบด้วยเด็กปกติ เด็กออทิสติก อายุ 3-5 ปี จาก university laboratory preschool เทคนิคการวิจัย การเฝ้าสังเกตพฤติกรรม (Observation) ในห้องเรียนรวมของสถาบันวิจัยด้านการพัฒนาเด็กพิเศษ จาก 2 ห้องเรียน เป็นห้องเรียนช่วงเช้าสำหรับเด็กอายุ 3 ปี และห้องเรียนบ่ายสำหรับเด็กอายุ 4 ปี มีเด็กห้องละ 30 คน โดยเด็กทุกคนต้องการการดูแลเป็นพิเศษในเรื่องที่แตกต่างกัน แต่ละห้องมีพี่เลี้ยงในอัตราส่วน 1 ต่อ 4 และมีครูประจำชั้นทำหน้าที่ดำเนินกิจกรรมในฐานะผู้สนับสนุน (Facilitator) โดยใช้เด็กเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ ผู้วิจัยทำหน้าที่สังเกตและบันทึกพฤติกรรมของเด็กขณะทำกิจกรรมอยู่ในห้องเรียนผลการวิจัยพบว่า เด็กส่วนใหญ่มีความดีและ

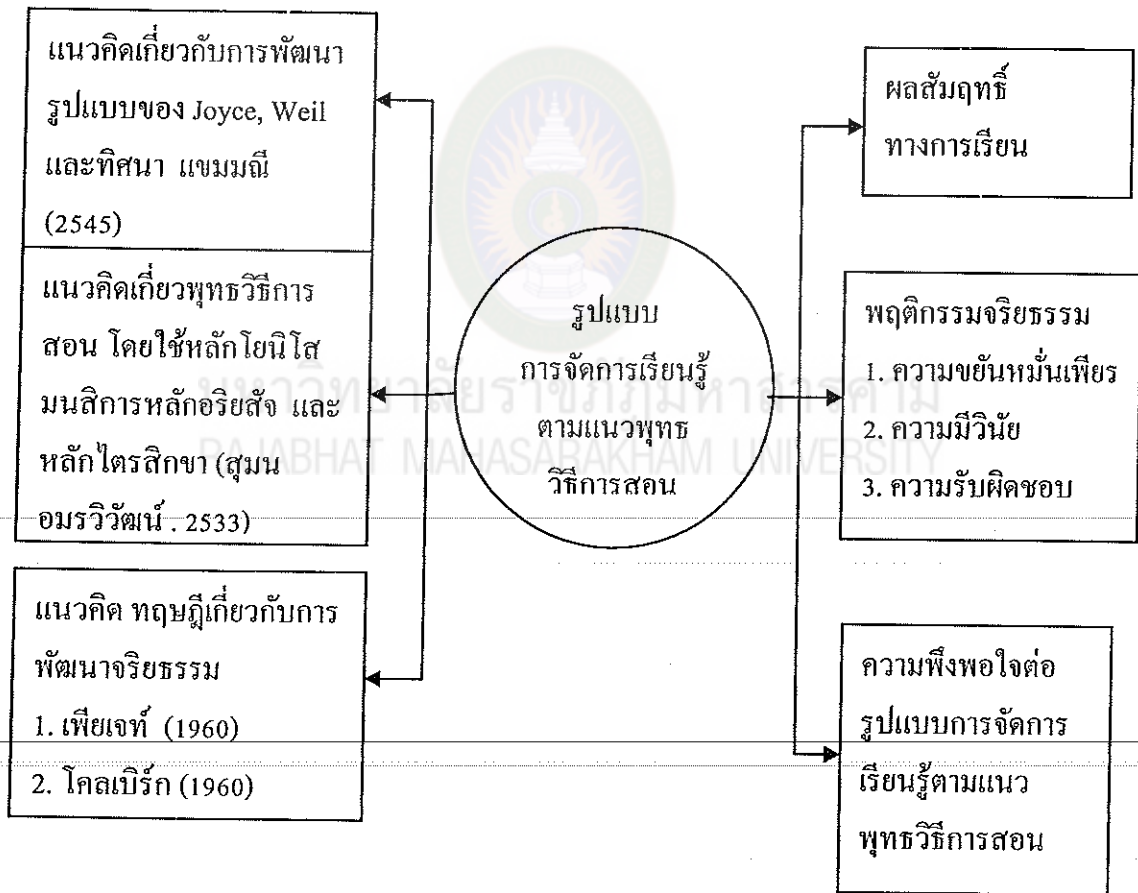
ระยะเวลาของพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์กับครูและพี่เลี้ยงผูกพันกับพฤติกรรมการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน กล่าวคือ นักเรียนที่ชอบใช้เวลาส่วนใหญ่ในการปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ จะใช้เวลาและมีความถี่ในการปฏิสัมพันธ์กับผู้ใหญ่มาก จะใช้เวลาและมีความถี่ในการปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อนน้อย ผู้วิจัยเสนอแนะว่าครูและพี่เลี้ยงสำหรับห้องเรียนรวม ควรเข้าไปปฏิสัมพันธ์กับเด็กเมื่อเขาถูกปล่อยให้อยู่คนเดียวเท่านั้น ไม่ควรเข้าไปแทรกขณะที่เด็กกำลังปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มเพื่อน เพราะการแทรกแซงของครู และพี่เลี้ยงจะดึงความสนใจของเด็กจากสิ่งที่พวกเขาจะได้อ่านรู้และผลักดันให้เด็กพิเศษเรียนรู้จากสังคมมากขึ้น

Ivancic and Min. (2004 : 147) นักศึกษาด้านศาสนานจากมหาวิทยาลัยเซนต์ แมรี ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้ทำวิจัยเรื่องโมเดลการสอนพระคัมภีร์โดยใช้วิชาศิลปะเพื่อพัฒนาจิตวิญญาณของนักศึกษา กลุ่มตัวอย่าง คือนักศึกษาผู้ใหญ่ ในวิทยาลัย Notre Dame งานวิจัยได้ใช้วิชาศิลปะบูรณาการในการสอนพระคัมภีร์ และใช้ทฤษฎีการเรียนรู้ของโฮเวิร์ด การ์ดเนอร์ เป็นพื้นฐานในการสร้างโมเดลการเรียนการสอน ผลการวิจัยพบว่า โมเดลดังกล่าวสามารถนำเอาวิชาศิลปะมาบูรณาการในการเรียนการสอนวิชาศาสนาได้อย่างสัมพันธ์กันและนักเรียน ได้รับการพัฒนาด้านจิตวิญญาณเพิ่มมากขึ้น

Nobes, Panagiotaki, and Pawson. (2009 : 85) ได้ศึกษาเกี่ยวกับอิทธิพลในการตัดสินใจเชิงจริยธรรมของเด็ก เป็นการวิจัยเชิงทดลอง กลุ่มตัวอย่างเป็นชาวแอฟริกาใต้ 2 กลุ่ม ประกอบด้วย เด็กจากโรงเรียนอนุบาล 2 แห่ง จากโรงเรียนประถม 6 แห่ง และผู้ใหญ่ที่เป็นนักศึกษาระดับอุดมศึกษา กลุ่มตัวอย่างถูกแบ่งออกเป็น 4 กลุ่มย่อย ตามช่วงอายุ ได้แก่ (1) อายุ 3-4 ปี จำนวน 35 คน (2) อายุ 5-6 ปี จำนวน 37 คน (3) อายุ 7-8 ปี จำนวน 33 คนและ (4) กลุ่มผู้ใหญ่ จำนวน 34 คน การทดลองดำเนินการ โดย (1) สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างเป็นรายบุคคล (2) กลุ่มตัวอย่างจะได้รับฟังเรื่องราวเกี่ยวกับเหตุการณ์จำลองลักษณะต่าง ๆ คนละ 5 เรื่อง เมื่อเล่าเรื่องจบหนึ่งเรื่องพวกเขาจะถูกถามความคิดเห็นเกี่ยวกับตัวละครในเรื่องที่พวกเขาได้รับฟัง ผู้สัมภาษณ์จะพยายามบอกกับตัวอย่างว่า ตัวละครในเรื่องที่พวกเขาเล่า มีอายุรุ่นราวคราวเดียวกับกลุ่มตัวอย่าง และขอให้กลุ่มตัวอย่างตอบคำถามตามความรู้สึกที่แท้จริง โดยคำตอบไม่มีการตีความหมายว่า ถูกหรือผิด ผู้วิจัยต้องการทราบเพียงว่ากลุ่มตัวอย่างคิดอย่างไรต่อเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับตัวละครในเรื่องที่พวกเขาได้รับฟังเท่านั้น (3) เรื่องที่เตรียมไว้มี 16 เรื่อง แบ่งเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาเชิงบวก 8 เรื่อง และเรื่องที่มีเนื้อหาเชิงลบ จำนวน 8 เรื่อง (4) กลุ่มตัวอย่างทั้ง 4 กลุ่ม จะถูกแบ่งกลุ่มละครั้ง ให้ครั้งหนึ่งรับฟังเรื่องเชิงบวก อีกครั้งได้ฟังเรื่องเชิงลบ ครั้งหนึ่งเป็นกลุ่มทดลองครั้งหนึ่งเป็นกลุ่มควบคุม (5) กลุ่มตัวอย่างจะถูกขอให้แสดง

ความรู้สึกและความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่ได้รับฟัง ผลการวิจัยพบว่า (1) กลุ่มตัวอย่างทุกช่วงอายุแสดงความรู้สึกและความคิดเห็นต่อเรื่องที่ได้รับฟังด้วยความตั้งใจมากที่สุด ในกลุ่มตัวอย่างทุกกลุ่มที่แบ่งตามช่วงอายุ (2) กลุ่มตัวอย่างทุกกลุ่มที่รับฟังเรื่องที่มีเนื้อหาเชิงลบทั้งหมดจะวางเฉยต่อการแสดงความรู้สึก ความคิดเห็น และการตัดสินใจ มากที่สุด (3) กลุ่มตัวอย่างที่อายุน้อยการตัดสินใจเชิงจริยธรรมของพวกเขาจะขึ้นอยู่กับผลที่ตัวละครได้รับ

จากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง จะเห็นได้ว่าการดำเนินงานของอาจารย์ผู้สอน จะทำให้ช่วยเกิดการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ บรรลุเป้าหมายตามที่กำหนดไว้ได้ ซึ่งผู้วิจัยจึงสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย เรื่องการพัฒนารูปแบบการจัดการเรียนรู้ตามแนวพุทธวิธีการสอนเพื่อเสริมสร้างจริยธรรม นิสิตคณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย คังแผนภูมิ ต่อไปนี้

แผนภูมิที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย